JOSIP KOZ[illegible]

MRTVI KAPITALI

[illegible]SAK I NAKLADA KNJ[illegible]

17970

JOSIP KOŽARAC

SABRANA DJELA

SVEZAK III.

MRTVI KAPITALI

TISAK I NAKLADA KNJIŽARE ST. KUGLI, ZAGREB

JOSIP KOZARAC

MRTVI KAPITALI

ROMAN

TISAK I NAKLADA KNJIŽARE ST. KUGLI, ZAGREB

SVA AUTORSKA I NAKLADNA PRAVA
PRIDRŽAVA NAKLADNIK

I.

Bilo je prvih dana kolovoza; slavonsko sunce pripicalo svom žestinom, te se po prostranoj ravnici zrak samo iskrio, da nijesi mogao ni dva časka pogledati istim pravcem u daljinu. Po zlatnim strnicima gomilali se krstovi pšenice, poslagani pravilno u redove, samo ovdje-ondje prekidala visoka kukuruza pogled u daljinu, ovdje-ondje dizala se po gdjekoja krošnjata kruška, pod kojom su se zbile od sparine izdišuće ovce. Inače nigdje ništa, što bi oživljavalo ili bunilo to monotono mrtvilo, samo kadikad spazi dobro oko dvije po dvije grlice, kako talasajući se strjelovito lete povrh niske strni; ili u zraku lebdećeg maloga jastreba, gdjeno kao na koncu viseći vreba na miševe. Iz zemlje diže se zagušljiv i omaman miris, a makneš li bud rukom, bud glavom, osjećaš topli zrak, kao da te ugrijana para ljubi; što je bilo znoja u tebi, već se je isparilo i osušilo po obrazima, te ti se čini, kao da na licu imaš tanku koru od stvrdnutog tijesta.

Takovog jednog popoldneva išao je upravitelj gospoštije, gospodin Matković, sa gumna; gologlav, raskopčan, u kratkom posve izapranom i iskrpanom kaputiću, koji je na ispalim krupnim plećima pokazivao dvije okrugloduguljaste mrlje od znoja, micao se je on lagano pod svijetlim oštećenim suncobranom, nalik s njime izdaleka velikoj gljivi. Čovjek u pedesetim godinama, posve kratko ošišan, kratkog debelog vrata, sav crven i pun ljetnih mozuljica po nosu i čelu; debelo mu malne četverouglasto lice sa sjajnim žutkastim i sitnim očima, te mesnatim, crljenim nosom, činilo se u prvi mah tupo i prosto, — nu kad je prekidanim, oštrim glasom progovorio, — taj glas bio je veoma sličan britkoj formi lica, — upoznalo se je, da iz njega govori ona dobra prostota i iskrenost, koja se krije samo u takovim oštrim, tvrdim licima. Išao je pravilno i odmjereno, te se je moglo vidjeti, da taj čovjek ljeti i zimi i po blatu i po suhu stupa tim istim laganim al čvrstim korakom.

Njemu nasuprot išlo je nekoliko kola s visoko natovarenim snopljem pšenice; konji kao da se sami ustaviše pred Matkovićem, koji taj čas izvadi malu knjižicu, što ju je sam sa-

šio, i uze bilježiti u njoj olovkom, koja je na dugom koncu bila privezana o dugme kaputa.

— Ti si Vincetić, — koji broj kuće?

— Trideset i drugi.

— Koliko voziš?

— Sedam krstova, — odvrati seljak s voza i baci dolje kapu s pribodenom ceduljicom. Gospodin Matković pregleda ceduljicu, promumlja nešto i baci opet kapu seljaku na voz.

— Nä — pa odlazi! Vas trojica nećete više nikada kod mene raditi, ni—ka—da! Jeste li me razumjeli, huncuti prokleti, ni—kada!

— Nijesmo prije dospjeli, gospodine, oprostite, sve ćemo mi u redu poraditi; nijesmo mogli do danas, malo nas je u kući — —

— Šuti, šuti... huncuti jedni, prokleti lažljivci...

Gospodin Matković igrao se i rukama i nogama, dok je to govorio, kao da ga groznica trese, a glas mu jedva razumljiv skakao s najveće visine u najdublju dubinu. Kočijaši mu doviknuše »S Bogom, gospodine!« i potjeraše konje.

— A—a, nije danas dobre volje, — reče jedan.

— Nije, a za čas dva biće opet kao dobar dan; poštenjaković, da mu nema para, ne bi čovjeku na las stao.

— Da mu nijesam ništa odgovorio, bolje bi bilo.

— Bilo bi, — al dok ne progovori, ne možeš na njem znati, kakove je volje; uvijek je naoblačen.

I nato pucnuše bičem po konjima, izvališe se poleđice na snoplje, onaj najmlađi zafićuka veselu slavonsku melodiju, a konji pokasaše k velikomu gospoštijskomu gumnu.

Gospodin Matković koracao je dalje s onim istim odrvenjelim izrazom lica, koje već ni za silnu žegu nije marilo; njemu je bilo potrebom, da se izviče i izgrdi, jer njegovoj fizionomiji nije ni pristajalo, da lijepo i polako govori. Njemu su se svi živci na licu i oko usta iskretali i navlačili, kad je s kime tiho i blago razgovarao, te ga je bilo jedva razumjeti, što miješa s jezikom; dočim kad je vikao i grdio, tad su mu skakale riječi kao iskre sa nakovala. Niko mu nije toga zamjerio, samo njegova žena, koja se isprvice stidjela, a kašnje grizla i ljutila

s tog njegovog svojstva; on, od naravi mrzižena i sangvinik, još je većma podjarivao njenu ljutav. Ona, kći visokog ali siromašnog činovnika, i danas još lijepa i ponosna, udala se za njega, da ne ostane neudata, te od prvog časa, otkako je iz lijepe varoši došla k njemu na žalosno selo sa slamom pokrivenim kućicama, ostala je sve do danas nezadovoljna; ne razumijevajući jedno drugoga, nijesu ni jedan dan bez prepirke proživjeli. Nu njemu nije to ni najmanje smetalo, jer ona je inače bila brižna i oštra oko kućanstva, a on također radin i s malim zadovoljan, tako da nikakovo drugo zlo nije životu im stavljalo neugodnih zapreka osim onoga, što su bili svako svoje ćudi, svako svojih nazora. Ta razlika bila je tako tanka i izrazita, da nijedno od njih ne bi nikad ni pomislilo, da će se jedno drugomu pokoriti ili popustiti. To ih ipak nije moglo razdvojiti, a da ne idu jednomu cilju, akoprem svako svojim putem i svojim načinom. On nije mogao u njoj trpjeti ponosnu gradsku damu (a ipak joj nije kratio troška za opravе), koja je uvijek snivala o velikaštvu, o djeci svojoj, koja će danas-sutra kao činovnici igrati visoke uloge, — dočim opet u drugu

ruku ona nije mogla gledati njegove odrpane prikaze, koji nije mogao nositi novoga odijela, nego se oblačio u prikrojenu odjeću svojih sinova. Ona je dobro znala, da on sve to samo zato čini, kako bi djeci svojoj što više prištedio; ona se je dapače znala više puta podičiti njegovim poštenjem, akoprem nije mogla zatajiti, da bi joj draže bilo, da nije baš tako na las točan s tuđim dobrom. Kraj sveg velikog gospodarstva, koje je bilo njegovoj upravi povjereno, pošteni i točni Matković malo je stekao; on doduše nije oskudijevao, al nije se ni rasipalo u njegovoj kući. Nikad nije vjerovao, da su se drugi upravitelji obogatili, jer on je sav svijet mjerio svojim poštenjem. Odgojio je dva sina i dvije kćeri, u kojima je uživao kao rijetko koji otac, radi djece ustezao si je on svaku udobnost, svaki bolji zalogaj, nosio se kao prosjak, sve u onoj divnoj roditeljskoj požrtvovnosti, da će tim bolje njegovoj djeci biti.

Koracajući polako naprijed, dođe Matković pod selo. Put je vodio između šljivika i voćnjaka, ograđenih sad nagnutim sad potrtim hrastovim plotom. Izdaleka već bijelila se visoka gospoštijska zgrada, trskom pokrivena,

sa velika dva dimnjaka, sa prostranim dvorištem i mnogim stajama, te ogromnim, visokim plotom ograđenim vrtom. U kuću se ulazilo stubama, koje su bile krovom natkrivene. Tu Matković spusti mehanično svoj suncobran, objesi ga o drveni klin i uđe unutra. U hodniku, nekoj vrsti pretsoblja, nađe suprugu si i stariju kćer Anku; pred njima bila kava, svježe kruh i maslac.

— Ništa drugo ne radite, samo jedete! — glasio pozdrav Matkovićev.

— Izvolite i vi! — nasmiješi se nekim posmijehom kći i smjesti stolac za oca, primakav mu kruh i maslac.

— Ne živiš valjda ni ti od zraka... — odvrati mu gospođa, jedva baciv pogled na njega.

Matković ne sjede, nego stojeći uze kruh i obrezivaše s njega uokolo koru, koju je tanko mazao maslacem i veoma ju solio.

— Za tebe ćemo morati poseban kruh peći; kako ću iznijeti taj oguljeni komad, da kogod slučajno dođe? — Gospođa Matković govoraše izrazito punim al zaoštrenim glasom, da se je moglo svako slovce razabrati.

— K meni ne dolazi niko, a ti hrani svoje goste čimgod hoćeš; ja u svojoj kući valjda smijem jesti svoj kruh onako, kako hoću.

— Ala ste, tata, vi opet!... Kao da je mama to tako mislila... — Tako je glasila pomirujuća riječ gospođice Anke, koja je s umiljatim smiješkom poglédala sad oca, sad majku, kao da bi rada svojim pogledom njih dvoje jedno drugomu približiti i uže ih svezati.

To je bila njezina zadaća, otkako je počela svojom glavom misliti i svojim srcem ćutjeti; njezin značaj kao da je bio stvoren za to, njezin meki i pomirljivi glas, njezin mudri otmeni pogled, cijelo njezino ponašanje bilo je takovo, da čovjek ni u najvećoj ljutavi ne bi mogao njoj žalosne riječi nabaciti. Mekoća njenog bića, stalnost i otvorenost njezinih misli, pribavile su joj štovanje kako oca tako matere, s tom razlikom, da ju je otac poput svetice obožavao, i do nje više držao, nego do sve ostale okoline. Njezina ćud i značaj bili su svakako srodniji očevu negoli materinjem; mati je većma uživala u mlađoj si kćeri, živahnoj i prevrtljivoj Neli, koja je imala sva slaba, ali ne i dobra svojstva materina. Ponosnoj majci godila je više laskava i obijesna Nela,

nego tiha i pronicava starija kći, akoprem je dobro znala, da joj Anka više od pol kuće uzdržava, a Nela više od pol kuće u nered meće.

Gospođa Matković već je otišla u svoju sobu, kad je seoski pandur donio poštu i predao ju gospođici Anci; bila su u svemu četiri komada: jedan službeni spis od gospoštijskoga ravnateljstva, zatim »Bazar«, adresiran na gospođu Matković, i dva lista: jedan od sina Luje iz Zagreba, a drugi od gospođice Nele iz R., nedaleke varoši, gdje je Nela kod tetke si bila.

Gospodin Matković otvori službeni list i držeći ga, što je mogao dalje od očiju, čitaše ga veoma brzo i nervozno, nasmijao se naposljetku glasno, kao i svaki put, kad je nešto važnoga pročitao; nu nije se nikad moglo razabrati, da li tim smijehom odobrava ili se ruga onomu, što je pročitao. Anka najprije otvori bratov list, pa pročitav ga uze skupljati usne i tresti glavom, kao da želi oca pripraviti na sadržaj lista.

— No pa što je? — zapita ju Matković.

— Piše Lujo, moli vas putni trošak, s onim prvim morao je podmiriti — — —

— Što je podmirio? — Ništa nije podmirio! Profućkao je, prorajtao je — lopov jedan... To je ipak previše, kao da meni kokoši novac lijegu... To je sve ona kriva...

I on pokaza prstom na sobu, u koju je gospođa Matković ušla.

— Neka mu ona šalje, — nastavi on još žešće, — ja mu ne dam ništa, ništa... ni prebijene pare; kad mu znade zapovijedati, kako će se odijevati i kicošiti, neka mu šalje, — ja neću da znam... neću da znam!...

— Samo se badava ljutite; ko bi znao, što se je uistinu dogodilo; nije ni on baš takav, da bi naprosto lagao...

— Što nije lagao?! Lagao, kakav je dug i širok, to ja odavde vidim, kud je prvi putni trošak otišao: gospoda juratoši u misli, da bi svijet propao, ako oni svoj rastanak ne proslave, — otišli su u opskurnu kakvu gostionu pa zapili, što su dobili za put... A ja kao pas, kao onaj vol šoprunski moram vući, raditi od jutra do mraka, samo da gospodin pravnik može jednu noć prolumpati... Huncuti prokleti!...

— Ako mu ne pošaljete, on će ostati tamo, pa ćete morati tri mjeseca za njega badava plaćati — — —

Rekav to uze Anka »Bazar« i ono drugo pismo, pa ode u materinu sobu, znajući, da taj čas valja ostaviti oca nasamu, dok se umiri i staloži, jer u takvu stanju ostavila bi njega svaka logika i svi bi razlozi i savjeti ututanj padali. On, čuvaran i gorljiv, htio je, da mu i djeca budu poštenjaci, da već u prvoj mladosti shvate brigu i ozbiljnost života, pa nije mogao ženi oprostiti, da se je visoko zanašala te po istom kalupu i djecu si odgajala, tako da su Lujo i Nela puno od one ponosne i rasipne krvi od matere upili; taj odgoj doprinio je puno, da on sad mora Luji po drugi put slati putni trošak. A to je njega boljelo, jer on je to smatrao za prvu djetinju nezahvalnost, koja ne zna ocijeniti one ljubavi, onih žrtava, koje on svojoj djeci doprinaša. Te mu se misli taj čas po mozgu vrzle, no kad mu u toj mješavini čuvstava iznenada pred dušom niknu slika njegovog krasnog sina, visokog i krepkog kao hrast, sa tek probijajućim brčićima na ispupčastim rujnim usnama, sa onim nemarišnim držanjem i elegantnim odijelom, koje

je kao sliveno na njemu stajalo, — taj čas, da je ta slika sinovlja zaiskala krvi njegove, on bi ju ne časeći dao; i taj čas, kad ga je to čuvstvo prosunulo, njemu je novac — putni trošak — postao prazan i ništetan, puka, ništa ne značeća tvar, koja nije vrijedna jednoga nokta, jedne lasi njegovoga djeteta. Sangviničan, on se je brzo uljuljao u duge ljepše i slađe misli, pa da se je sada stvorilo ma koje dijete njegovo pred njime, niko ne bi raspoznao njegovog glasa, koji je htio da bude blag i mehak i sladak, kao što mu je i čuvstvo bilo; al on tim glasom nije mogao ravnati, nije ga mogao udesiti sa svojim srcem, nego je ostao isprekidan i bridak kao cijela mu prikaza. Zato niko nije — osim njegove starije kćeri — ni pomislio, da je on kadar kudikamo nježnije ćutjeti i ljubiti, nego mnogi s najmekšim glasom, s najplačljivijim očima.

Gospoda Matković čitala je vedrim i zadovoljnim licem pismo svoje sestre i mlađe kćeri Nele. Sestra joj pisala, da Nela pravi »furore« u varoši, da se mladi ljudi (ona je voljela izraz »mladi ljudi« nego »gimnazijalci«) natječu, koji će joj bolje ugoditi, te da ne ima ni najmanje dvojbe, da će se udati prije, nego bi

čovjek pomislio, i da će biti sretna, veoma sretna... Nadalje joj piše o krasnoj ružičastoj opravi, koju je za Nelu naručila, jer da će u nedjelju biti sjajan ples u slavu njegove preuzvišenosti; za tu slavu da se već sada čine velike priprave, te neka i ona — gđa Matković — s Ankom taj dan zacijelo onamo dođe.

I Nela je dodala nekoliko redaka istoga smisla, ponavljajući iza svake riječi »draga moja i slatka mamá«. Hvalila se, da je neki dan bila djeveruša umrvšemu gimnazijalcu, da je čitava deputacija došla ju u to ime prositi; ostale gospođice da su joj radi toga strašno zavidne, itd.

Gospoda Matković nije si mogla ugodnijega lista od lista svoje kćeri poželjeti, ona ga je dvaput u med pročitala i nato ga predala Anci, pogledav ju pri tom sažalno. Ona kao mati žalila je, da joj i starija kći ne bere onakovih lovorikâ, žalila je, da joj manjka onaj živahni temperamenat Nelin, žalila je, što voli biti cijele godine na selu, a tûđî se od gradskog života, gdje bi se svakako prije udala, — a ovdje na selu, Bog zna!... I sad su se opet njezine misli srazile s protivnim nazorima njezinoga muža, komu se nije nikada sviđao bo-

ravak Nelin u varoši, jer on nije nikada htio da pojmi, da će Nela tamo išta dobra naučiti. On se nije nikako mogao složiti sa današnjim gradskim odgojem, koji je po njegovu uvjerenju usađivao u žensko srce razmaženost i lažan značaj; koji je mladu ženu nadahnjivao idejama za vanjski sjaj, za nerad, a otuđivao ju od prave istinite zbiljnosti, s kojom se dandanas računati mora. On je bio uvjeren, da darovi, koje žena srednjega stališa mora svomu mužu donijeti, moraju biti posve drugo, negoli će ih takovim odgojem Nela svomu suprugu moći donijeti...

— Ja ne znam, koju bi opravu ti obukla za ples; nijedna ti nije baš osobita, — reče gđa Matković Anci, kad je ova dočitala Nelin list.

— A što im manjka, sve su još dobre; obući ću ma kojugod, ako već želite, da i ja idem.

— Svakako ćeš ići; znaj, da me je upravo strah za tebe; ti si se posve zapustila na tom selu, morala bi više na se paziti...

— Ja ne znam, zašto mi to uvijek spominjete, kad dobro znadete, da plesne zabave nijesu za mene; mene boli, kad vidim, da me uvijek radi toga žalite, te me radi toga držite nevrijednim svojim djetetom...

I Ankine oči zacaklile se, ali suze ne proli.

— Nemoj, nemoj plakati... Ti još ne znaš, što je materi djetinja sreća, — i zagrliv pomilova ju ona, kao da priznaje, da ju je uvrijedila. Ona je dobro znala, da joj starija kći ne mari za sjajna društva i oprave, da je sretnija u svom domu i vrtu, ali ona je preveć bila nadahnuta modernim društvom, preveć zanesena Nelinim i sestrinim pismom, a da bi mogla odoljeti čuvstvima, koja su ju čas prije u onu sjajnu visinu digla, o kojoj malne svaka mati sniva... Njoj je teška tjeskoba stezala srce, gleđući, da je i Nela već za udaju, a Anka još ni prosca nije imala. Ona si je stoput preduzela, da će ju hladno promotriti, kao da joj nije mati, kako bi mogla razabrati, što je to na njoj, da se dosad ni jedan muškarac nije u nju zaljubio? I ona ju je promatrala od glave do pete i nije mogla na tom snažnom visokom tijelu, na tima crnima tugaljivima očima, na tom žuteljivom, rijetko kada rumenom, mirnom licu, na tima punima grudima nikakove mane naći. Kraj tog bujnog tijela, kraj bistrog joj duha, ona je jedini uzrok dosadanjoj neudaji vidjela u tom, što Anka bježi od gradskoga društva, što je preveć zaljubljena

u selo i seoski posao. To ju je boljelo, pa, ako-prem je znala, da će ražalostiti svoju kćer, ako joj samo spomene gradske zabave, ipak nije mogla, a da od vremena do vremena ne uz-dahne, da ju pola plačnim okom ne pogleda.

— Dok sam ja sama sobom sretna, zašto ne bi i vi sa mnom sretni bili? — Tako je gla-šio Ančin odgovor, kadgod bi se o tomu riječ povela.

II.

Gospodin Matković išao je rano u postelju, ali se je i rano dizao; zorom u četiri sata već je bio na nogama, a kava ga je morala u to doba već gotova čekati. Kavu mu je prire-đivala Anka, te kako bi se u pol četiri digla, ne bi se više ni vraćala u postelju. Spremiv se za tili čas i posrkav kavu, otišao bi Matković na gumno, te bi se istom poslije podne kući vratio. Jutros prije polaska izbroji Anci novac, da ga pošalje Luji za put, ne rekav pri tom ni jedne riječi, kao da jučeranjeg popoldana nije ni bilo. Uzev na to bilježnicu i suncobran, te opipav sve džepove, znao bi se još po dva-tri puta sa stuba povratiti u sobu, kao da je

nešto zaboravio i svaki put bi rekao kćeri s... joj »s Bogom«; on bi ju i poljubio, on bi joj rekao tisuću nježnijih riječi, al on nije znao biti nježan, njegova vanjština bila je prev... nespretno oruđe njegove nutrinje. Sva njegova ljubav i nježnost usredotočila se u toj jeditoj riječi: »s Bogom!« Njegova kći dobro je shva-ćala svu dubinu te jednostavne riječi; ta riječca obujmila i njena sva čuvstva, te nije ni sama znala, kako bi ih što toplije napram ocu izrazila. Ona bi samo kadgod razdragana te u pol šale ocu rekla:

— Ma već ste mi triput kazali — — —

— No, pa »s Bogom!« — doviknuo bi on po četvrti put, te pognuo glavu i mašući sun-cobranom odjurio van, sav sretan, što je ona zbilja sva tri njegova pozdrava čula. I na to bi se onim istim tromim i čvrstim korakom otputio na gumno, idući ravno kao vuk, ne obziruć se ni lijevo ni desno.

Kad bi on otišao, latila bi se Anka svagda-njega posla; u svijetloj jutarnjoj odjeći raspo-znavao se oštro visoki joj i snažni uzrast. Po-put odijela bile su joj i kretnje jednostavne i naravne; ništa na njoj nije bilo proračunano, ništa poljepšano, nego sve onako, kakova je

uistinu bila; u svakoj kretnji, u svakom ko-
[illegible] izrazivala se čednost i samilosnost, neka neizmjerna topla dobrota, kojom je svu okolicu oko sebe napunjala.

Dovršiv svoj jutarnji posao, spremi novac i sjede te napisa bratu ovaj list:

»Dragi brate Lujo!

»Evo Ti novci, koje Ti otac za put šalje. Moram Ti istinu kazati, da mu nije bilo baš posve pravo, što po drugi put taj trošak išteš. Ti znaš, da će on za nas sve žrtvovati, al ga boli i mora ga boljeti, kad se ta njegova dobrota zlo shvaća, a još gore uporabljuje. Ne mislim Ti ništa predbacivati, al Ti, koji si počev od sedme godine jedva mjesec-dva dana na godinu kod kuće, Ti dakako da ne možeš znati, što je to roditeljska briga i što će reći na četvero odrasle djece trošiti, da svako dobije što treba i želi. Ja, koja se od prvoga časa nijesam udaljila od kuće, nego se s njom upravo srasla, ja jedina od sviju vas mogu procijeniti ono pregaranje, onu tešku borbu, kojom se otac za nas bori i brine, da nas uzdrži onakove, kakovi jesmo. Ja, koja mu poznam svaku misao, koja danomice motrim, da svaki njegov

osjećaj, svaka njegova las samo za nas živi, vidim, da on sebe samog niti ne računa, nego tako reći uz nas živi. Mi ne bismo smjeli samo ljubiti i štovati ga, nego upravo diviti mu se i obožavati ga. Ja za sebe još ga i požalim, požalim u dnu duše, jer vidim, da je to od njega zlostavljanje vlastite svoje osobe, a sve poradi nas. Ja Ti moram istinu reći, da me je upravo boljelo, kad sam Te branila pred njime, da Ti po drugi put taj novac pošalje. Ja za sebe ne tražim puno od njega, samo da mu lakše bude vas ostale nadomirivati, al od vas tražim, da imate malo više milosrđa napram njemu, jer valja da pomislite, da je on doduše dužan svoju djecu uzgajati i naobrazivati, al da nije njegova dužnost sebe robom svoje djece praviti. Vjeruj mi, da on nikakova uživanja više ne traži, za ništa više ne mari, da ga ništa više niti boli niti oživljuje doli jedino ljubav i pomisao na svoju djecu. — To sam Ti rekla kao sestra, neka Ti ne bude žao, jer ja ljubim jednako i vas i njega. — Vinko nije napravio ispita, te više neće polaziti gimnazije, mama malda nije očajala stoga, no otac ne ljuti se ni najmanje, već jedino žali, da nije Vinka već prije izvadio iz škole. Kamo će dalje, još

nije odlučeno; za sada pomaže ocu i gospodinu Lešiću na gumnu. On i gospodin Lešić usko su se sprijateljili, uvijek su skupa; sagradili su i sjenicu u onome kutu vrta, gdje se je Tebi sviđalo, te su umjesto stola dali dovući ogroman hrastov panj. Gospodin Lešić veli, da ćeš Ti sad imati mirno mjesto, gdje ćeš moći u tišini razgledati paragrafe, nu Vinko se ruga, da će u toj sjenici ući više litara vina u Tvoja usta, negoli paragrafa u Tvoju glavu. Osramoti ga, kad dođeš! — Nela je, kako znadeš, kod tetke; od nedjelje ćemo i ja i mama tamo na plesnu zabavu. Meni baš nije ugodno tamo ići, ali moram mami za volju; nijesam rada da ju vrijeđam. A sad s Bogom! slatki moj nevaljalče. Gledaj, da nam se sretno kući vratiš i paneš zdrav oko vrata ljubećoj Te sestri.«

»N. B. Donesi Neli kakav dar, ona već odavno sanja o njem«.

Uto uđe gospođa Matković posve opravljena, te smjestiv se za stol ispijaše svoju šolju kave polako i s nekom neprisiljenom elegancijom, da si nije pri tom ni ruku ni ustana ni najmanje zamrljala. I njoj kao da nije bilo baš po ćudi, što Lujo po drugi put traži putni trošak, ali odmah iza toga slatko se nasmijala,

valjda s ugodne pomisli, da joj sin shvaća život drugačije nego muž.

— Kao da se mladomu čovjeku može uskratiti i zamjeriti, da koji čas ljepše i po svojoj volji proživi; — glasio je konačni njezin sud o toj stvari, te svojim još uvijek bistrim crno-žutim okom pogleda uokolo, kao da traži svoga muža, da i on čuje njezino mnijenje.

Uto stupiše u predvorje dva mlada čovjeka, svaki sa puškom i ulovljenim zecom. Stariji od njih, gospodarski pristav Vlatko Lešić, poljubi gospođi Matković ruku, dočim onaj drugi, mlađi sin Matkovićev, gimnazijalac Vinko, uze smještati puške i vješati zeceve. Mladići bili obučeni na onu vrst, koja se obično zove »genijalnim neredom«, bolje rekući: mladima, svježima i veselima momcima pristajalo je i najodrpanije odijelo ljepše, negoli osušenome starcu najfiniji frak.

— Nadam se, da nam milostive neće zamjeriti, što ovakovi izgledamo. Ja bih najvolio, kad bih se mogao u onakovu kabanicu obući, kakovu je jučer naš debeli gospodin ravnatelj na sebi imao—: zakopčao se naime u nju od glave do pete. Njegovu se odijelu ne može šta zamjeriti, jer osim te dugačke kabanice i kape

nijesam na njemu upravo ništa drugog vidio!... A ovamo na meni kaputić masnog ovratnika, prsluk sa tek tri dugmeta, hlače na lijevoj nogavici isparane — čemu uostalom nijesam ja kriv, već onaj zec tamo —, i napokon već ponešto nakrivljene čizme, koje, ako još ima pravde na svijetu, jednomu gospodarskomu pristavu od dvadesetpet godina još uvijek dobro pristaju.

Tomu krojačkomu analizovanju smijali su se svi, a najslađe Lešić sâm duhovitim svojim titranjem očiju i ustana. Kraj svega srdačnoga smijeha, gospođa Matković ipak je s radošću pomislila, da njezin Lujo ne bi nikad takova šta govorio, te joj i nehotice došlo pred oči njegovo najnovije tamno-zeleno elegantno odijelo, u kojem je o Uskrsu kod kuće bio.

— A na škrljak si zaboravio, — reče Vinko i podignu mekani lovački šešir, dajući mu svakojake oblike, stežući i rastežući ga. — Šteta da ga nije vidio Ovidij, sigurno bi napisao desetak onih budalastih metamorfoza više!... — prasnu u smijeh Vinko, koji se je sada mogao po miloj volji osvećivati školskim klasicima. Njemu je sigurno lakše bilo iz sto rali velike šikare istjerati zeca, negoli u poletnom

Ovidijevu distihu naći samostavniku pripadajući glagol.

Iz oba mladića brizgala je ona obijesna mladenačka krv, a ona duševna sloga, koja im je duše vezala, još je povećavala tu nestašnu šalu i radost. Vinko otišao u kuhinju i sam si donio kavu, mlijeko i kruh, žvačući i one korice, koje su iza majke ostale, mlaskajuć pri tom jezikom, odajući osobiti tek i zdravlje.

— Ma Vinko, Bog s tobom! kako to jedeš — čuje se čak ovamo, kako grizeš!... — Gospođa Matković htjede se od čuda prekrstiti, no sustegnu se u pravi čas poradi Lešića.

— A da kako ću jesti, kad sam gladan!... Hodi, Vlatko, amo, — brige nas! Ko je tri sata po lovu trkao, taj ne pita, kako se po najnovijoj etiketi jede.

I njih dva sjedoše na drugi kraj stola i natakahu si sami kavu i mazahu si kruh maslacem, ne dopustiv Anci, koja je htjela da bar Lešića posluži.

— Molim, gospođice, ne trudite se, ovako je slađe, — odvrati Lešić s nježnošću, koje nije bilo u dosadanjim njegovim riječima.

— Kad bi se samo i kava mogla s prstima jesti! — opet će Vinko.

Kad su založili, spočitnu im gospođa Matković, što su dvije noći na gumnu noćili, umjesto da su kući došli, kako bi se to mladim ljudima pristojalo.

— Bog zna, što vi tamo radite — —?

Nato se uze Lešić ispričavati, da je jedna hrpa radnika istom u deset sati obnoć izvijala žito, tako da je ono nepremjereno ostalo na gumnu, pa da on nije mogao na svoju dušu uzeti, da ostavi tih trista vagana pšenice kolibarovoj pažnji, — to da je bilo uzrokom, da nijesu prve noći došli. Drugu noć da su zato noćili, jer je dočuo, da će ravnatelj doći pregledavati vršidbu, pa je zato htio da bude na gumnu od jutra do mraka.

Čas prije razuzdani mladić govorio je sada toli ozbiljno, da se je vidjelo, da osim one tople iskrene šale ima u njemu i drugo neko čuvstvo, ono čuvstvo dužnosti, koje i najmanju zadaću shvaća pa njenoj zbilji i važnosti.

— Gospodin ravnatelj vas je sigurno pohvalio...

— Ja sam sretan, da me nije otpustio, jer ja ne znam, što se kod tog našeg gospodarenja i može pohvaliti! Sve bi nas trebalo povješati,

počev od ravnatelja pa do kolibara, — ravnatelja dakako najkašnje!... To vam je upravo divno bilo! Stojimo nas trojica pred gamarom slame, a u slami baš ravnatelju pred nosom puna rukovet zdravoga, neovršenoga klasja. Stajao sam kao na iglama, jer njegovo nadziranje nema druge svrhe, nego da se osvjedoči, je li slama dobro utrta, da ne bi ostalo puno zrnja u slami, — to je sva kontrola... A sve mi se čini, eno! sad nà, pa će mu oko zapeti u onu rukovet zdravoga klasja. Sav nestrpljiv dosjetim se napokon i rečem: — Dozvolite, magnifice, da vam otjeram smrdljivog Martina s vrata! On se na to sav brecne i sagnuv se okrene mi leđa, — a ja u taj čas zgrabim ono klasje, te s njime ogrebem magnifikusa po leđima, da nijedno zrno nije u klasu ostalo... U znak hvale potapša on mene po ramenima: — da mi valja vršidba i da dobro radim!... Smrdljivog Martina nije dakako bilo ni od korova... On se i kašnje htio napram meni dobrohotnim pokazati, te me onako kolegijalno zapita, koliko konja zahtijeva današnja znanost, da se racijonalno ovrši krst žita, naglasiv osobito riječ: racijonalno. Na to ja, da ne propanem u zemlju od stida, uzmem

nešto mucati od parnih strojeva i šta vam ja znam.

— No znam, znam — pobrza on — ali mašinu vuku konji...

Onda ja opet, da izvučem i sebe i njega iz škripca, počnem nešto govoriti o konjskim silama.

— Naravski, naravski — pravo imate, nijesu svi konji jednaki. Štajerac je dva puta jači od slavonskoga konja; ne da se to nikada točno opredijeliti... — I opet me potapša po ramenu, kao da smo se posve složili u našim nazorima.

Dok se je Vinko na to pripovijedanje iz svega grla smijao, dotle su se Lešiću tek oči duhovito krijesile, a oko usta igrao smiješak, kakov je samo u ljudi, svijesnih svoje duševne premoći. Gospoda Matković smiješila se onim interesantnim, ponešto zloradim smijehom, kojim se žena mlađega činovnika neznanju starijega i pretpostavljenoga smijati može, — dočim je gospođicu, kako se čini, više zanimao način pripovijedanja negoli sam čin. Njezin fini jedva vidljivi smiješak bio je veoma sličan Lešićevom. Ono nešto, što se je za Lešića

ćeva pripovijedanja između njih dvoga kretalo, bilo je slično trenutačnim bliskutajima munje usred noći, koji su doduše rasvijetlili za čas cijelu okolicu veličanstvenim sjajem, al uistinu ništa se nije moglo točno razabrati.

— Kako je to vani na gumnu spavati? Ja si ne mogu to pravo pretstaviti! Više puta preduzmem si po danu, da ću prenoćiti u vrtu, al čim se večer počne spuštavati, tako i moja odluka počne sve slabijom bivati, dok posve ne iščezne. — Tako govoraše Anka, upraviv doduše na Lešića to pitanje, al gledajući u Vinka.

— Toga vam opisati ne može niko, a još manje pojmiti onaj, koji nije nikada prenoćio vani; jer kao što je u sobi svaka noć jednaka, tako je vani nesamo svaka noć, nego svaki noćni sat drugačiji. Samo to vam mogu reći, da čovjek, koji tri noći prospava na zraku Božjem, istom tada pravo uvidi, koliko se je odalečio od svoje vlastite ljudske naravi. Jer nema vam čudnijega čuvstva, kao kad ležeći na mirisnoj travi i pospano zureći u divno noćno nebo, slučajno pomisliš na svoju tamnu spavaću sobu i postelju, stisnutu među četiri niska zida!... Tamo grob, smradljiv zadah, —

a ovdje nepregledno nebo, miris sveukupne naravi, život i vječni melodijozni žubor; a isto takav život diše iz tebe, osjećaš upravo, kako svaka tvoja žilica kuca zdravim, vedrim životom, te kad se digneš, tako si lagan, da ne možeš vjerovati, da je zbilja jedna noć minula. Ja u taj čas pomislim na velegrađane i njihove četverokatne zgradurine, natočene stjenicama, pa mi i nehotice dolazi, da je čovječanstvo sámo na sebi neoprostiv atentat počinilo.

— To se vama samo tako čini! Al pretstavite si prostranu i visoku spavaću sobu, sa širokom masivnom posteljom, sa tigarskom kožom, sa električnom rasvjetom i sa svom ostalom udobnošću, koju si je moderno društvo stvorilo, — pa sravnite to sa vašim slamnatim ležajem na gumnu! — govorila zanosno gospođa Matković.

— O tom je dakako teško odlučiti, kao i o svakoj stvari, koja zavisi od »gusta« pojedinih ljudi. Ja bih samo još toliko usudio se reći, da sav današnji luksus nije ništa drugo nego imitacija, težnja za približenjem prvobitnoj prirodi, — ali za skup novac.

— Vi ste, čini mi se, sav zanesen za to ladanje, — sigurno ste se radi toga i dali na gospodarsko zanimanje.

— Radi toga baš ne, — puno važniji su me razlozi za to zanimanje odlučili. Ti su razlozi puno dublji, te vas oni, milostiva, ne bi mogli interesovati već stoga, jer ih vi ne biste odobravali, — koliko sam se dosada mogao bar o vašem mišljenju osvjedočiti.

— Ako vas nije ljubav za prirodu i selo na to ponukala, ja onda zbilja ne znam, koji bi to drugi razlozi mogli biti.

— Ja sam već rekao, da vas moji razlozi možda neće zanimati, ali kad me već tjerate na odgovor, moram vam reći, da me je na to ponukala ona ogromna množina mrtvoga kapitala, koji se nalazi u našoj zemlji, a mi taj mrtvi kapital još povećavamo, jer smo s jedne strane svi nasrnuli glodati golu kost, a s druge strane preveć smo komodni da zasučemo rukave, da se upremo i izvučemo blago iz naše zemlje. Mi s cijelom našom društvenom zgradom počeli smo odozgor umjesto odozdol, pa sad je vama naravski nepojmivo i nečasno, zašto nekoji — a među tima i ja — bježe sa one visine dolje, jer su uvidjeli, da ih tamo

gore previše ima, da tamo počinje pretijesno bivati, da se tamo počimaju gušiti i rušiti. Pa premda se to već i preveć dobro opaža, ipak ih na stotine danomice hrli tamo gore, smatrajući onaj tijesni život, ono glodanje gole kosti jedino dostojnom eksistencijom samo zato, što je tobože na visokom vidiku; dočim je onaj doljnji položaj, gdje imaju svi još dosta mjesta, da se po volji razvagane, još uvijek prezren i omalovažen. Među onima gore razumijevam ja onaj razred našega društva, koji živi od puke suhe krajcare, koja mu se mjesečno otkroji na onaj teški, neproduktivni rad, koji se godimice slaže u kancelarijske akte, da ga tamo moljci grizu. To su tako zvana gospoda, uistinu pak nijesu ništa drugo nego zadnje sluge, — jer svaki drugi sluga, otišav od jednog gospodara, nađe još isti dan drugoga, dočim jedan od gospode-slugu, kad je jednom otpušten, rijetko da nalazi drugoga gospodara. Onaj drugi razred — —

— Sada već znadem, — ovaj ćete drugi razred, u koji se i vi ubrajate, hvaliti, ali meni ipak nećete dokazati, da ona prva klasa nije priznatija i više cijenjena od ove klase, za koju se vi zauzimate.

— Svaki čovjek na svom mjestu imade stanovitu vrijednost i treba ga potpuno po toj vrijednosti cijeniti; ali baš je to kod nas abnormalno, što je cijena onoga vama omiljeloga razreda nerazmjerno mnogo veća nego ovoga drugoga; a ta abnormalnost ne može dugo potrajati, jer cijena i vrijednost relativni su pojmovi. Kad na primjer neka vrst robe ima na trgu veoma visoku cijenu, pa se uslijed te visoke cijene pođe neizmjerno mnogo te robe producirati, to je posve naravno, da cijena toj robi mora s vremenom pasti. — Mi smo s našim društvenim odnošajima baš u onom stadiju, gdje se stanovita vrst robe radi prevelike produkcije ne može nikamo otisnuti, unovčiti; gdje se već mnogi trgovci vraćaju s trga s neprodanom robom, ne znajući u zdvojnosti kamo s njom, pa ju u nevolji daju u bescijenu. Ili da me, milostiva, bolje razumijete: sav za 16—20 školskih godina izdani kapital daje se državi za 700 do 900 forinti godišnje plaće, i to uz osam do desetsatni rad na dan! To nije ni zasluga po vrijednosti, a gdje su kamati! Taj stalež nije kod nas još ni izdaleka onaj, koji bi imao da bude, naime: više manje najbolji sloj, što ga ljudsko društvo

u svom krilu rađa; nego je još uvijek neki azil, neka vrst opskrbnog staleža, kamo sve bježi, da se prehrani, jedino sa žalosne predmnjeve, da im je to najsigurniji kruh! A ovamo, ovamo zemlja još mladenačka sa bogatim svojim plodinama; ovamo još toliko znanosti i umijeća, koja bi kod nas mogla cvijetom cvasti, a mi ih još ni po imenu ne znamo, — i kraj svega toga mi još srnjamo u onaj azil, mjesto da si na svojoj zemlji podignemo svoju kućicu, svoju slobodicu...

Gospođica Anka i Vinko slušali su s pobožnom znatiželjnošću Lešićevo razlaganje; u njihovoj duši odzvanjale su iste one žice, po kojima je on povukao, razvila se ako i ne posve jasna slika, koju je Lešić tek s kraja ocrtao. Samo gospođa Matković osta do prezira hladna, jer njoj je najniži činovnik više vrijedio, nego najiskusniji i najinteligentniji gospodar.

— Ja vam, milostiva, ne zamjeram, što niste mojega mnijenja, jer dobro znadem, da su s vama dvije trećine ljudskog društva naše domovine istih nazora. Uzrokom tomu jeste nedostatak naobrazbe u obrtnim i gospodarskim granama znanosti i s njime skopčane po-

duzetnosti duha, koja jedina stvara i diže blagostanje zemlje. Kod nas umjesto da novac kroz tisuće ruku od konsumenta do producenta prođe, ide on ravno od prvoga drugomu, te onda kod toga i ostaje. Ja bih vam, milostiva, morao cijelu nacijonalnu ekonomiju ispripovijedati, a da vas potpuno osvjedočim o istinitosti svojih nazora. Čim sam ja prvi put pročitao Schmidtovu knjigu o toj stvari, meni su odmah pukli pred očima uzroci našega niskoga ekonomskoga stanja, i u onom času, kad sam do te spoznaje došao, ja sam shvatio školu i nauku posve nečim drugim, nego se to kod nas žalibog shvaća...

Lešić je svršio izvrsno gimnaziju te bio zemaljskim stipendistom; no još kao đak nije mogao podnijeti nikakovih spona. Njegovu otvorenu značaju i bistromu duhu nikako se nije sviđala budućnost, koja ga čeka, kad svrši sveučilišne nauke, te na temelju svjedočaba uzmora zamoliti vježbeničku službu, bolje rekuć vježbenički kruh. On je svom požudom naprijed hrleće duše slušao na bečkom kulturno-tehničkom tečaju nacijonalnu ekonomiju, financijalnu znanost i razne gospodarske znanosti. Nu tražilo se od njega, da pravi

ispite iz tih predmeta, ali on toga ne htjede, nego odvrati, da on ne sluša svojih predmeta, da uzmogne na ispitu nešto o njima izbrbljati, nego ih sluša, da udovolji svomu nutarnjemu nagonu, koji ne ide za praznim riječima, nego gramzi, da pronikne u dušu dotičnoj znanosti. Nu o tom ne htjedoše oni, koji su mu dali stipendij, ni čuti, te tako Lešić poslije druge godine izgubi tu zemaljsku potporu. Nu njemu je nije više ni trebalo, jer on je u dvije godine naučio više, nego drugi u pet; on je imao u rukama ključ za sve ono, što će mu u budućem praktičnom životu trebati. Njemu se je duboko u dušu upilio razvitak blagostanja ljudskoga društva, on je i sam tražio uzroke, koji ga zaustavljaju, a koji ga dižu. Premišljajući često o tom, nemalo se ljutio na »izgubljenih« svojih osam gimnazijalnih godina, gdje je sve učio, samo ne ono, što devetnaesti vijek od čovjeka traži. Ljutio se na onu tobož visoku, uistinu šuplju naobrazbu; ljutio se na sve one, koji su u naobrazbenoj svojoj nadutosti nabacivali se latinskim poslovicama: Finis coronat opus... Bis dat qui cito dat... itd., a onamo ni jedan nije znao, ko i što su apostoli novovjeke znanosti A. Schmidt i Darwin.

— Da, eto to smo vam mi Hrvati! Da nam je na lak način doći do kruha, da »obezbijediš sebe i obitelj«, kako već taj žalosni tehnički izraz glasi, — pa onda s Bogom talenat! s Bogom znanost! — ja imam jednu tisuću forinti na godinu, meni je dosta, ja ne trebam više učiti, ja ne trebam znati, da ljudsko društvo koraca naprijed!... I tako trunemo u komodnosti, jer nećemo da znamo, da je čovjek najvredniji kapital u svakoj zemlji.

U takovim zanosnim trenucima bio je Lešić upravo krasan. Blijedo njegovo, dosta mršavo lice, koje je već prema utiscima časovito mijenjalo boju — od zelene do crljene — veoma energično čelo sa oštrim izrazitim nosom, bili su jasan znak, da se osobiti svijet u toj glavi vrze. Dok nije počeo govoriti, nije bio lijep; istom kad bi mu počela svaka žilica bujati, istom kad bi mu tamne poluzatvorene oči oživjele, te sad poraznim sjajem, sad najslađim milinjem sjevuckale, tad kao da se sa svakom riječcom i simpatija iz njega izlijevala. Po blijedom licu i dubokom pogledu sudile su raskalašene žene, da je pohotan; po mučaljivosti — jer u veselom društvu obično je šutio — sudeći, mislili su neki, da ga nesreća bije, — do-

čim ih je malo samo znalo, da duša njegova gramzi neprestance za ljepotom i istinom; da njegovo srce izgara od veselja nad dobrom, a savija se od muke i boli nad zlom stvari...

U duši gospođe Matković bio je Lešić suparnik njezinoga Luje; kadgod je spazila, da se komu na Lešiću štogod dopada, uvijek bi ga tada uspoređivala sa svojim sinom. Premda je Lujo u mnogom te mnogom svojstvu zaostao daleko za Lešićem, ona se ipak nije mogla s tim njoj preveć otvorenim i iskrenim mladićem sprijateljiti, a to još najviše poradi toga, jer nije mogla u njegovom zvanju uvidjeti nikakove garancije za budućnost; ona bi ga mnogo više cijenila, da se i on dao pod zaštitu ovoga ili onoga državnoga ureda, riječju, da je državnim činovnikom. Ona je tim mjerilom mjerila ljude, a ne po njihovoj vlastitoj vrijednosti.

— Dakle vi nećete ići, da vidite doček, što se sprema u slavu dolaska njegove preuzvišenosti? — upita gospođa Matković Lešića.

— Neću! jer prvo imam ja prečega posla, a drugo ne imam nikakova interesa.

— Dakle samo oni idu, koji imadu kakova interesa?

— Bar ja tako mislim — jer jedan ide, da se naužije cijele slike, koju takove prigode pružaju; drugi opet ide, da vidi ovu i onu osobu, a mnogi napokon idu, da budu sami viđeni.

— Onda ćete valjda i za mene reći, da idem koga vidjeti tamo? — reče gospođica Anka ponešto nesigurnim glasom.

— Ne znam; možebiti i zato, da budete viđeni, — odvrati isto takovim glasom Lešić.

I na te riječi, ne znajući ni sami zašto, svi ušutješe, kao da je u tom društvancu dirnuta druga struna, koja je svima njima neobičnim, nepoznatim jekom zastrujala.

— Hoćemo li mi? — javi se prvi Vinko.

— Hajdemo! — skoči Lešić odrješito. — Imamo dobra dva sata, dok dođemo do gumna.

I njih dvojica objesiše opet puške na rame i preporučiv se gospođama odoše. Anka ih isprati iz pretsoblja, te kad joj Lešić na oproštaj ruku pruži, reče mu ona:

— Vi ste me uvrijedili... Mene nemojte među one brojiti. Ima i takovih, koji moraju tamo ići.

On je u duši očekivao, da će mu ona razjasniti svoj polazak, pa ne mogav ni jedne riječi izustiti, on joj samo zahvalnim i molećim pogledom zaviri u oči, te se nijemim naklonom udalji od nje. Na njegov pogled udarila u njeno žutkasto-prozirno lice tiha, jedva vidljiva rumen, koje je isti čas nestalo, — al ju je Lešić ipak dobro opazio i razumio. Razumio je, da je tu djevičansku rumen pokrenulo isto ono čuvstvo, s kojeg se i njegov inače izraziti pogled u djetinju molitvu rasplinuo... Taj pogled i ta rumen kazivala je, da njih dvoje stidljivo skrivaju jedno svoje čuvstvo, koje je već počelo prodirati iz njih.

III.

Zabava u slavu njegove preuzvišenosti imala je biti sjajna; sjaj oprava ima izjednačiti imućne i siromašne, visoke i niske. Riječi: nužda i štednja ne bi se pristojalo niti samo izgovoriti, a nekmoli se po njima ravnati, jer to ne bi odgovaralo duhu društva devetnaestoga vijeka, koje ne pita: otkud i kako? nego samo jednostavno zahtijeva, da bude! a na

onoga se porugom baca, koji ne može ili neće da igra u tom bjesomučnom vrtlogu.

Gospođa Matković zbilja je prispjela s Ankom svojoj mlađoj sestri, udatoj za nižega činovnika. I Lujo je iz Zagreba u pravi čas došao tamo, te se cijela rodbina, osim staroga Matkovića i Vinka, našla na okupu. Za njih dvojicu nijesu uostalom niti mnogo marili, ne držeći ih tako rekući za članove svoje obitelji.

— No, pa šta radi? — upitao bi gospodin Vuković svoju svast; a po sažalno porugljivom naglasku znali su svi, da on pita za Matkovića.

— Ono što uvijek, — slegla bi ona ramenima, držeći da nije vrijedno o tom dalje govoriti. Kraj svega nije gospodina Vukovića moglo priječiti, da pije vino i jede pšenicu, koju mu je pašanac od srca slao. Nu Vuković ipak je mislio, da ne mora za to svom pašancu zahvalan biti, nego da mu se može kao nekom čudaku, koji nije pri sebi, po miloj volji rugati. On, njegova supruga i gospođa Matković bili su tvrdo uvjereni, da je njih troje odgojilo Matkovićevu djecu, te da njih nije, da bi po Matkoviću djeca bila danas sutra nitkovići. To

svoje uvjerenje potkrepljivali su osobito s Vinkom, koji da se je najviše umetnuo u oca i iz kojega valjda neće ništa biti. Oni su raspravljali i odlučivali sudbinu Matkovićeve djece, dakako kod Vukovića, jer pred Matkovićem nijesu se usudili ni pisnuti. Lapidarni Matković nije znao nikome laskati, te je Vukovića naprosto zvao volom i praznom tikvom, koji je morao jedino lijepom svom uzrastu i visokim poznanstvima svoje žene zahvaliti, da se je popeo do činovnika desetog razreda. On je smatrao Vukovića onim, što uistinu jest, kukavcem, kojega je čovjek morao požaliti, ma s koje strane ga pogledao. Usuprot opet naduveni Vuković nije htio ni da čuje, da je Matković izdaleka kadar ocijeniti njegovu vrijednost, on je njega držao prostim divljakom, na koga se ne bi niko ni obazreo, da mu nije žene i da nema za pašanca kraljevskoga činovnika Vukovića... On, njegova i Matkovićeva žena živjeli su u nekoj umišljenoj veličini, koju su jedino praznima riječima gradili. Njima nije bilo veće slasti, nego kad su razgovarali o stvarima i idejama, koje su bile od istine i ispunjenja daleke kao zemlja od neba. Vršak njihovih nada bili su Nela

i Lujo; Ančino ime već im je teže ležalo na srcu. Zabrinuti pogled gospođe Matković znao bi njezin svâk svaki put razvedriti.

— Ne boj se ti, to je moja briga, naći ću ja i za nju...

I gospođi Matković zbilja bi odlanulo na te isprazne riječi Vukovićeve.

U tijesnom, od tri male sobice sastojećem državnom stanu gospodina Vukovića nije se čovjek toga dana mogao ni okrenuti; sve naokolo, gore i dolje bilo je zapremljeno odijelom i ženskim opravama. Svaka se je oprava dva tri puta navukla i opet skinula, popravljala, nagađala i prikrajala; deset puta se nabrala sad ovako, sad onako, da se samo što ljepše slije s tijelom. Služavka je neprestance trčala sad po vrpce, sad po gumbe, sad po igle, sad po cvijeće. Gospodin Vuković svaki put bi se promijenio u licu, kadgod bi služavka došla zaiskati sad toliko novčića za ovo, sad onoliko novčića za ono. Kad je već sve bilo u redu, te i njemu nekako odlanulo, opazi gospođa Vuković iznenada, da joj je cipela malo pukla; nije preostalo ino, nego poslati po nove i to — budući da je danas sjajan ples — veoma

elegantne. Gospodin Vuković samo problijedi, ali ne prigovori ni riječi, jer on na oči svoje svasti — koja je do njega toliko držala — nije smio danas s novcem škrtariti. On se je sav zadubio u račune, kombinujući na sve načine, hoće li mu svota, koju još u džepu ima, izmoći na današnjoj zabavi; s jedne strane bojao se Lujina suhoga grla, s druge strane želio je, da se pred svasti galantnim pokaže. Na svoju radost izračuna on, da će večeras nekako isplivati, — a do »prvoga« što Bog dade... Tek se on primirio, pokuca na vratima nepoznata služavka i preda gospođi Vuković pisamce. Ona ga veoma znatiželjno rastvori, no pročitav ga, smrknu se, da je nije bilo raspoznati. Pismo je bilo od njene švelje, koja je moli, da bi joj jedan dio duga za sašivene oprave otplatila, jer da joj je danas veoma nužno.

— Recite gospođi, da imamo goste, te da smo u silnome poslu; neka oprosti, na »prvoga« ćemo joj zacijelo otplatiti.

Tom starom formulom isprati gospođa Vuković šveljinu služavku, smiješeći joj se slatko, kao da joj osobitu milost iskazuje. Njeno se lice opet razvedri i obli dosadanjom radosnom

uzrujanošću. Gospodin Vuković nije znao, o čem se radi, no vidjev bezbrižno lice svoje žene i sjetiv se, da ne bi bilo lijepo, da pred svasti ispitkuje ženu, — proguta već započeto pitanje.

Napokon izjavi gospođa Vuković sa slavodobitnim smiješkom, da je toaleta u redu, da će gospođa Matković biti impozantna u crnoj opravi, da će Nela u ružičastoj opravici i u bijelima atlas-cipelicama biti kao od šećera, da je i Ankinu opravu priredila, kao da je nova, — i sve na to uzdahnuv kao od teškoga posla i svijesne si, da će pobuditi svačije udivljenje svojim opravama, sjedoše napokon za večeru. Tiskajući se i prenašajući stolce jedno drugomu preko glave smjestiše se nekako oko maloga stola. Gospodin Vuković bio je malko neugodno iznenađen, kad je dijeleći kruh najednom svega ga izrezao, a već je bio izračunao, da će taj komad istrajati do preksutra. Komadić pečenoga mesa izreže na šest dijelova; gospođa Vuković otstupi svoj dio Luji, jer da navečer rađe jede kakova povrća. Nela također ne htjede jesti, da joj ne bi na plesu škodilo, te njezin komadić dopade gospodina Vukovića.

— Ne biraj, već jedi! Nijesi na selu, da se možeš svačega nametati kao prasac... Jesi li vidio malo prije —: krajcar po krajcar, pa pet forinti ode, kao da si ih otpuhnuo!... — Tako govorio gospodin Vuković Luji, ali s nekim ponosom, kao da njemu nije stalo do tih pet forinti, nego samo da pokaže, da ih ima.

— Ti istom štogod govoriš, kao da ćete ostati gladni, — prigovori gospođa Vuković.

— Očuvaj Bože! kakovi gladni... Hoću samo da mu kažem, kako je danas živjeti, da se pobrine, da bude štogod od njega... Moj »prvi« — pa kao sveto! — zanese Vuković očima od gospođe Matković pa do Luje.

Na takove riječi uvijek bi se neko sažalno čuvstvo uvuklo u srce njegove svasti; nju je boljelo, što njezin muž ne zna tako govoriti, što samo neznatan dio plaće dobiva u novcu (nju je bilo stid kazati: koliko?), a ostalo u hrani i raznima deputatima; nju je boljelo, što ne može onako ponosito ići sa svojim mužem ispod ruke kao sestra joj sa svojim; boljelo ju, da nema čina i naslova kao sestra joj, jer njenoga muža zovu sad upraviteljem, sad provizorom, sad šumarom — kako se komu svidi,

— a nju nikako... Ona je vidjela samo vanjski sjaj Vukovićeve kuće, ali nije vidjela one gladne pohote, kojom je njen svâk zavirivao u njena kola, da vidi, što mu je donijela iz tog omraženog sela. Nije opazila u njegovim zadnjima riječima prikrivanu ali nesakrivenu ispovijest, da tu svaka mrvica, svaka krajcara važe stanoviti dio života... Gospođa Matković nije svega toga vidjela, jer u dobru, koje ju je okružavalo na selu, nijesu joj se takove pomisli niti mogle poroditi.

Uto nadošao čas, da se pođe na ples. Gospodin Vuković obukao se u dugačko crno odijelo, metnuo cilindar na glavu, navukao jednu rukavicu, pa puhnuv ponosno (ne znajući ni sam zašto), raščešlja naglim kretom rukû brkove i bradu, te uze važno koracati po sobi gore dolje, iščekujući dok se gospođe spreme. Kad su one napokon izašle, jedva ih je bilo raspoznati; gospodinu Vukoviću pričinilo se, da je na sama sebe zavidan radi vlastite žene, ugledav ju visoku, majestetičnu, sjajeću se u krasnoj opravi. U tom času, kad su nakanili da pođu, zaustaviše se na časak, da bace zadnji pogled jedno na drugo: gospodin Vuković laštio je svoj cilindar, njegova gospođa navijala

dostojanstveno malu zlatnu uru, gospođa Matković šuštila u crnoj svili, a Nela tek da nije sama iz sebe poletjela, da se što prije stvori u plesnoj dvorani. Gospođa Vuković još jednom reče Anci, da se malko ispravi i pridigne glavu, a Neli, da pazi na neravan pločnik u svojima visokima cipelicama, — i onda krenuše.

Dolazak u plesaonu nije bio baš onako sjajan i slavodobitan, kako si je to gospođa Matković umišljala. Gospođama se poklonilo primjereno, kako je to u izobraženom društvu običaj, dočim na gospodina Vukovića gotovo da niko nije ni pogledao. Jedino Nela oživjela donekle dvoranu: nekoliko »mladih ljudi«, a najviše osmoškolaca, sveučilišnih slušatelja i domobranskih poručnika skupilo se oko nje, natežući sav svoj prirođeni i imitirani dar, da joj što većma ugode. No nijesu se morali toliko truditi, jer Nela je svakomu pojedinomu znala po koju ugodnu reći, ona je u isti mah sve znala pogledati zaljubljenim očima, te je svaki od njih bio uvjeren, da je izabranik njezin. Ona je očaravala i idealiste i materijaliste, svi su ti mladići ginuli za njom, svi su joj pjevali pjesme, a možda ni jedan nije znao, zašto

je upravo ljubi? U njoj je bilo nešto, čim je tako rekuć prisilila, da se baš u nju prvi put zaljubiš. Ona te je gledala i mamila svojima sveđer igrajućima velikima očima, kao da te nudi svojom ljubavlju. Ona je s melankolikom bila melankolična poput mjesečine u jezeru, sa šaljivcem vragoljasta poput mačeta, a kad je trebalo, znala je biti i ozbiljna i sućutna poput dobre sestre. Ko je u nju zaljubljen bio, taj nije imao smisla za druge žene; za svu okolinu bio je gluh i slijep. No to su bili samo oni, koji su prvi kut u svom životu bili zaljubljeni. Kod onih, koji su prvu ljubav već preboljeli, vrijedila je ona jedino još kao ugodna brbljavka, s kojom se čovjek može pol sata pozabaviti, da se riješi zle volje ili drugog kojeg neugodnog čuvstva. A zabaviti mogao si se s njom svaki čas, i na plesu, i na šetnji, i na prozoru; — gdjegod si ju samo vidio, ona je uvijek bila vesela i raspoložena, uvijek igrala nemirnima sivima očima, kojima te je sad tugaljivo, sad plamno, sad ljupko i izazovno pogledala, dok nije pogodila tvoju pravu žicu. A kad si se jedanput s njome upuštao, onda te je svega otela, te nijesi imao ni časka, da pogledaš kamo drugamo, da čuješ još

kogagod osim nje. Nju narav nije nadarila dubokim čuvstvom, ona nije znala, što je prava ljubav. Svi njezini osjećaji, sve njezino čuvstvovanje nije imalo korijena u njezinom srcu, nego na površini njezinog lica. Ona je govorila svakim svojim pogledom, svakim živcem svojih lijepih ustana, al ona sama nije znala, što je govorila, jer njezine riječi nijesu tekle iz duše, nego ravno s jezika. U tom igranju svoje vanjštine bila je nedostižna i time je neiskusnu mladež letimice osvajala.

Kad je ples započeo, nije Nela ni časka odahnula, već je neprestance prelazila iz ruke u ruku; no i pri samom plesanju nije ona ni jednoga od svojih poklonika zanemarila, ona je hitrim pogledom znala svakomu reći: Vidiš, kako se svi za me otimlju, pa ja ipak nijesam na te zaboravila; kraj sviju tolikih ja te ipak odlikujem...

Gospođa Matković i sestra joj nijesu se mogle oteti neugodnomu čuvstvu, da će Anka cijele večeri možda prosjedjeti uz njih, te su već dva tri puta opomenule gospodina Vukovića, da se pobrine za kojeg plesača. No ta njihova bojazan bila je posve suvišna, jer kad je

Anka prvi put zaplesala s Lujom, zapelo je svačije oko o visoku krepku djevojku snažnog i pravilnog struka, te stidno oborenih očiju, koje su bile posve zastrte dugim crnim trepavicama. Zamalo, pa cijelo društvo motrilo samo nju; neka nepatvorenost, svježost kao jutarnji gorski zrak nadahnjivala je sve njene kretnje, sve je bilo istinito i naravno na njoj; ona se nije trsila, da bude interesantna, da se pred svima istakne, — al baš zato otsijevala njezina prikaza osobitim žarom iz hrpe gospođa, odjevenih na sve načine, samo da što sigurnije obrate pozornost na se. Anka je bila ona seoska, jezgrovita i istinita novela, spram velegradskih šupljih, sa svim mogućim zgodama i nezgodama prepletenih romana, s neobičnim naslovima i pozlaćenim uvezom.

Anka je plesala kudikamo više, nego joj je po volji bilo, i to s puno otmenijim plesačima nego što su bili Nelini, te je gospođa Matković mislila, da to mora jedino svomu šuri zahvaliti. Gospodina Vukovića ispitkavalo se doduše za Anku, on je dapače čuo i riječi: »Niko ne bi rekao, da su sestre«, — ali ni on, ni gospođa Matković nisu mislili, da te riječi idu u prilog Anci, nego baš Neli. Među onima, koji

su u Anci gledali svježu, inteligentnu prikazu, koja se je svojim priprostim držanjem daleko razlikovala od ostalih plesačica, bio je i pretstojnik jednog ureda, čovjek od trideset i šest godina i dosta ugodne vanjštine. Čim je prvi put s Ankom prešao po dvorani, odmah otiđe i pretstavi se gospođi Matković, koja ga je primila doduše otmeno, no sa svom ljubežljivošću majke, koja ima dvije kćeri na plesu. Ona ga je puno toplije susretala nego Anka, koja možda jedina od svih djevojaka nije došla na ples s namjerom, da se svikne i uda. I to je bio jedan od onih čarova, koje su kao gloriola njeno biće okružavali; pred njenim očima bili su svi muškarci jednaki, a to je djelovalo, da se svaki s osobitim odličjem i počitanjem k njoj približavao. Odmjerena strogost i iskrenost njenih riječi uplivala je tako na muški spol, da se u prvi tren nije niko u nju zaljubljivao, ali ta svojstva silila su svakoga, da ju štuje. Ona nije uzbuđivala momentane, vatrometne efekte poput Nele u muškarcima, nego ih je napunjala čuvstvom tihe ljepote, koja se mirno i polako, no sve to dublje u dušu usađuje. Na njenom licu nijesu se talasala i mijenjala svaki čas druga čuvstva,

nego su počivala na dnu duše sakrivena poput amaneta, a na njenim tamnim dubokim očima nije bilo tisuć prozora, na koje bi svaki nesetni mogao i u taj amanet zavirivati...

Dok se je plesalo, dotle je gospođa Vuković tumačila svojoj sestri, ko su pojedine gospođe i gospoda, koja su se u pojedinim hrpama šetala, te skupiv se napokon u jednom kutu živahno i važno nešto raspravljala. Na fotelju u kutu pružio se dostojanstveno suh, dugačak gospodin sa uvenutim prstima i živahnim očima, te redom Franje Josipa na fraku. Sudeći po ostalima, koji su uokolo njega stajali, te sad pozorno slušali, sad laskavo se smijali, te po onima, koji su im se prolazeći onuda smjerno klanjali, bili su to najviši činovnici oko svoga šefa. Od njih se je dosta jasno razlikovala i po cijeloj vanjštini i po izrazu druga hrpa činovnika, koja je na suprotnom kraju stajala. Pojedini među tima promatrali su oštrim okom odijelo jedan po drugomu, te se i inače trsili, kako da se i držanjem i ponašanjem istaknu pred drugima; među te je spadao i gospodin Vuković. U pokrajnoj sobi oko stola bila smjesa svakojako obučenih, nekoji u crnom, nekoji u šarenom odijelu, no svi sa

prstenjem i debelim lancima, zapovijedajući otresitim glasom konobaru, te dobro motreći, je li vino čisto, vraćajući ga bezobzirno, ako su i najmanji trunak na boci opazili. To je bio obrtnički i trgovački stalež; mnogi od njih nije prije godinu dvije ni snivao, da će ikada posjećivati plesne zabave, a nekmoli da će znati pred konobarima tolikoga gospodina igrati. Stariji članovi toga staleža pozdravljali su i jednu i drugu hrpu činovnika, dočim su mlađi pokraj one druge hrpe nehajno prolazili.

Kao što među gospodom, isto se tako opažala razlika i među gospođama. Žena bogatoga trgovca isticala se nekom osobitom slašću i zloradošću pred gospođama sudbenih vijećnika, da im pokaže, da nijedna od njih nema danas nove novcate oprave kao ona. Mesarica sa debelim zlatnim lancem na punima grudima, kraj sve ljupkosti, kojom je nastojala pozdraviti činovničke gospođe, ipak nije mogla sa čela izbrisati onoga poteza, koji je govorio: Oho! ti imaš danas nove cipele i rukavice, a duguješ već za tri mjeseca!... A što si se ti opet tako ukočila, — tvoj suprug profesor bio je u normalki kolega moga muža, je-

dino radi toga čeka ga već šest mjeseci, — al dulje to neće tako ići, draga moja!

Hladni, oholi ton s jedne, drski, isticajući se s druge strane, dijelio je društvene razrede preveć jasno, i da nije bilo vatrene mladeži, bila bi cijela zabava hladna pretstava, u kojoj bi pojedine hrpe jedna drugu kritičkim okom promatrale. Jedan se je razred ponosio svojim činom; na okorjelim licima čitala se uredovna ukočenost, koja nije pravila razlike među nikim, ko je bio ispod njegova čina; neka hladnoća, mrtvilo i zavist bila je glavnim obilježjem te klase. Drugi razred, pun bujnoga života, ne pitajući prije, što stoji ovo i ono jelo, ne pitajući ko pije ni ko plaća, priznavao je na oko onomu prvomu neku vrijednost, ali se je u tom priznanju odavalo još nešto, što je glasilo: tebi čast, a meni novac! Ti dobivaš svakoga mjeseca, a ja — ako zaslužim — svaki dan; tebi su drugi odmjerili, a koliko ja imam i dobivam, to ne zna svako. Ja ću ti drage volje prvi skinuti kapu, prije ću te pozdraviti, jer znam, da će sav novac, koji ti prvoga primiš, već sutradan u moje ruke doći, a da se nigda više k tebi ne povrati... Za tebe novac nije ništa drugo, nego da ga zamijeniš za svagdanji

kruh i odijelo, — al za mene ima on još neku drugu vrijednost. Iz mojih ruku odlazi i dolazi on, a vraća se skoro uvijek u dvostrukoj mjeri, a za tebe jedva da ima i nominalnu vrijednost, već najviše devedeset i pet postotaka.

Oko ponoći izjavi Anka, da neće više plesati, nego da ide kući! Akoprem su ju svakako nagovarali, da još ostane, ne dade se ona skloniti i akoprem ju je Nela uvjeravala, da će onda tek doći najugodnija zabava... Nela je sa tetkom i Lujom ostala sve do zore, a na polasku pratila ju je čitava četa obožavatelja, te joj i serenadu priredili...

Sutradan ujutro bila je cijela rodbina sretna i zadovoljna; pripovijedanju o sinoćnjim zgodama i raznim malicama — koje mogu samo žene spaziti i pamtiti — nije bilo ni kraja ni konca; sve su oprave bile ocijenjene, svaka kretnja izmjerena, svaka riječ odvagnuta. Iza svake rasprave vratila bi se gospođi Matković misao na njenu djecu, i ona si u dnu duše nije mogla tajiti, da je izvanredno zadovoljna sa jučerašnjom večeri; sva oduševljena nije znala, koju bi kćer prije pogledala. Nela je razumjela njezine misli, pa joj se poput mačke laskavo umiljavala.

— Jesi li ih vidjela, mamá! Svi, svi mi stoje na izbor!...

Gospođa Matković nije mogla na ino, a da je ne poljubi usred okruglog punog obraza... I nato opet pogleda na Anku i sjeti se tankoga, gipkoga pretstojnika, a na tu pomisao ju nešto u srcu zazeblo, a u duši joj šaptalo: Možda taj čovjek... možda!... On je odveć učtiv i ljubezan bio napram meni!... I sa te pomisli zaplivala njezina mašta ružičastim poljanama, te blaženo pogledala oko sebe. I dok je misao mlađe njezine kćeri zaplovila tom istom strujom, dotle je Ančina duša lebdjela tamo nad onim tihim domom na selu, nad onim vrtom sa zlatnim voćkama, nad onom hladovitom sjenicom, u kojoj je poslije ručka pojela svoju ljubimicu krušku i sa svom naslađom pročitala feljton očevih novina. Ona je gledala cijelu idilu očinskoga svoga doma: gledala veseli život u dvorištu, dovažanje ljetine i mirisnoga sijena; gledala žurbu slugu oko marve: jedan nosi muzlicu i tjera četiri šarene krave pred sobom, drugi izvlači kola iz kolnice, tražeći pomno, da li se nije danas štogod na njima pokvarilo; treći se opet teškom mukom protiskuje kroz čopor svinja, koje ištu

svoj napoj... Gledala je, kako se četa purana vraća s polja, sad trčeći jedan za drugim, sad opet zaostajući, šepireći se i okrećući jedan oko drugoga, da napokon u sav glas zaćućuriknu. A na sav taj zadovoljni okoliš padalo zapadajuće sunce, opsijevajući ga rujnim trakama kroz sitno lišće granatoga bagrena, napunjivala ga tihom srećom glazba na počinak polazećeg umornog ljetnog dana, koji je onim grimiznim rujem, onim ljupkim oproštajem ptičjih glasova već danas kazivao: Sutra ću opet ovako divan i veličanstven svanuti, da mi se svijet iznovice divi i da me ljubi... I još se jedna slika u Ančinoj duši poput tihe mjesečine pojavila; ona ju je samoj sebi krila i tajila, al što ju je većma zatomljivala, to je ona sve jače i svjetlije lebdjela pred njezinom dušom —: pred tom slikom potamnila sva jučeranja večer, sve osobe, sve riječi, — kao da ih nigda nije ni vidjela ni čula.

IV.

Ukupna Matkovićeva obitelj našla se kod kuće, što je veoma rijetko bivalo. Ono čuvstvo novosti i uzbuđenosti, kad se čovjek iz tuđine povrati svojoj kući, potrajalo je kod Luje jedva dva dana. U ta dva dana ispričao je on ocu sav politički i stranački život glavnoga grada, začiniv taj svoj politički pregled vrlo pikantnim, ali i vrlo nevjerojatnim crticama o pojedinim poznatim osobama, kao i o budućim namjerama vlade. Stari Matković slušao bi šuteći, dapače nekako glupo, visoko leteće, tamno prepletene političke kombinacije svoga sina, a ko ih je dulje kod toga razgovora promatrao, opazio bi, da otac ne drži ništa do tih sinovljih sanjarija, a sin opet da drži oca duševno preveć ograničenim, a da bi mogao shvatiti uzroke i posljedice visoke politike — kako mu ih je on kao na dlanu razložio. Oca su više zanimali sinovlji nauci, pa čitajući vijesti »iz suda«, te imajući u pojedinim slučajevima svoje vlastito mnijenje, pitao je Luju za njegove nazore, ili je čak tražio, da mu protumači, kakav je duh zakona u tim i tim paragrafima, on da ih po svom zdravom razumu

ne može nikako u sklad svesti. On bi takovom zgodom svaki put donio i izreske iz dotičnih novina, koje je brižno čuvao. Nato bi sin još većma uzeo omalovažavati oca, kojega mogu takve tričarije zanimati; pa kad je stari Matković — svojećudan čovjek — silio na odgovor, a sin mu, ne imajući ni pojma o dotičnim paragrafima, nastojao, da sa kakvomgod doskočicom izbije ocu ta dosadna pitanja iz glave, skočio bi stari Matković sav ljutit i viknuo:

— Ti ništa ne znaš, ti nijesi ništa učio, ti si telac, ti si badava tri godine moj kruh jeo, — ni jednog dana nećeš više na sveučilište, za tebe je plug i motika, a ne jus... Ti, ti... ti si...

Na te riječi bi se mladi jurista pokupio u svoju sobu i ne bi iz nje izašao, doklegod se Matković ne bi otputio na posao.

Skoro isto tako bilo i sa Nelom. Prva dva tri dana, dok je još živjela u svježoj uspomeni na gradski život, nije ni opažala, da je na selu; no treći dan, kad već nije imala majci što o sebi i svojim uspjesima pripovijedati, onda posta i njoj kao i bratu joj Luji očev dom dosadan, te su njih dvoje živjeli još samo o uspo-

meni na lijepe gradske dane, smatrajući se jadnima sužnjima na tom selu. Nela je od same muke svaki dan zračila i čistila svoje oprave i oblačila ih redom sad ovu, sad onu, samo da joj vrijeme prođe. Lijepog pravnika Luju jedva je bilo raspoznati u starom ljetnom odijelu, koje mu je otac sa tavana skinuo i pred postelju položio, a ono novo u svoj ormar zaključao; gospođa Matković ljutila se, kadgod ga je pogledala takvog izobličenog, te se bojala, da će se njezin ljepušni Lujo i u licu preobraziti i poružnjeti u tom nepristalom odijelu.

Među tima nezadovoljnicima jedina je Anka živjela voljko i sretno, i ne opažajući u svagdanjem poslu, da dani prolaze; ona se nije stidjela nikakvog posla, te se ista brižna Matkovićka čudila, kako li ju sve to zanimati može. Nela bi kadgod otišla u vrt te očistila i zalila koji busen cvijeća, ali ne stoga, što bi ju taj posao zanimao, nego da vidi, kako će joj stajati odijelo baštovanke. Pa kad bi uzdišući od tobožnjega umora rekla majci:

— Mamá, ja sam ti sve cvijeće zalila, sve ružice očistila... joj! da znaš, kako sam

umorna, vidi — kako mi čelo gori, Anka mi ne vjeruje...

— Samo kad te nijesu gusjenice pojele! — našalila bi se Anka i podragala umornu »nadničarku«.

— Mamá! Anka mi se uvijek ruga, ja neću više nikad ni u dvorište, ni u vrt izaći. Ne smijem ni preko dvorišta preći; onaj ludi puran uvijek trči za mnom, jedva da pobjegnem. Anka ga uvijek hucka na mene.

Gospođa Matković znala je dobro, da se seoska gospođica ne može dičiti takovim riječima, nu tješila se, da Nela posjeduje inih tako izvanrednih svojstava, da joj neće nigda u životu trebati, da se brine vrtom ili inim gospodarstvom.

Kad bi Vinko i Vlatko sa gumna došli, onda bi cijela kuća ponešto oživjela; s tim mladim ljudima ušla je u kuću radost kao miris sa cvijećem. Nela je bila sretna, kad se je ma kakav stranac u kući desio; ona se je i Lešiću za volju nakitila i nagizdala, napinjući sve jezične svoje vrline i doskočice, kako bi i toga seoskoga prostaka očarala, koji je finom šalom sve njezine davno izrabljene strjelice u

pol zbilje u pol ruga od sebe odbijao. Lujo je mislio, da u majčinoj prisutnosti mora s visoka gledati i općiti s Lešićem i mlađim si bratom, te je pred majkom s nekom prezirnom mučaljivošću slušao njihove zor-govore; nu kad bi se njih trojica popodne našli u sjenici uz bocu vina, onda nesamo da je oholi jurista bio onoj dvojici posve ravan, nego u koječem i mnogo, mnogo niži od gospodarskoga pristava Lešića, koji je kudikamo ozbiljnijim očima gledao u svijet, i sa puno više duševnog fonda tražio i prirodnim i društvenim pojavima uzroke i posljedice. Premda je Lujo bio sustezljiv u priznavanju i odgaljivanju svojih misli, — svojstvo ljudi, koji puno, ali i onih, koji jako malo razumiju, — ipak je iz njegovih nazora prosijevala ona đačka lakomišljenost, koja još nije shvatila svoje zadaće. Prosijevalo je, da Lujo puno rađe govori i mašta o ugodnijoj nego o ozbiljnijoj strani života; prosijevalo je, da je bio Nelina slika i prilika, samo u muškom okviru. Kraj svih tjelesnih, a donekle i duševnih ljepota, koje su toga mladića resile, nije u njega bilo duševne energije, nije bilo smisla za više ideje, nije bilo onoga izvjesnoga u njemu, da bi se moglo o njemu

reći: U toga se čovjeka možeš pouzdati i osloniti; neka nehajna mlakost, koja je živjela od danas do sutra, bila je glavnom crtom njegova značaja. Nasuprot je Lešića upravo onaj energični, dalekovidni pogled i svagdje i svagda resio.

Lastujući jednoga dana pod sjenicom, dogovoriše se njih trojica, da će ponukati gospođe na izlet na Lešićevo gumno »Čardačine«, kako bi im jedno popodne drugačije nego svaki dan prošlo. Lešić kao kućegazda gumna najavi gospođama tu odluku; gospođe pristadoše drage volje, a Nela pozdravi nekim oduševljenjem tu ideju, te joj je bilo prvo pitanje, da li će još kogod iz okolice biti na taj izlet pozvan? Na njenu žalost morade joj Lešić to pitanje zanijekati, jer najbliže selo bilo je blizu dva sata vožnje od gumna odaljeno... Nato su opet slijedile pogrde i poruge na to nesretno ladanje, gdje čovjek po mjesec dana ne vidi »poštena« čovjeka, te da istom mora neko biti teško ozlijeđen ili ubijen, da se pokaže kakvo povjerenstvo, — a i u tomu budu većim dijelom stari liječnici i već — oženjeni suci...

Nato se ustanovio dan, kada će se izlet upriličiti. Nela je sada opet imala kakvog takvog razloga, da se koji čas pozabavi svojom toaletom; ona je maštala, kako će njeni obožavatelji iz daljine gledati i diviti joj se, te u duhu pratiti svaki njezin korak, kad bude preko strnika skakutala. Ona si je već unapred utvarala, što bi joj u taj čas rekao ovaj, i s kojim bi ju cvijetom sravnio onaj poklonik njezin; ona im je na sve te poklone u duši odgovarala — ovomu slađe, onomu ozbiljnije... A sva ta duševna zabava izmamila je i tjelesnu radnju: ona se svakome od njih drugačije nasmiješila...

Dan prije izleta pala je plaha kiša, koja je ugodno rashladila zrak i pročistila zaprašenu atmosferu, tako da je vožnja na gumno bila upravo ugodna. Na prostranim kolima posadilo se njih četvero: gospođa Matković sa Lujom i obje kćeri i krenuše u jedan sat popodne na gumno, gdje su ih Lešić i Vinko čekali.

Putem su kušali razgovarati se, no čili konji kao da su letjeli utrtim putem, te ih brzo prošla volja dva tri puta ponavljati jedno drugomu svoje riječi. Udubili su se u ono tiho razmatranje, u ono mrtvo i besmrtno snatre-

nje, kad čovjek upravo ne može ništa sustavnoga da misli. Gospođa Matković napomenu, da je noćas nešto sanjala, ali da se više ne sjeća, što, — no svakako da je bio nekakav izvanredan san, te joj se čini, kao da joj i sada još po krvi gmili. Nela na to odmah doda, da ona uvijek lijepe sne imade, dočim Anka reče, da rijetko kada što sanja.

Kada su izašli iz gospoštijske šume s rijetkim i nakaženim drvljem, pokazaše se visoke gamare pšenice, a iza njih gospodarske zgrade, u kojima je stanovao Lešić sa gospoštijskim radnicima. Na gumnu je vršilo do tridesetero čeljadi; u sjeni visoke gamare podigao Lešić od granja prostranu sjenicu za današnje goste, na ulazu sjenice visjela od slame ispletena velika slova: »Dobro došli!« Kad je kočija sa gostima u oštrom kasu pred gumno doletjela, ispališe Vinko i Lešić kubure, a vršači zaoriše: Živjeli!

— Ja mislim, da tako nijesu ni njegove preuzvišenosti dočekali, kao što mi vas! — nakloni se Lešić laskavo gospodi Matković, pomažući joj, kad je silazila s kola.

Gospođa Matković bila je tim dočekom ugodno dirnuta; ona je Lešića držala za čo-

vjeka neuglađena zato, jer nije bio voljan pokloniti se mnogim njenim nazorima, pa joj je taj doček sada laskao, kao da joj ga je priredio onaj, koji se kaje za nanesene joj uvrede, te traži njezino izmirenje i milost.

Nela obučena u laganu šarenu opravu naličila je nemirnomu leptiru; svaka njena riječ, svaka njena kretnja govorila je: Zar me ne vidite, kako sam lijepa, zar mi ne možete nijedne laskave riječi kazati, kako sam se divno obukla?! Lešić, koji je znao biti galantan, kad je htio, donese vijenac od klasja, te ga položi Neli na glavu.

— Dozvolite, da vas okrunim kao kraljicu! . . .

On je doduše okrunio Nelu, no njegove oči govorile su dosta jasno, da je on taj vijenac za Anku spleo, al njegove ruke da još ne imaju tolike snage, da ga saviju oko njezinoga čela. Anka ga je razumjela i u duši odobravala, što kiti Nelu, a ne nju.

Nela se prokšeno i razuzdano smijala, te bi pol svijeta dala, da je mogla taj čas dobiti zrcalo, da se vidi, kako joj vijenac pristaje; radnici su u nju gledali kao u kakvo čudo,

a ona je bila u misli, da su i oni u nju zaljubljeni.

Lešić i Vinko povedoše goste među vršače. Jedna hrpa još je vršila, znojni konji umorno i mehanično trčali oko stožera okolo naokolo, dočim su žene sa grabljama pobirale i dizale ugaženu slamu sa okrunitog zrnja, te ju dodavale muškarcima, koji su ju bacali i slagali u gamare. Druga hrpa vijala je na vjetrenjaču; onaj, koji je sipao žito u vjetrenjaču, bio je od znoja i prilijepljene prašine sav crn kao dimnjačar, te je Nela ciknula od straha, kad ga je vidjela. Pod vjetrenjačom sjedjela lijepa, mlada žena, zgrćući s jednom rukom čisto zrnje, štono je poput vode iz vrela spuzavalo se po strmoj daski, dočim je na drugoj ruci držala lijepo odebelo djetešce, koje je svom duševnom snagom motrilo majčin posao. Anka uze od žene dijete i diže ga u vis, a ono se smijuckalo i veselo mahalo debelim ručicama i nogama oko njezine glave.

— Herziger Fratz! — reče Nela; no kad joj Anka htjede dati djetešce, da ga i ona poljubi, odmaknu se ona, jer da joj se gadi golo dijete u ruke primiti...

— A zašto se oni to mijenjaju? — zapita Nela, kad je muž zamijenio svoju ženu kod okretanja vjetrenjače.

— Zašto? Izvolite pokušati!... — Pa zaustaviv okretača, ponudi Lešić Neli, da ona pokuša okretati. Nela zbilja uze za okretaljku, ali se ona ne htjede ni maknuti.

— Neće da ide — —

— Ali dajte maknite rukom, uprite malo...

Nela svom snagom upre, no jedva jedvice za jedan zub pomakne kolo.

— Jao moja ruka, moja ruka... to je impertinentno... mamá, meni će otpasti ruka! — jadikovala Nela, držeći desnu ruku u lijevoj.

— Koji joj je bijes, što se je toliko uzjaukala... — rekoše ljudi vršači nekako u čudu, apatično.

— Sirota! nije ona vikla tomu; — sažališe žene Nelu.

Kad je Nela prestala jadikovati, pokušaše i ostali okretati. Gospođa Matković okrenu dva-tri puta okretaljkom; Lujo, koji je mislio, da to nije ništa, zacrljenio se i usopio već kod sedmog okretaja; samo Lešić, Vinko i

Anka okrenuše po deset puta kolom, a da se nije osobita umora moglo na njima opaziti.

— To je strašno! Kako taj svijet može čitav dan na toj žegi taj dosadni, teški posao raditi, — reče Nela, kojoj je valjda bol u ruci udahnula te riječi, jer takove misli rijetko su kada iz njezine glave izilazile.

— O dakako, gospođice! ima jadnika kudikamo većih, koji rade daleko dosadniji i teži posao, kojima pod tim poslom ginu svi živci i tjelesni i duševni, dok najkašnje ne usahnu kao suho drvo. Među te spadaju i oni, kojima je sav alat pero i papir; to su vam oni robovi, koje vi gospodom nazivljete, koji na dan osam do deset sati pluća svoja sagiblju nad stolom i upijaju zrak, kojim bi se ovo dijete moglo za jedan dan otrovati. A vidite li to gibanje tude, koje u isti čas pokreće i onaj živac, iz kojega izbija kosa na glavi, i onaj, iz kojega nokat na malomu prstu raste. To je život, kakav je narav čovjeku namijenila; taj čovjek ovdje ne vene i ne gine kao onaj u uredu, njegov život utrne bud u visokoj starosti, gdje je smrt slična snu, ili ga za desetak dana skrha ljuta bolest, kao što vihar i najčvršći hrast prelomi. Vidite li taj znoj, kako curi s njih, pa

pitajte ih, da li im išto škodi, što tako znojni piju vodu? Pitajte ih, da li im je ta prašina škodljiva plućima, što je upijaju, dok rade i pjevaju. Sravnite samo taj kontrast. Vi mislite, da se oni ubijaju tim teškim poslom, a oni uistinu uz taj posao pjevaju iz svega grla! Ako je iko, da bude požaljen, ovi ovdje sigurno nijesu... No, pa što ste ušutjeli, zapjevajte, da čuju gospođe, kako pjevati znate! — obrati se Lešić vršačima.

Mlade žene pogledaše s pol stida, s pol posmijeha jedna drugu — a u isti čas prozuji gumnom slatka slavonska pjesma, kakve više nigdje na svijetu ne ima...

Nato povede Lešić goste u sjenicu; sredinom sjenice pružio se dug stol, sabijen od dasaka, a po njemu bilo jelo do jela poređano.

U sredini stola na velikom pladnju pružio se čitav zec, do njega sa obje strane okrugle tuste jarebice i prepelice, svaka drukčije začinjena; zatim prijesna suha šunka, izrezana u okruglo-dugoljaste komadiće, koji su se crljenili kao cikla; onda mirisni ovčji sir sa vrhnjem i kiselim mlijekom, a naposljetku svakojako voće. U jednom kutu bile tri boce piva, a u drugom tri boce vina. Gospođe se

nemalo začudile, kad vidješe tu odabranu množinu jestiva.

— Za Boga miloga! toliki trošak! — uskliknu gospođa Matković.

— Kakav trošak, milostiva! Zec i jarebice stoje deset novčića praha i olova, te pol dana hodanja; pivo me stoji šezdeset novčića — i to je sve, to je sav trošak...

— A ovo ostalo?

— Koje ostalo — zar sir i šunke? Reći ću vam; danas ima tri gazde na tom gumnu, pa sada da ovima rečem: — Sutra ću dobiti goste, gledite, da bude štogod! — oni bi sva trojica donijeli, štogod najboljega u svojoj kući imadu, al od novca ne smijete im spomenuti, jer njima nema veće uvrede, nego kad se o njima misli, da trguju svojom ljubavlju i poštovanjem. Oni bi se možda jedino time našli uvrijeđeni, što bih ja od njih sve trojice zatražio, dočim oni svaki za sebe misle: čemu od onoga drugoga tražiti, kad ja sâm imam i mogu dati, što za goste treba. Iz njegove kuće što zamoliti, to je za njega dika; on ne mjeri čovjeka po novcu, već po srcu i poštenju.

— A ko vam je sve to tako izvrsno priredio?

— A ko bi — ja sâm! To barem nije nikakova umjetnost, kao što si žene obično utvaraju, kad im ko jelo pohvali — —

— Oho! Vi počinjete galantni bivati! — nasmiješi se Anka, dočim je Nela odmah ostavila jarebicu, kad je čula, da ju je Lešić priredio.

— Ja znam, gospođice, da ste vi uvjereni, da se moje riječi nijesu vas ticale, — obrati se Lešić oborenih očiju napram Anci.

— Onda su se valjda mene! — koketno će Nela.

— Vas još manje! — odgovori Lešić.

Gospođa Matković, koja je dobro razumjela taj odgovor Lešićev, nakloni mu se ironično:

— Vi uvijek onaj stari — — —

— Izvolite, milostiva, posve izreći: onaj stari grubijanac! Hahaha... A to stoga, jer još nijesam imao sreće pokloniti se ijednomu jelu, koje je priredila gospođica Nela — —

— To je impertinencija! Mamá, je li da su moje »Vanilie-stangle«, štono sam ih kod »tantike« napravila, izvrsne bile — »onkel« Vuković tako ih je rado jeo!...

— Eh, ako je tako — onda kapu dolje, te čast i poštenje još nepoznatim »Vanilie-Stanglama«! — nakloni se Lešić afektirano Neli.

Dok su se gospođe sladokusile sad ovim, sad onim jelom, dotle su mladi ljudi sustavno utamanjivali jednu pečenku za drugom, jednu čašu vina za drugom.

— Za Vinka mi nije čudo, al čudim se tebi, ti si pojeo već dvije jarebice, pa ćeš još šunke, — spočitnu gospođa Matković Luji, jer ona je željela, da on i na gumnu održi svoj finiji ton naprama drugima.

— I onda ću još sira... Tu na zraku ima čovjek vraškoga teka; — izgovarao se Lujo, zaboravivši posve svoju dosadanju ulogu.

— Šteta, što nema ovdje tétka Vukovića, taj bi se osvetio tvomu zecu!... Jedanput je kod nas pojeo pol odojčeta i cio janjeći but, no, al te je noći i bilo koješta... Ha — haha! — smijao se Vinko, što je mogao veselije.

— Ti bi mogao s više poštovanja govoriti o svom tetku, — opomenu gospođa Matković strogim pogledom Vinka.

— Ja mislim, da to nije sramota reći o čovjeku, da je pojeo pol praseta, kad ga jedan-

put u godinu dana vidi na svom stolu, — a leće i graha svaki dan dva puta... — smijao se Vinko i nadalje.

Gospođa Matković pogleda ga opet poraznim očima, gušeći u sebi gnjev, jer nje nije niko mogao teže uvrijediti, nego kad bi onako o gospodinu Vukoviću govorio. Usuprot nije Vinko mogao svoga tetka pod živu glavu trpjeti, te bi svakom zgodom spomenuo njegovu »finu proždrljivost« i »bedastu mudrost«...

Poslije jela digoše se svi, da se prošeću strnikom do nedalekih gospodarskih zgrada, kamo su i kola otišla. Vinko, Lešić i Anka pođoše naprvo, dočim ostalo troje ostade za njima.

Anka je pobirala po putu prosuto puno klasje, te se prijetila Lešiću, neka hvali Bogu, da ona nije ravnatelj.

— Pa koja bi me kazna čekala, ako smijem pitati?

— Toga zasada još ne znam, — ali sigurno ne bi onako dobro prošli kao kod gospodina ravnatelja. — Pri tom mu Anka pogleda u oči, a sunčani traci, lamajući se o visoke vrhove

suhobrkih brestova, zacaklili se kao dva rubina u tamnim njenim očima. U posve jednostavnom ljetnom odijelu sa bijelim slamnatim šeširom, koji je bez ikakove napreme dražesno poput leptirića poluspuštenih krila sjedio na njenoj kosi, koracala je ona sitnim ozbiljnim korakom, sa onim blagim izrazom sreće i dobrote na licu, bila je nalik toj žarkoj ljetnoj prirodi sa bogatim njenim rodom, komu se sve raduje, sve ga blagosivlje, sve željno očekuje... Takova je ona bila divna u toj jednostavnosti, — a Lešiću je bilo, da klekne pred nju i da se pomoli pred njom kao pred božanstvom.

Uto se diže jato jarebica, a Vinko otrča s puškom za njima, te Lešić i Anka ostadoše sami. Obojici se stislo oko srca, te se u isti čas pogledaše, kao tati u kvaru zatečeni.

— Nijeste mi još ni pripovijedali, kako ste se zabavljali tamo na zabavi?

— Zar vas to tako zanima?

— Zabava ni najmanje, — ali nešto drugoga; no ja ne imam još toga prava, da točnijom oznakom to pitanje vama stavim... Mene — je bilo strah, da se vi nećete više onakovi povratiti, kakovi ste tamo otišli...

— Pa što bi vi voljeli, da sam se povratila ista onakova ili drugačija?

Njemu čitavo tijelo zadrhta na to pitanje; njegovo čuvstvo uzbuni se i uznemiri, kao magnetska igla, kad ju otkloniš od pravca, koji ju neodoljivo i nefaljeno jednomu cilju vuče. Ona je spazila tu zabunu na njemu, ona se je u taj čas već i pokajala, što je izrekla ono pitanje, te kao da ne polaže nikakove vrijednosti na one riječi, nastavi — okrenuvši se sa pol lica od njega.

— Ovakav jedan izlet ugodniji je meni, nego tisuću onih zabava... — I nato ga opet pogleda, da vidi, je li umiren s tim odgovorom, — a sreća, koja je iznovice iz njegova oka sijevala, govorila joj, da ju je razumio.

Uto se Vinko opet povrati, te svi stigoše pred Lešićev stan. Uz njegov stan bile su u četverokutu poredane ostale gospodarske zgrade, u kojima su obitavali »biroši« i njihove obitelji. Dok je Vinko pripovijedao svoju nezgodu sa jarebicama, prispješe i ostali k njima. Gospođa Matković jedva je dočekala, da vidi Lešićeve sobe.

— Milostive misle, da će vidjeti Bog zna šta; ne vjerujem, da će vas što zanimati u tim

prostorijama. — I Lešić povede goste unutra. Bile su dvije ovelike sobe; jedna je bila Lešićeva spavaonica, te izvanredno čista, a i u priličnomu redu. Bilo tu knjiga, novina, albuma, fotografija raznih predjela, raznih vrsti stoke, i to sve u zgodnim drvenim okvirima — zatim sitnih modela svakojakih mašina itd., i sve to dosta ukusno poredano. Druga soba bila je, kako se je Lešić izrazio »soba za svašta«: u jednom kutu bilo prostrto razno sjemenje, u drugom patrone i ine lovačke sprave, u trećem srneći rogovi, lisičje i kuneće kože, kojekakve grbave grane itd.

— Kako vas nije strah ovdje. Ja ne bih smjela po danu biti među tim zidovima! — reče gospođa Matković.

— Da vi, milostiva, poznajete sve čare toga života u zadovoljnoj osami među ta četiri zida, bolje rekući na toj prostranoj poljani, vi je ne bi ni sa Belvederom mijenjali, a nekmoli sa onim zadušljivim sobicama po velikim gradovima, gdje čovjek za ubitačan zrak još skupe novce plaća...

— Ja bih voljela tamo i gladna i žedna biti, negoli u toj pustari kraljicom; ja bih i svoju

sliku žalila, da mora ovdje visjeti, — iščavrlja Nela.

— Ne morate je ni žaliti, gospođice, ja sam siguran, da bi vaša slika, ako bi iole bila dobro pogođena, i sama odavde pobjegla... — otkresa Lešić Neli, kojoj nikako nije išlo za rukom, da i s Lešićem bude »duhovita« i interesantna.

Kad su izašli van, upita gospođa Matković, zašto i ona druga polovica, s one strane gospodarskih zgrada, nije bila poorana i posijana?

— Zato, milostiva, jer smo mi nitkovići, koji nijesmo nista drugo zaslužili nego vješala, kako sam vam već jednom, čini mi se, kazao. Tih pet stotina jutara na ovoj strani leži po dvije godine uzalud, tobož da ih narav sama nagnoji, mjesto da ih mi sami svake godine za produkciju pripravimo. To vam je mrtav kapital, koji samo svake treće godine kamate baca, dočim kroz dvije godine kamate propadaju u godišnjoj vrijednosti od četiri do pet tisuća, dakle na dvije godine poprečno devet tisuća forinti.

— Devet tisuća? Pa zašto se tako radi?

— Zašto? Da vam to razjasnim, milostiva, ja ću se — ako mi dozvolite — opet morati zadjeti u onaj vama neugodni tema o nerazmjeru staleža i strukovnih zanimanja u našoj zemlji, a činim to samo zato, ne biste li htjeli uvidjeti, da nemate pravo, što gospodarski i obrtnički stalež onako omalovažavate pred činovničkim. Ta će zemlja ovdje sve dotle samo svake treće godine bacati kamate, doklegod hrvatska inteligencija bude svoje sinove slala samo u profesore, pravnike itd., a prezirala trgovačke i gospodarske škole, i doklegod ti sinovi budu voljeli životariti s onih devet sto forinti godišnje plaće, doklegod budu voljeli biti proletarci i kruhoborci, doklegod budu prezirali ovaj kapital ovdje, koji jedva čeka ljudskih ruku, da pod njima oživi i zlatom urodi... Kad bi se samo polovica onih, koji hrle činovništvu, posvetila gospodarskoj struci, naša bi domovina bila za dvadeset godina druga zemlja, jer niti bi tada bilo ovoga mrtvoga kapitala ovdje, to jest neobrađene zemlje, niti bi jedna polovica činovničkih mjesta bila također mrtvi kapital...

Gospođa Matković uvidjela je opravdanost Lešićevih nazora, no ona se ipak nije mogla

oteti tvrdo usisanoj ideji, da je činovnički stalež ipak najčasniji i da ga svakako ide prvenstvo u ljudskom društvu. Neli nije bilo ni ovo ni ono jasno: u mutežu njezinih pojmova digla se poput ulja samo jedna misao na površje, naime, da njeni obožavatelji ne spadaju ni ovamo, ni onamo, nego da su kao mali polubozi uzvišeni nad sve, — upravo kao što si đaci i poručnici to uistinu i utvaraju...

Sunce se već posve nagnulo nad šumu, plavi golubovi sve češće dolijetali na visoke brestove, ovdje-ondje čuo se osamljeni prepeličin zov, iz šume počeo strujati prvi ublažujući hladak. — Nela se okrenu za suncem i zatvori nato svoj suncobran, a gospođa Matković, zahvaliv se Lešiću na lijepu dočeku, zapovjedi kočijašu, da pritjera kola. Lešić dade osedlati svoga konja, te će jahajući ispratiti goste do kuće, dočim je Vinko ostao na gumnu. U čas krenu kočija, a Lešić potjera usporedo s njome visokoga izrabljenoga konja, koji se je svakako trsio da uzdrži jednaki korak i kas sa onima u kočiju upregnutima. Anka je sjedjela sprijeda u kočiji, tako da je bila okrenuta okom u oko Lešiću; ipak njihov pogled ne sretnu se ni jedan put, njima su vlastite nji-

hove oči smetale. Ona ga nije ni pogledala, — nu ona nije ni po prostranom polju, ni u šumi, ni kud bi samo oko bacila, ništa drugoga vidjela, doli konjanika, kako uz nju jaše; ništa drugoga nije čula, do topota i hrzanja Lešićeva konja. U njenoj duši gorjela su poput plamena ona dva-tri časka i ono nekoliko riječi, što ih je s njime nasamu progovorila, i ona je od toga časa bila na čistu, da ju on ljubi. To je ona spazila na svakoj njegovoj riječi, na svakoj njegovoj kretnji; ona je posve jasno ćutjela, da on neće ni izdaleka njoj spomenuti, ili kakvimgod znakom jasnije joj izraziti, da ju ljubi, a nekmoli joj to u oči reći... Nu sve ono, što on radi i govori, kazivalo joj je puno jasnije, nego prazne riječi. da ju on štuje i obožava. A njoj se je to skromno odavanje ljubavi kudikamo više mililo, jer je znala, da je ono iskreno, da se ne može falzificirati, kao riječi: Ja te ljubim! Ona je već u prvi mah oćutjela, da njih dvoje veže srodnost duša, koja se ne da ničim ni steći ni pomutiti, koja ne odvisi od vanjskih utjecaja, nego je ukorijenjena u dnu ljudskoga srca; i gdje te srodnosti ne ima, da je tamo ljubav samo izlika, riječ praznoga znamenovanja, koja nije iz srca nikla, već samo uletjela u nj, da prilikom opet iščezne. Ono, što ju je uz Lešića u prvi mah privezalo, bilo je, da je ona toga mladoga čovjeka razumjela u dno duše, da je ona istom glavom mislila, istim srcem ćutjela kao i on; ona je u njemu vidjela svoju rođenu polu, vidjela zrcalo, koje je sva i najtanja njena čuvstva što vjernijom sličnošću odrazivalo; ona je pogađala njegove misli, kao da su njene vlastite.

Kočija i konjanik projuriše u ugodnomu večernjemu hladu ubrzo šumu, zatim opet polja, te kad je počeo prvi mračak padati, prispješe u selo. Pred kućom na klupi sjedio gospodin Matković, a do njega njegova svast, gospođa Vuković. Nela se silno uzradova, spaziv tetku, dočim se gospođa Matković nekako zbuni, ne znajući si taj nagli posjet sestrin nikako protumačiti. Prvi pogled gospođe Vuković pao je na Anku, a ona, ne znajući ni sama zašto, potraži očima Lešića; oni se pogledaše s istim čuvstvom, kao da tim pogledom pozivlje jedno drugoga u pomoć, kao da jedno drugoga sokole... Lešić se na vrat na nos oprosti s Matkovićevima, kao da ga je nešto odande gonilo, kao da mu je šaptalo: ti si tu suvišan.

Pa kao pomaman podbode konja i odjuri duž sela, što je igda konj grabiti mogao... U njemu uzavrela krv, sad mu obrazi gorjeli, sad ćutio hladni zrak na znojnome čelu. Njemu je bilo, da se povrati natrag, da gospođi Matković rekne jednu riječ, pa na njezin odgovor budi da ostane u onoj dragoj kući na sve vijeke, — budi da se baci pred Anku na koljena, da ju digne na konja i odjuri s njome daleko, daleko iz ovoga kraja...

V.

Gospođa Vuković došla je s radosnom viješću, da je onaj mladi gospodin, štono se je na zabavi pretstavio gospođi Matković, pretstojnik u svom uredu, Urbanitzky, zapitao nju — tetku — bi li smio zaprositi Anku.

Gospođa Matković jedva se je snašla u slatkoj uzrujanosti, te u prvi mah gotovo ne htjede povjerovati svojoj sestri, koja se je dičila, da joj je tu sretnu vijest ona prva javila. Gospođi Matković bila je ta vijest već i s toga razloga nenadana, jer je u sebi već posve na čistu bila, da će prije slaviti Nelinu svadbu, akoprem je Nela mlađa, te se je tješila, da će

se uz nju, kad se uda, valjda i za Anku s vremenom ženik naći. Kad se je od prve radosti osvijestila, te kad joj sestra reče, da će Urbanitzky već sutra popodne doći u prosidbu, istom tada shvati ona svu zbilju i važnost sestrinih riječi. Tu zbilju poveća još gospođa Vuković, rekavši:

— On me je pitao, bi li smio usuditi se da zaprosi Anku i kada bi na to pitanje mogao dobiti izvjestan odgovor. — Na to sam mu ja odvratila, da može doći amo kadgod hoće, i da može siguran biti, da neće na nikakove zapreke naići; na što mi on sav sretan odvrati, da će odmah sutra prispjeti. Ja mislim, da se ti nećeš ništa tomu protiviti; pomisli, onakav mlad, pa već šef uredu. Uostalom, on je čovjek u svakom pogledu na svom mjestu, jednom riječju, sjajna partija, koju će Anki svako zavidjeti.

Gospođa Matković, koliko je i bila uzradovana, ipak se lecnu na sestrine riječi, »da neće biti nikakovih zapreka«. Njena tankoumna sestra opazila je ubrzo tu točku, s koje se je uzradovano lice gospođe Matković iznenada smutilo, pa nastavi gorljivo:

— Ja mislim, Anku ne treba ni pitati, ako bi se protivila. Uostalom, nadam se, da će biti tako pametna, pa neće odbiti tako sjajne udaje, kojom bi se kudikamo veći ljudi ponosili. To bi za nas bila velika sramota i neugodnost, kad bi ona tako uglednoga prosca odbila.

Gospođa Matković bila je posve sporazumna sa svojom sestrom; u njoj se je počela buditi ona roditeljska radost, od koje žena — do one prve, kad postane majkom — veće ne poznaje. Tu radost mutila joj je jedino Anka sama, jer nije znala, što će ona na sve to reći. Sestrino mnijenje, da je ne treba ni pitati, ako bi se usprotivila, bio je jedini, ali veoma problematičan spas, da se uzdrži u toj sreći. Ona se je kušala i time tješiti, da je Anka preveć uviđavna, a da ne bi mogla prosuditi, što će joj na dobro biti. S druge strane nije se mogla oteti neugodnomu čuvstvu, da će nasiljem, ako ga počini na svom djetetu, uvrijediti do dna duše svoju kćer, da će ju Anka možda prestati zvati materom —: i pred njenom dušom izvila se slika njene kćeri u obliku, u kakovom ju ona dosada još nije vidjela — zato, jer nije htjela da ju takovu vidi.

Gospođa Matković zovnu nato svoga muža, te akoprem ona dosada nije puno marila za njegove nazore, sad ju je nešto neodoljivo sililo, da i on sazna, o čemu se radi; ona je dapače mislila, da svoju vruću želju osloni na njegov autoritet, što ga ima kod svoje kćeri. Matković osta hladan i ravnodušan kao i uvijek, — dočim su sestre mislile, da će stajati pred njim kao pobjediteljice.

— Ako Anka hoće, meni je pravo; ako neće, ja je neću siliti.

Tako je glasio njegov odgovor, a svaka riječ bila je njemu slična.

— Ja mislim, da to nije dosta reći: ako ona hoće, i meni je pravo, — ti kao otac, mi kao roditelji, ne možemo o toj stvari govoriti, kao da se nas naše dijete i ne tiče. Naša je dužnost, sveta dužnost, da se pobrinemo za njezinu udaju, za njezinu budućnost, da ju poučimo, što će za nju biti probitačno, a što ne.

— Ja se posve pouzdajem u njezin razbor, koji ju sigurno ni sada ostaviti neće; ja sam uvjeren, da njoj u toj stvari neće trebati ni tvoga, ni moga, ni ičijega savjeta.

— A ako ona ne ushtije, ako odbije tako sjajnu udaju?

— Ako ne ushtije — što će biti u tome tako strašnoga? Ona će valjda i nadalje ostati moja kći!

— Ali mi ju moramo udati, njoj je sada već dvadeset godina, mi imamo i Nelu, kojoj ćemo svakako tim lakše naći muža, čim starija kći bude opskrbljena.

— Meni moja djeca nijesu još na tolik teret, da ih moram siliti, da idu od mene — — —

— Ti nijesi nikada shvatio roditeljske dužnosti, pa je ne shvaćaš ni sada; ti ne vidiš, kako se sav svijet otima, da osigura svoju djecu — — —

— Osiguranje i sreća rođene djece nije uvijek jedno te isto; ja hoću da vidim svoju djecu zadovoljnu i sretnu.

— Kako ćeš ju drugačije usrećiti, ako ne ovako sjajnom udajom?

— Pa dobro dakle, neka se uda, ako hoće, ja joj ne branim, — ali siliti i nagovarati neću je ja nikada, jer mislim, da to nije roditeljska dužnost.

I nato Matković izađe, jer je mislio, da nema više šta kazati. U drugoj sobi nađe Anku i

Nelu, kojima je tajni razgovor majčin i tetkin još uvijek nepoznat bio.

— No, pa — udaju te dakle, draga moja! — reče Matković Anki, te je naglo pogladi po obrazu, kao da ju više žali negoli se raduje toj vijesti. Od četrnaeste njezine godine nije ju on pomilovao, no sad je mislio, da one po njegovu mnijenju za svaku djevojku teške riječi mora nekom nježnošću ublažiti.

Anka problijedi, dočim Nela uskliknu i otrča k materi i tetki u sobu.

— Ja ti ostavljam slobodnu volju, ako ti nije po ćudi — — — I taj izvana tvrdi, opori čovjek nije mogao dokrajčiti, nego opet pomiluje Anku po kosi i čelu, te ganut i uzdrman čuvstvima izađe van.

— Ja ti, Ančice, čestitam, — doleti Nela natrag, — on nije doduše osobito lijep, meni se nije nigda milio, ali kažu, da je dobar, — ja ti još jedan put čestitam. — Tako sakrivala Nela svoju zavist, koja joj je na sva usta kipjela.

— Ja još ne znam ni ko je taj, — ali ko bio da bio, ti si s tvojom čestitkom možda prerano došla, — odvrati ponešto uzbunjena Anka.

Te riječi čula je i mati i tetka, koje su taj čas došle iz druge sobe. Gospođa Matković vidjela je Anku sad u istoj onoj slici, kakovu ju je čas prije u duhu gledala, i nju zazebe na dnu srca, te joj zape svaka riječ, iščeznu cijela osnova, kojom je mislila Anki obznaniti sestrinu vijest.

— Anka! ja se radujem, da si dobila prosca, kakovog si ti i zaslužila; ti si se gospodinu Urbanitzkomu svikla prvi čas, kad te je vidio, i on će doći sutra, da te isprosi. — Pozdravljajući ju tako uze gospoda Vuković Anku za ruku i poljubi ju živo u usta.

— Gospodin Urbanitzky!... — izusti u pol glasa Anka i upre izrazito oči preda se, kako bi se točnije sjetila tankoga gospodina s plavima melankoličnima očima i lijepom dugačkom bradom.

Mati i tetka joj upriješe svu svoju duševnu snagu, kako bi iz svakog drhtaja njezinih crta u licu, iz svakoga treptaja očiju mogle razabrati, koje se misli taj čas u njenoj glavi rađaju, — no ne mogoše ništa pročitati. Prije smućeno Ančino lice, čim je začula riječ Urbanitzky, pređe isti mah u svagdanju svoju ve-

drinu i iskrenost; niti na jedan čas nije uljezla sumnja u njeno srce, da stvori stalnu odluku u toj stvari. Majka i tetka presenetiše se, kad ju vidješe onako vedru, ne znajući, kako da si protumače taj duševni mir i spokojnost.

— Ja mislim, Anka, da ćeš ti shvatiti to odlikovanje, tu čast, pa ćeš ju znati i ocijeniti — — —

— Ja je i shvaćam i cijenim, no ja ne idem za njom.

Gospođa Matković već je počela bivati nestrpljiva; ona je bila preveć uzbuđena, a da bi shvatila Anku i njezine misli.

— Meni je gospodin Urbanitzky veoma omilio, čim sam ga vidjela, ponajpače ugodan je njegov meki simpatični govor; on je visok činovnik, a kako je mlad, sigurno će biti i viši. Kad još k tomu uzmeš, da te on veoma voli, da te upravo obožava, — ja onda mislim, da ni najveća biračica ne može od čovjeka više tražiti... — Tako je tetka započela juriš na tu krasnu djevojku, koje je iskrenost reć bi igrajući se odolijevala svoj oštroumnosti i nagovaranju majke i tetke.

— Ja mislim, da to nije dosta, da se samo od njega nešto traži, nego da se procijeni i ono, što mu se može za uzdarje dati.

— On je s tolikom izvjesnošću i odlučnošću govorio o prosidbi, da nije ni izdaleka spominjao miraza, on ne traži ništa, njegova je plaća dostatna; pomisli samo, koliko ih dandanas ima, koji ne traže miraza — —?

— Ja, draga tetko, nijesam ni mislila na to, već posve na nešto drugoga; za me nema ni miraz ni velika plaća kakove vrijednosti — —

— Pa dobro, on ne traži miraza, on te ljubi, a s vremenom ćeš i ti njega zavoljeti, pa što hoćeš više!... Uostalom, danas se niko i ne uzimlje iz ljubavi, već jedni radi miraza, drugi radi protekcije, treći radi časti — — —

— Ja ne spadam ni u jednu od tih — — —

— Naravno da ne spadaš, jer on tebe iz ljubavi uzimlje, on ne traži ništa drugoga — — —

— Mislite li, da je za bračni život dostatno, ako on mene ljubi?

— Ja ne znam, što hoćeš ti još više? Svaka je djevojka za to, da se uda, no rijetko se koja uda, kako bi baš željela, jer to je nemoguće na svijetu; no glavno je to, da joj udajom

bude osiguran budući život, ako ne bolji, a ono bar onakav, kakav je imala u roditeljskoj kući...

— To kod mene nije glavno — — —

— A da što je kod tebe glavno? — upitaše i mati i tetka u isti čas.

— Ja bih prije mogla poći za onoga, koga ja ne ljubim i koji mene ne ljubi, — negoli za onoga, koji mene ljubi, a ja njega ne!

Gospođa Matković još nije znala, na čemu je. Da ona nije bila toliko zauzeta za tu udaju, ona bi mogla i morala već uvidjeti, da Anka tu udaju odbija, da ona ne može poći za onoga, koga ne ljubi. Gospođa Matković dobro je znala, da će biti teško Anku na nešto prisiliti, zato je nastojala, da ju bar mirnim razlaganjem nagovori; nu ni to joj nije pošlo za rukom, jer joj je kći bila preveć osebujan značaj, a da bi ikojem nagovaranju svoje ideje htjela žrtvovati.

Stari Matković, povrativ se sa Lujom u sobu, pogodio je odmah kćerine misli; odlanulo mu uvelike, kad je vidio Anku vedru i nezabrinutu... U njegovoj duši preletjela taj čas panorama njegovog života, počev od vjenčanoga

dana pa do današnjega. On je znao, da ga njegova žena nije nigda ljubila, ali zašto ju je kraj svega toga uzeo, toga nije znao; — tako, došlo je nekako, kao što to u svijetu svaki dan biva. Nu oni su ipak živjeli, oni su odgojili krasnu djecu, ali među njima nije nigda bilo one obiteljske topline, oni nijesu bili dva tijela s jednom dušom, oni su bili dva protivna tabora, — a prva posljedica toga bila je, da su i njihova djeca postala takova: dvoje ih otišlo u materin tabor, a dvoje u očev. Pa ni sama djeca nijesu ih zbližavala jedno drugomu, nego ih upravo još markantnije rastavljala. Nigda se oni nijesu toplo i iskreno porazgovorili o sudbini svoje djece, nego je svako u sebi odlučivalo, te istom onda, kad bi im se odluke sukobile, onda bi istom progovorili riječ, ali ta riječ već je bila ogorčena i svadljiva, i padala je u srce njihove djece tako, da su se Anka i Vinko posve oteli materinjemu, a Lujo i Nela očevu uplivu i savjetu. To je boljelo Matkovića tim većma, što je znao, da nijesu djeca tomu kriva, nego oni, roditelji. On, da sakrije tu ljagu pred djecom, ljubio ih je nadasve, žrtvovao se sav za njihovu dobrobit; on je na oko bar prepustio

sav odgoj ženi, i po mogućnosti krio pred djecom jaz, koji je zijevao između nje i njega... Zato si on sada nije mogao većega grijeha pretstaviti, nego siliti svoje dijete, da pođe za nekoga, za koga ne osjeća prave istinske ljubavi, za koga ga ne veže onaj nutarnji sklad, koji se kašnje ničim, niti zlatom, niti mogućstvom, niti ikojim žrtvama ne može postignuti. Nakon svoga dvadesetgodišnjeg braka bio je uvjeren, da je ljubav najglavniji uslov svake ženidbe, i ako baš ne kod svakoga para, a to zacijelo kod Anke, jer njeno srce nije bilo odano nikakovim hirima, s kojih bi mogla danas sutra nastradati, — kao što bi nastradala, da pođe za neljubljena muža...

Gospođa Matković i sestra joj nijesu mogle večerati, nego se opet udalje u drugu sobu, da se iznovice posavjetuju.

— Ja iz svega njezina govora vidim, da ga ona neće, — započe tetka. — Što je toj djevojci? Ili je ona na tom selu podivljala, pa se tuđi od muškaraca, — ili je možda već u kogagod zaljubljena? Samo je svakako žalosno, da ti kod svoje djece ne imaš toliko ugleda i moći, da im možeš dokazati, što je za njih probitačno, a što nije.

— Ti znadeš, da je ona uvijek bila šutljiva, da je uvijek radila po svojoj volji, — ali da je bila neposlušna, to ne mogu reći.

— Kako da ti nijesi mogla dosad razaznati njezino mišljenje, upoznati njezine tajne, pa još za vremena stati na put onomu, što nije korisno i spasonosno!... — govoraše razdraženo tetka.

— Ja je nigda nijesam razumjela, pa nijesam ni mogla upoznati, što misli, — ona je uopće takova, kao da ništa i ne misli i ništa ne ćuti.

— Ona je zacijelo zaljubljena.

— Možebiti, ja ne znam! Ali, reci mi, u koga? Tu nema nikoga.

— Nikoga... Možda u Lešića...

Gospođa Matković problijedi od čuda na tu riječ.

— U nj... možebiti, ali ja ne vjerujem, ja nijesam baš ništa opazila... A i kako bi se ona u nj zagledala, kad on nije ništa, prosti gospodarski pristav... — govoraše gospođa Matković prekinuto, kao da govori više samoj sebi nego drugomu. I njoj se u taj čas Lešić tako mrskim prikaza, da se je čudila, kako je mogla s tim čovjekom ikada jednu riječ pro-

govoriti; nije mogla pojmiti, kako joj se je dalo danas poći k njemu na gumno, ući u njegovu sobu, kako ga je mogla makar samo za čas interesantnim naći, — kakav joj je danas zbilja bio... On i Urbanitzky! Ona se je sramila, da te dvije slike u svojoj mašti usporedi.

— Ja nijesam mislila, da ću tu sramotu od Anke doživjeti; pomisli samo, kako ću gospodinu Urbanitzkom pogledati sutra u oči, gdje sam mu tako reći za stalno obećala —?

Gospođa Matković već se je vidjela srušenom sa visokoga stepena, na koji ju je ime Urbanitzky podiglo, i ona se nije mogla uzdržati, a da ne prolije suzu.

— Ja mislim, da još nije sve izgubljeno, — nastavi opet gospođa Vuković sve odlučnijim i strožim glasom; ponajprije ne daj u svoju kuću nijednomu mladomu čovjeku, za koga ne misliš, da bi ga željela imati zetom, a osobito tomu Lešiću. Svakako bi dobro bilo, da Anku pošalješ na jedan dva mjeseca k meni, da u gradskom životu rastrese te tvrdoglave misli, — pa ako bi ona sutra i odbila Urbanitzkoga, mi ćemo njega na to pripraviti i uliti mu nade, da je Anka plaha i stidljiva, pa

ako mu već sutra ne dade svoju ruku, da će to učiniti za koji mjesec dana zacijelo, dok se pomalo priuči na njegovu osobu. On je u nju tako zaljubljen, da ga prvi neuspjeh sigurno neće zastrašiti i odbiti.

Gospođa Matković posve je odobrila osnovu svoje sestre, na što joj je ponešto odlanulo, te joj opet krijesak nade dušu rasvijetlio, i kad je stupila u drugu sobu, da pođe na počinak, sva sretna i razdragana ogrli Anku, koja je taj čas prije očekivala materinu kletvu negoli poljubac...

Gospodin Urbanitzky prispio je zbilja sutradan popodne, te poveo sa sobom jednoga svoga činovnika, koji je tek nedavno k njemu premješten. On je ušao u Matkovićevu kuću kao poznanac, ili kao svaki čovjek, koji u kuću neko izvaredno dobro nosi, gdje ga željno očekuju. Vidjevši obje gospođe, koje su ga najsrdačnije pozdravile, pročitao je Urbanitzky iz njihovih očiju posvemašnji sporazum sa njegovim dolaskom, te je mislio, da pred gospođom Matković ne treba ponavljati, radi čega je došao... I Nela ih je dočekala, svečano obučena, sa velikim svojim i koketnim pogledom i smiješkom, te se ubrzo pridružila

gospodinu Neumayeru, mladu još čovjeku idejalne visine i tančine, sa plavim »cvikerom« na velikom oštrom nosu, blijeda lica i dugačkih prstiju, kojima je neprestance navlačio bijele kao snijeg i jako prostrane manšete. Bio je to čovjek u dvadeset i šestoj godini, tek nedavno imenovan činovnikom kod financijalne struke, te njegovoj vanjštini nije ništa nedostajalo, a da ga vrpoljiva Nela ne bi držala galantnim i zanimljivim; ona ga je zaokupila svom snagom svoga jezika, a njemu, koji je, kao tek naimenovani činovnik, mnogo do sebe držao, bila je prva pomisao, da je u prvi mah osvojio Nelino srce, držeći njeno neprestano naivno čavrljanje za iskrenu ispovijest mladoga, nepokvarenoga srca, koje mu se je posve odalo...

Kad su gospoda došla, bila je Anka u vrtu, te se Urbanitzky nekako plaho obazirao po sobama za njom. Gospođa Vuković zaustavi se sama s njime u jednoj sobi.

— Dakle? — glasilo njegovo kratko pitanje, koje je tražilo, da mu se istom kratkoćom i odgovori.

— Ono, što je kod svake djevojke, kad bude tako iznenada uprošena, što će i vama posve

naravno biti, kad pomislite, da vas je u životu samo jedan put vidjela i s vama govorila... Onako nešto, kao da se boji kazati, a — ja mislim, da vas to neće zbuniti, jer mi smo vam svi odani i zauzeti, da polučite svoju želju.

Urbanitzky uozbilji lice, te se jedva vidljivo klanjaše gospođi Vuković. I od naravi dosta nadaren, imao je on već toliko iskustva, a da je znao, koliko vrijede riječi gospođe Vuković; te riječi, akoprem skroz laskave, imale su u njegovim očima posve drugi smisao; kraj sve slatke rječitosti gospođe Vuković on je proniknuo, da su njene riječi: patvorena ljepota, iskrivljena istina.

— Bih li ja mogao s gospođicom razgovarati? — upita on s udvornom odrješitošću, kao da zove na račun podređenoga si činovnika, s kojim nije posve zadovoljan.

I nato ode on s obima gospođama u vrt, da potraže Anku.

Sastanak s Ankom bio je učtiv, dapače usrdan, kao onih ljudi, gdje svaki ima svoju izvjesnu volju i načelo, te se ne boje to načelo pred nikim priznati. Prošetavši se jedan put ostadoše nasamu.

— Kako vidim, vi ste u vašem carstvu, u vašem elementu, — da se izrazim svagdanjim izrazom, — započe Urbanitzky.

— Ako čovjek neće da bude dosadan i sebi i drugima, mora se zabaviti onim, s čime je tako usko svezan, kao što smo mi sa selom.

— To je velika sreća, kad čovjek u svom vlastitom domu nalazi sebi i duševne i tjelesne zabave; kad su mu zahtjevi duha, ukusa i naobrazbe u isti čas namireni; zato takav čovjek mora zbilja puno čuvstva i nježnosti imati. Dandanas je tako zvanomu izobraženomu svijetu selo isto što i ropstvo.

— Kao na primjer i mojoj sestri, — dočim je meni opet skroz nerazumljiva plesna naslada, u kojoj ona toliko uživa. Ja u plesu ne mogu naći baš nikakve zabave tijelu, a još manje duhu, jer za plesne razgovore mora čovjek mnogo puta imati više strpljenja nego esprita, da ne bude zlo shvaćen i svakojakom prigovoru izložen.

— Naravno, — ali ne mora se tamo svaka riječ vagati, ne smije se tamo sve strogo uzimati, kao kod suda, već onako na laku ruku, — valja podati se struji, koja slučajno teče:

kao kad vidite tri četiri leptira, gdje se natjeravaju, a ne možete pravo ni razabrati, da li lete svojom voljom ili ih vjetar nosi, da li ovaj leti k ovomu ili onaj k onomu.

— Ali i za to treba nekakova dara, dara brzoga međusobnoga upoznavanja, prilagođenja, povjerenja, — a u mene, vidite, toga nema, meni su svi ljudi strani, nepoznati, te mi je upravo nemoguće onako na vrat na nos sprijateljiti se s nepoznatim čovjekom; ne mogu odmah govoriti s njime onako od srca, a da bi taj razgovor meni zbilja bio duševnom zabavom, a u prazne fraze, kako već rekoh, ne razumijem se...

— Ja posve razumijem, gospođice, što vi mislite.

— Ako me razumijete, onda sigurno znadete, da na jednom plesu, gdje čovjek s tolikim osobama u kratko vrijeme u doticaj dolazi, vrlo rijetko pade između muškarca i žene baš ona riječ ili ona misao, koja bi im kazala, da su njih dvoje istoga uvjerenja, da su njihove duše za čudo skladne, da se oni mogu o svačem razgovarati, i da će uvijek doći do jednoga uviđenja i spoznanja; to dvoje razgovaraće i o onom, gdje etiketa stavlja ogradu ljudskomu jeziku, jer oni će nastaviti svoj razgovor mislima, čuvstvima, te kad opet otvore usta, — započeće oboje iznova jednom te istom mišlju, možda i jednom te istom riječju...

I u isti čas pogledaše se oni pogledom punim samosvijesti i razumijevanja, koje je jedno drugomu kazivalo: Nas dvoje nijesmo na zadnjem plesu tako razgovarali, među nama nije pala ona iskra, ona misao...

— Ja se, gospođice, posvema s vama slažem, te jedino žalim, da sam našao u vama ono isto — što i vi tražite, našao — ako se ne varam — prekasno...

Anka, umjesto da mu odgovori riječima, da ju je zbilja prekasno našao, pruži mu mučeći ruku, — te se njih dvoje porukovaše kao prijatelji, koji su se radi neznatne nesuglasice posvadili i opet pomirili.

Urbanitzkoga zaboljelo je u duši ne bolju odbijenoga prosca, nego bolju onoga, koji gubi polak vlastitoga svoga bića; ta je bol doduše slična onoj, koju oćuti čovjek odbijen od bogate zaručnice, jer si je ona izabrala drugoga, — samo što ta bol prelazi u mržnju, a Urbanitz-

kova se pretvorila u obožavanje. Njemu je bilo kao čovjeku, koji je u skromnoj jednoj trgovini našao onaj rijetki, željno traženi predmet, on je našao i u tomu trgovcu čovjeka, koji potpuno shvaća vrijednost toga predmeta, oni se ne bi ni za čas za cijenu pogađali, — ali na tomu predmetu je već bila ceduljica, koja je kazivala, da taj dragocjeni predmet već ima svoga vlasnika... Sad mu je još teže bilo, jer Bog zna, kad će opet tu dragocjenost naći.

— Moja majka i tetka čudiće se, kad nas vide ovako složne; one neće nikako pojmiti, da kraj sve sloge nas dvoje ipak ne možemo biti ono, što one žele...

— A one to žele? — —

— One to vruće žele, one su svom silom nastojale oko mene — — —

— Svom silom?... — zaustavi se Urbanitzky. — Oprostite, gospođice, ja još niti ne znam, koliki sam krivac, koliko sam vam muke možda već zadao, — ja ću smjesta ostaviti ovu kuću, da vam prištedim svaku daljnju bol i neugodnost. Ja sam krivac, jer sam vas mjerio istom mjerom kao ostale žene, umjesto

da sam prije kušao pročitati dušu vašu kao danas...

— Mi smo se već jedan put razumjeli, pa sad više ne imamo što jedno drugomu praštati. Ako sam ja štogod pretrpjela poradi vas, a vi budete poradi mene, onda tu bol nijesmo mi jedno drugomu prouzročili, već oni, koji nas još ne razumiju, nego misle, da je za sreću mladenaca dostatan neki dohodak, od kojega će moći živjeti... I Ančino se lice prosu ironijom kao rijetko kada...

Oni sa sažaljenjem pomisliše na te ljude, i opet si stisnuše ruke i odoše iz vrta u kuću...

Tamo nađoše veliku radost i ushićenje —: Neumayer isprosio si naime čas prije Nelinu ruku! To iznenađenje poremeti sav onaj lijepi mir, koji je poslije bure čuvstava legao na dušu Ankinu i Urbanitzkovu, — te niti ona ne znade, što da počne, kad ju je Nela sva rumena od veselja stala ljubiti, niti Urbanitzky, kad mu njegov potčinjeni činovnik javi, da se je zaručio. Gospođa Matković i sestra joj mislile su, da za Urbanitzkoga ne može biti zgodnijega časa, da zaprosi Anku, te si nikako ne mogoše protumačiti njegovu ukočenost i mir,

to manje, što se je Anka s njime toplo i prijatno razgovarala, kao rijetko dosada s kojim muškarcem. Gospođa Vuković nastojala je cijelu večer, da bude s Urbanitzkim koji čas nasamu, da sazna njegovu odluku, — no on je to opazio, te je svaki put vješto izmaknuti znao; njemu je ta dostojanstveno stupajuća, uvijek se slatko smiješeća žena postala najednom mrska... I njegovo i Ankino ponašanje bilo tetki i materi skroz nerazumljivo: one su mislile, da Urbanitzky čeka možda na Matkovića, da i njega obavijesti o svojoj namjeri, te su se ljutile, da ga tako dugo nema kući; pomišljale su također, da li se Urbanitzky možebiti nije našao uvrijeđen, što je Neumayer prije Nelu isprosio nego on Anku itd. Uz tu neizvjesnost uzbuđivala ih i radost radi Nelinih zaruka, te nisu znale, koga od njih dvoje da dobrohotnije pogleđu, kojemu djetetu da se slađe nasmiješe, slađom riječju nagovore...

Istom kasno u noć stigne stari Matković sa Vinkom kući. On, ako i iznenađen Nelinim zarukama, ipak se je ubrzo snašao u situaciji; kao čovjek otvorena značaja i bez pritajenih misli ubrzo je postao Neumayeru otac, a Urbanitzkomu prijatelj. Neumayera se malko

čudno kosnu odijelo i oporo ponašanje Matkovićevo, te mu nikako nije išlo u glavu, da je to muž elegantne njegove buduće punice i otac njegove dražesne zaručnice, koja mu se sad u svijetlu svijeća još sto puta čarobnijom prikazala. Urbanitzkomu nasuprot svidio se već u prvi čas taj jednostavni, pošteni Matković, u komu je on upoznao prasliku Ančinu; njih dvojica ubrzo su se snašli, te su uskoro sjedjeli i razgovarali se kao davni prijatelji. Urbanitzky nije oklijevao obznaniti Matkoviću, kako stoji s njegovom prosidbom; on si je preduzeo, da će i otići, a da osim Matkoviću nikome ništa ne spomene, jer se je bojao, da ga gospođe ne bi potpuno razumjele, sve da im se i ispovjedi, pa bi kraj toga Anka možda još trpjeti morala. Zato je samo Matkoviću povjerio svoj i Ankin razgovor, a ovaj ga je shvatio, te mu se od srca zahvaljivao, da je razumio njegovo dijete.

— Za nju ne bi bilo veće nesreće, nego kad bi se morala udati za nekoga, koga neće, — dovrši Urbanitzky.

— S otim sam i ja odavna na čistu. Za Nelu sam dobro znao, da će poći za onoga, tko ju prvi zaprosi, zato me njezine nagle zaruke nisu

ni malo iznenadile, a ja sam previše iskusan i dobar otac, a da bih u toj stvari namitao svojoj djeci svoju volju: ja volim njih blagoslivati, nego da oni mene proklinju.

Najviše iznenađen bio je Vinko; on se je za ovo mjesec dana već toliko obikao od škole i gradskoga života, da mu je bilo nekako nevoljko oko srca, kad je vidio tu oholu, fino obučenu gospodu. On je znao, da će Urbanitzky doći danas u prosidbu, pa mu je upravo odlanulo, kad je saznao, da još nije Anke isprosio; dok se je Lujo već složio s Neumayerom i pio s njime bratinstvo, ode Vinko po mraku u vrt te sitno fićukajući i naglo koracajući po zavijenim stazama sastane se na jednom raskrižju s Lešićem.

— Nela je zaručena — — — hukne sav uzrujan i uhvati Lešića za ruku.

— A ona — — —?

— Ona . . . nije! . . . — jedva izgovori Vinko od veselja.

Nato pođoše velikima koracima kao dva luđaka hodati po vrtu, ne mogavši ni riječi jedan drugomu kazati. Vinko je još jutros dojavio Lešiću, po što je gospođa Vuković došla;

Lešić je htio smjesta da pohrli u Matkovićev dom — makar pod kojom izlikom —, no uto stiže njemu i Matkoviću vijest, da je debeli ravnatelj umro naglo od kapi, te njih dvojica poletješe odmah u sjedište ravnateljstva, odakle su se istom sada povratili. U Matkovićevoj kući nijesu o tome još ništa znali, jer Matković ne htjede svojih gostiju uzrujavati.

Kad su naglim hodom napokon dali oduška svojoj veseloj uzbuđenosti, rastaše se Vinko i Lešić, poljubiv se vruće, kako se samo dva složna srca, dvije istovjetne misli poljubiti mogu . . .

Kad se Vinko u kuću povratio, razilazili su se tamo na počinak. Na vratima spavaće sobe sretne on Anku, gdje prenaša posteljinu i nagnuv se k njojzi kao na poljubac šapnu joj tihano:

— Imadeš pozdrav! . . .

Anka ga je i čula i razumjela; a čuvstvo, da je *on* taj čas u njenoj blizini, da nije mogao pregorjeti, a da u taj važni trenutak ne bude uz nju, to čuvstvo razlilo se po njenoj duši kao slatka pjesma, kao blagi okrepljujući miris, u kojemu bi čovjek snivao i maštao do

konca svoga života. Da se je *on* sada stvorio pred njom, ona bi išla k Urbanitzkomu pa bi mu rekla: Evo ga vidite, to je on — sudite sami, je li vrijedan mene!...

VI.

Kad je sutradan došao čas rastanku, a Urbanitzky još ni jednom riječju ne spomenu prosidbe, ne znadoše gospođe, da li se je Urbanitzky s njima našalio, ili se je pred zadnji čas predomislio. U prvi kraj pomisliše, da ga je Anka u vrtu odbila, no on im svečano reče, da je on nije ni zaprosio. Urbanitzky, koga je sinoćnje uzbuđenje preko noći minulo, bio je još ledeniji i šutljiviji nego jučer, te mu je bilo nekako neprilično, kad ga je stari Matković samoga sa gospođama ostavio, jer iz cijeloga njihovoga bića čitao je jednu jeditu riječ: dakle reci, što misliš, zaprosi ju već jednom!... Tu tjeskobu u kući oživljavala je jedina Nela, koja je kao nestašan leptir prhala iz jedne sobe u drugu, ne znajući ni sama zašto; ona kao da nije ni osjećala, da se udaje, ona nije još ni promislila, što je to udaja, ona je samo primijetila neku novu ugodnu promjenu; njoj je

bilo sve lijepo, sve veselo i sretno... Pa da su joj rekli: Neumayer je noćas prekršio zadanu ti riječ, ali zato te je Urbanitzky isprosio, nju ne bi to novo iznenađenje rastužilo, nego prije razveselilo... Ona je dugo i dugo mahala vrpcom za Neumayerom, kad su kola krenula i jedva se još kroz prašinu vidjela, nu da ju je tko zapitao, zašto to radi, ona bi se začudila i ne bi znala dati drugoga odgovora, nego da se to tako mora, da to etiketa zahtijeva...

Anka morade zabrinutoj majci i tetki po deseti put kazivati, što je govorila u vrtu sa Urbanitzkim, — ona je to činila sa prirođenom ljupkošću i pripravnošću, da nijesu mogle ni jedan čas podvojiti o njenoj iskrenosti. One su tumačile njezin i Urbanitzkov razgovor o zabavi na plesu na sve načine, pitale Anku, da li ga je čimgod uvrijedila, raščinjale svaku njegovu riječ i opasku, — no nikako ne mogoše naći pravoga uzroka njegovu čudnomu ponašanju. Gospođa Vuković nije mogla Urbanitzkove vruće želje: da li mu je slobodno zaprositi Ankinu ruku? nikako u sklad svesti s današnjom njegovom ukočenošću, — zato je jedva čekala, da se kući vrati i cijelu stvar razjasni. Gospođa Matković molila ju je po sto

puta, da joj za Boga odmah piše, čim što sazna, — te je s teškom mukom iščekivala prvo sestrino pismo...

To je pismo došlo već treći dan, nu iz njega nije mogla baš ništa saznati, jedino to, da se je Urbanitzky negdje izrazio, da se je sa prosidbom prenaglio. »U kojem se je pogledu, draga sestro, prenaglio, toga nijesam nikako dočuti mogla —: možda mu se je Anka one večeri na plesu ljepšom pričinila, nego kad je došao u prosidbu; ili mu se možda nije svidjelo njezino prostodušno ponašanje kod kuće, možda mu je preveć seoska i neizobražena... A lako je moguće, da ga je odvratila gruba neotesanost tvoga supruga, koji se ne može svidjeti nijednomu finijemu čovjeku. I tako se je, vidiš, obistinilo ono, što sam ti uvijek kazivala, da je Ankin odgoj pogrješan, jer si ju preveć prepustila vlastitom mišljenju i društvu tvoga prostaka muža«.

To je bio jedini smisao, koji se je mogao izvući iz lista četiri stranice dugačkoga. Gospođa Matković pročitala ga je nekoliko puta, — i nakon toga opet je isto tako dugo pismo svojoj sestri otpisala, u kojem se je svaki drugi redak završavao sa nekoliko znakova usklika

i pitanja... No na sva ta pitanja i izraze začuđenja mogla je gospođa Vuković samo jedan te isti odgovor dati: da nije ništa u Ančinoj stvari saznala; Urbanitzky da je naprama njoj učtiv, kao i dosada (to posljednje je dvaput potkrižala), jedino da joj se čini, da je mrva melankoličniji, nego što je prije bio...

I tako to dopisivanje među sestrama trajalo tri tjedna, doklegod jedna nije imala što da pita, a druga što da odgovara...

Neumayer bio je sav sretan, a tu sreću još je većma u njem raspirivao gospodin Vuković, koji mu je svaki put nešto nova i ugodna o Neli znao pripovijedati. U tonu onih, koji su Neumayeru čestitali na zarukama, opazio je on i sam nešto porugljiva, ali on je bio uvjeren, da mu svi ti ljudi zavide, što je baš njega dopala ta ljupka i umiljata Nela, za kojom toliki čeznu i uzdišu. Pa dok su njega nekoji poglédali sa sažaljivanjem, dotle je i on mnoge sažaljivao, za koje je mislio, da im je preoteo Nelu. On se sav podao u ruke zamamljive i iskusne Neline tetke, koja je po svojoj volji ravnala njegovim mišljenjem; ona je određivala, kada i kako će se vjenčanje obaviti, ko će biti na svadbu pozvan, a ko ne; ona je izabirala stan,

u kojem će mladenci stanovati; ona je svaki dan imala novu, izvrsnu ideju, da ju je Neumayer u sebi svojom providnošću smatrao; on je samo sa sretnim posmješkom slušao njeno vješto i potanko opisivanje Neline vjenčane oprave i uresa... Kadgod je on tamo došao, svaki put našao je punu sobu ilustrovanih cjenika o posoblju i pokućstvu, — pojedini listovi tih cjenika putovali su neprestance na selo k gospođi Matković, a odande opet natrag, te je gospođa Vuković mogla svaki put obradovati Neumayera, da se njegov ukus začudo posve slaže sa Nelinim, i da će se sve ono naručiti, što njih dvoje želi — — —

U isto doba odigrala se i na selu ista igra među Nelom i materom. Anka je također kadgod prisustvovala tomu vijećanju prigodom izbora raznih stvari i cijena, nu njezino mnijenje igralo je podređenu ulogu, a to ponajviše stoga, jer je puno puta znala primijetiti, da je ovaj ili onaj luksus posve suvišan; na takovu primjedbu bi Nela prasnula u smijeh, te sažalno pogledala Anku, spočitavajući joj, da omalovažuje njezin položaj i ulogu, koju će otsad u gradskomu društvu igrati... Matkovića nije kod naručivanja stvari niko ni pitao; njemu

su se samo gotovi računi pokazivali; i akoprem čuvaran i štedljiv, nije on mogao u taj čas svoju dobrotu i mekoću srca zatomiti, te je dragovoljno sve račune podmirivao, a baš ta njegova dobrota bila je uzrokom, da su Neli neprestance rasle zazubice za daljim narudžbama.

Lešića nije bilo u Matkovićevoj kući, otkako su gospođe bile na gumnu; on je pismeno čestitao Neli na zarukama, i to veoma laskavima i poetičnima riječima, da je gospođa Matković nakon Urbanitzkove nezgode — tako je ona »neuspjelu« Ankinu udaju nazivala — opet posve drugim načinom sudila o Lešiću, nego što je u predvečer Urbanitzkova dolaska.

Osim Neline udaje bilo je još nešto, što se je u Matkovićevoj kući s nekim uzbuđenjem iščekivalo, — a to je bila nagla smrt debeloga ravnatelja gospoštije, te s njome skopčani polustrah i poluradost, kako će se sada stvari u gospoštijskoj upravi razviti... Prvo iznenađenje bilo je to, da je za ravnatelja ubrzo imenovana dosele nepoznata osoba. Gospođa Matković problijedjela je na tu vijest, jer ona je

već snivala o ravnateljstvu, no brzo se primiri s utjehom, da se neće morati bar svojim dosadanjim kolegicama klanjati, a to bi ju neizrecivo boljelo...

Prvo svoje djelo započeo je novi ravnatelj naredbom, kojom je od svih potčinjenih si gospoštijskih činovnika potražio curriculum vitae, svjedodžbu o svršenim naucima i o dosadanjem službovanju. Već sam ton te naredbe ulijevao je mnogim činovnicima dosele nepoznavanoga strahopočitanja. Stari Matković nije imao nikakovih svjedočaba; on je svršio nižu gimnaziju, stupio kao vježbenik k ravnateljstvu gospoštije, te ostao ovdje sve dosada, popevši se s vremenom do upravitelja prvoga razreda. Kroz toliko vrijeme stekao je on potpuno iskustvo u svom poslu, te je bio cijenjen kao jedan od najiskusnijih i najčestitijih činovnika, a njegova točnost i nesebičnost bila je upravo poslovična. Usuprot nedostajao je njemu dar pismenog saopćivanja, tako da su njegovi dopisi i izvještaji bili bez glave i repa, a uz to je bio upravo lijen u rješavanju službenih spisa. On je uvijek govorio, da to piskaranje ništa ne znači, te su ne jedanput Lujo i Vinko po njegovoj uputi od više mjeseci za-

ostale spise rješavali. Spisi su više puta bili po svim knjigama i novinama porazbacani, a stari Matković izgovarao se je, da ni pokojni debeli ravnatelj nije u tomu pogledu bio bolji, nego je malne na svakoj naredbi dodavao familijarne bilješke i pozdrave i time tako rekući sâm uzeo dotičnoj naredbi svaku službenu strogost....

Željno iščekivani daljnji nalozi novoga ravnatelja preneraziše gospoštijske činovnike: dobra trećina bude ih otpuštena, a ostali novom klasifikacijom uređeni; po toj klasifikaciji preskočio je Lešić Matkovića, tako da je Lešić — pošto je posjedovao svjedodžbe najvišega strukovnoga zavoda — imao od nove godine primiti veći kotar Matkovićev, dočim je Matković imao preći na pustaru »Čardačine«, na ono gumno, s kojega se gospođa Matković toliko zgražala. Matković je bio tom odredbom posve zadovoljan, jer kao čovjek u godinama volio je upravljati manjim kotarom i manjim poslom, tim većma, jer su mu dosadanji dohoci »obzirom na dosadanju vjernu službu« i nadalje ostavljeni...

Gospođi Matković bilo je da očaja, kad je sve to saznala; ona je uvijek mislila, da je

samo privremeno na tom odvratnom joj selu, te je živjela u vječnoj nadi, da će danas sutra biti premješteni u koje veće i ugodnije mjesto, — a sada eto obratno došlo. Ona je u prvi mah htjela sjesti u kola i odvesti se k ravnatelju, da izmoli od njega opoziv te naredbe, nu energična proturiječ Matkovićeva, koji joj je predočio sudbinu otpuštenih činovnika, odvrati ju od toga nauma. Nju je to premještenje tim većma boljelo, što baš sada udaje Nelu! Zato napisa sestri list, da će se vjenčanje što brže pospješiti, a o premještenju da ne spominje Neumayeru ni riječi...

Kakovih četrnaest dana iza toga obilazio je novi ravnatelj potčinjene si kotare. K Matkovićevim došao je iznenada u pratnji Lešićevoj, kojega je on zavolio i vodio sa sobom na svom prvom putovanju. Novi ravnatelj bio je vanredno ljubezan i inteligentan čovjek, no u službi veoma savjestan, a u vanjskom ponašanju kavalirski ohol. Kraj sve ljubežljivosti znao si je on izvanredno počitanje potčinjenih si činovnika pribaviti... I gospođi Matković svidio se taj gentleman već u prvi čas, te ga samo nije mogla razumjeti, radi šta je Lešića onako zavolio.

— Ja sam ga htio uzeti k sebi u središte, no on neće pa neće; hoće radije da ostane vani, — pa dobro, ja sam mu učinio po volji. Ali da je mene poslušao, došao bi za koju godinu na moje mjesto, a ovako će ostati navijek upraviteljem, — okrenu se ravnatelj s hladnom ljubežljivošću naprama Lešiću, a iz svakoga njegovoga poteza čitala se ona moć i samosvijest visokoga činovnika.

— Koliko je meni poznato, gospodin Lešić uživa na ladanju, — spomenu gospođa Matković.

— Bolje reći u ladanjskom poslu — — — primetnu Lešić.

— Međutim, ako se za godinu dana ne oženi, opet ću ga premjestiti, — reče ravnatelj s onim privlačivo strogim posmijehom, za koji ne znaš, je li šala ili zbilja...

— Dakle, sad vam ne preostaje ino, — obrati se gospođa Matković Lešiću, tek da nešto reče; no sjetiv se Anke, pokaja se u isti čas za te riječi.

Kad su najživlje razgovarali, mislila je gospođa Matković, da će sada biti najzgodnije, ako finom zlobom spočitne ravnatelju njihovo

premještenje na »Čardačine«; no ljubezni inače ravnatelj ne htjede ni čuti o tomu, da bi svoju odluku promijenio, nego je isto tako finom doskočicom gospođi Matković odvratio. — S Matkovićem postupao je ravnatelj kao s poštenim čovjekom, kako je on to i zaslužio; no ipak su bili u neprestanoj pravdi, jer je Matković bio svojeglav u svom iskustvu, dočim se je ravnatelj uz praksu i o teoriju opirao; zato su njegovi nazori većma naginjali Lešićevim, ali provedbu svojih ideja ipak su prepustili Matkoviću kao iskusnijemu.

— Što ćemo, zasada moramo još tako, jer ne mogu ni ja preko noći stvoriti ono, što se kroz godine i godine zanemarilo; a mora čovjek i napram gospoštiji samoj biti oprezan, jer te uvijek poprijeko glede, kadgod dođeš s novim tražbinama i izdacima. Ići ćemo polako, ali postepeno naprijed! — Time bi se obično dovršilo razmatranje gospodarstvenih prilika između ravnatelja, Matkovića i Lešića.

Vijest, da je Matković premješten u »Čardačine«, dirnula je neugodno u Vukovićevoj kući, te prijašnje otezanje sa vjenčanjem pretvori se nenadano u »što prije — to bolje«. Gospođa Vuković sokolila je na sve načine svoju sestru,

da ne zdvaja, što će morati na »Čardačine«; za Anku da je donekle i bolje, što će biti na pustari, a ne na selu, jer ako već nema društva prema sebi, ne treba ni onakova, kakovo je dosada na selu imala; a pri tomu je ona najviše mislila na Lešića, — ne znajući, da je taj mladi čovjek pod zadnje vrijeme visoko u cijeni skočio. »Uostalom, draga sestro, ti znadeš moju privrženost prema tebi, ti znadeš, da su ti moja vrata uvijek otvorena, pa da mi neće ni najmanje biti teško, ako veći dio godine kod mene sprovedeš; ja ću sve moguće činiti, samo da ti tvoje teško breme olakšam«. Gospođa Vuković rado se je nabacivala takovim frazama, samo da istakne ma u kojemugod pogledu svoju osobu, ponajpače u onom pravcu, gdje je znala, da neće nikada doći do toga, da svoje velikodušno ponuđene žrtve uistinu i doprinese. No njezinu sestru takove su riječi uvijek duboko dirnule, te je držala gospođu Vuković jedinom svojom dobrom zvijezdom... Nakon svakog takovog pisma došlo je u Matkovićevoj kući do neugodnih prizora, jer je gospođa Matković morala dati oduška svojim čuvstvima, spočitavajući Matkoviću svoju nesretnu udaju, njegovu jadnu službu i t. d.

Žestoki Matković planuo bi svaki put na takove riječi, te zapovjedio kočijašu, da upreže kola, pa da njegovu postelju i stvari vozi na »Čardačine«, a ona — gospođa mu — neka ide kamogod hoće... Izvikav se do site volje, opet bi došao k sebi, jer ih je bila puna kuća, jer je bilo svaki čas drugoga posla, te ni jedno časovito čuvstvo — bilo ugodno ili neugodno — nije moglo dulje vremena potrajati...

Lešić je dolazio u kuću još češće nego dosada, tako je naime zahtijevala služba pod novim ravnateljem. On nije bio posve na čistom, da li mu je gospođa Matković sklona ili ne, ali je znao, da u toj kući tri srca kucaju i misle njegovom mišlju, pa je uvijek voljko polazio onamo.

Svojom iskrenošću, koja je bila naprama drugima kao i naprama samomu sebi jednako pravedna, djelovao je sve polako na gospođu Matković, koja je kraj sve preuzetnosti ipak svakim danom bivala sve toplija napram njemu. Ali misao, da bi joj on mogao zetom biti, nije se nikako mogla u njenoj glavi ustaliti. Ona bi se za tu misao možda prije ugrijala, da je ponašanje Ankino i Lešićevo odavalo

dvoje zaljubljenika, ali gospođa Matković, koja si je to stanje posve drugačije pretstavljala — onako nekako kao kod Nele i Neumayera — nije mogla u ponašanju svoje kćeri ni trunka opaziti, što bi ju odalo, da joj je Lešić drag i mio. Ona nije mogla pojmiti, da čovjek može svojim čuvstvom za sebe živjeti, a da ga ne odaje, da je to čuvstvo najslađe, kad za njega niko i ne zna. Lešić opet, što se je većma osvjedočavao, da ga Anka ljubi, postajao je u njenom društvu sve mučaljiviji, a ako bi ga kadgod uhvatila kakova razgovorljivost, tad bi se ista — gušeći i boreći se sama sobom — pretvorila u neku laganu ujedljivost, po kojoj se je prije sudilo, da mu je Anka ravnodušna negoli da ju ljubi. Ni Lujo nije opažao čuvstva, koje je sve tjesnije vezalo Anku i Lešića; jedini Vinko, koji je iskreno bio odan i sestri i Lešiću, nije ni mogao drugačije pomisliti, nego da se njih dvoje ljube. Njih dva spavajući na gumnu za divnih rosnih noći ispredali su si za deset godina unaprijed svoj roman.

— Ja, ti i tvoj otac stanovaćemo na »Čardačinama«; proti tomu ne može ravnatelj ništa imati; tvoj otac biće ovdje, a nas dva ćemo

svaki dan odjašiti u selo, pa udesiti sve što treba, pa onda opet natrag amo.

— Da, to će biti divan život... briga nas za selo.

I tu bi im riječ zapela; oni su došli do točke, preko koje nije se usudio ni jedan dalje poći, ne znajući, ako ju prijeđe, kako bi to na onoga drugoga djelovalo.

— Moja majka i Nela mogu ostati tamo, a Anka će možda k nama — — — izlane Vinko.

Lešić samo protrne na te riječi, njegove usne samo naglim drhtajem pokažu, da su htjele, ali da nijesu mogle progovoriti.

I ni jedan od njih nije imao snage, da taj razgovor nastavi; no ono, što je ostalo neizrečeno, govorili su oni dalje u sebi, a reć bi da su i znali, da obojica jedno te isto misle. Vinku je bila već sto puta na jeziku riječ: »Kad ćeš ju već jedanput zaprositi?« — ali mladenački stid pridušivao mu te riječi u ustima, a samo nagla rumen u licu odavala ga, da ju je pomislio . . . . . .

. . . . . .

Rujan bio na izmaku; bogata rosa bijeljela se i treperila sve do pol dana na travi, preple-

tenoj tankom paučinom; ljetni se poslovi dovršavali, a jesensko sijanje započelo. Lešić i Matković već su počeli izmjenjivati svoju upravu, kako se je već koji posao i račun dovršavao. Tjedno po dva dana ispitivali su oni račune kod Matkovića, a gospođu Matković hvatalo je u susjednoj sobi čudno čuvstvo na pomisao, da će iz tih prostorija, u kojima je preko dvadeset godina obitavala, gdje je toliko radosti i neugodnosti doživjela, sada morati seliti. Ona si je jedva mogla pretstaviti, da je tomu zbilja tako; njoj je sada prvi put postalo jasno, da je ona već dugo na tom selu, da imade dvije kćeri za udaju, — a takva žena da nije više mlada, ma koliko još i osjećala potpunu životnu snagu, sve osjećaje, zanimanje i strasti srca... Rujansko sunce, koje je danomice slabije grijalo, zatim ono tiho zbrajanje brojeva u Matkovićevoj sobi, onaj vječiti nemir i uzrujanost, koju je Nelina udaja sobom donosila, sve je to doprinijelo, da se je gospođa Matković osjećala nekako melankoličnom i umornom, više duševno nego tjelesno. Taj duševni umor, koji prelazi u tihu resignaciju, jeste početak, kad se čovječja duša pođe prilagođivati novomu stanju stvari. Is-

trgana duša ne nalazi opreke više onako teškima i nepodnosivima, kao što si ih je u prvi kraj pretstavljala; čovjek se počinje voljkije podavati onomu nečemu jačemu, što njime ravna.

Kad su jednoga dana Lešić i Matković dovršili jedan dio računa te zaiskali okrepe, dođe gospođa Matković k njima, te šaljivo zapita Lešića:

— Dakle, kada ćete nas istjerati van; jeste li već odlučili, kako ćete si te prostorije razdijeliti i urediti?

— Ja vâs istjerati, milostiva? Toga neće nigda biti.

— Kako, zar je naredba promijenjena —?

— To ne, — ali ja bih prije ostavio službu, negoli vas krenuo iz te udobnosti, koja vam je tako draga, da bi ju moglo malo što na svijetu nadomjestiti... A što meni samomu treba? Ako bi me baš i prisilili, da moram tu stanovati, — pa dobro, ja ću se smjestiti na tavanu, u štali, ili na sjeniku, — pa mir i Bog! No do toga neće doći, nego ću ja kao i dosada živjeti na mojoj pustari, te ću od srca rado dijeliti one dvije sobe s gospodinom Matkovi-

ćem, jer on nije mlad kao ja, da može odavde pregledati ondašnja polja i poslove, kao što će meni biti tričarija svaki dan dojašiti odande ovamo. A gospodinu ravnatelju biće valjda više stalo do toga, da mi svoj posao obavljamo kako treba, negoli do toga, da li među ova četiri zida stoji vaš ormar ili moj, — kojega ja hvala Bogu još i nemam...

Gospođa Matković nije se svemu tomu nadala; ona nije znala, bi li se tomu mladomu čovjeku zahvaljivala ili bi s prezirom odbila njegovu uslugu. Ona je već donekle imala jasan sud o tom mladiću, no njena sestra omrljala je svijetlu sliku Lešićevu pred njenom dušom; ona je i sada opazila, kolikom moći djeluje njena sestra na nju, pa navikla poštivati njene nazore, nije se sada mogla snaći, što da misli o Lešiću.

— Ja, Vlatko i tata stanovaćemo na »Čardačinama«, a svake nedjelje odvešćemo makar kradom i Anku onamo, da nam nakuha graha i napeče kolača za čitav tjedan, — pa ja — mama, kriv, ako vi ne budete češće dolazili k nama negoli mi k vama...

Na te Vinkove riječi morala se je gospođa Matković od srca nasmijati.

— Samo ako vam Anka bude htjela kuhati — — —

— No to će već naša briga biti! Je li da hoćeš? — obrati se Vinko Anki.

Svi upriješe oči u nju; u Lešiću prodrhtao sav život, dok Anka smiješeći se ne odgovori:

— Najprije ćemo se morati pogoditi za plaću...

I tako ona iznenada skrene opet razgovor u šalu, jer je već počeo u zbilju zalaziti, — no gospođi Matković nije u taj par izmaklo ono bolno iščekivanje, ono skroz promijenjeno lice Lešićevo, dok Anka nije odgovorila... Ona je napokon uvidjela, da se za tišinom, koja je Lešića i Anku kao otajstvom obavila, kriju i krstare munje, koje od vremena do vremena jedva vidljivo bljeskutnu. I Lešićev odlazak i njegov oproštaj s Ankom, akoprem je bio isti kao i dosada, uvjerio je gospođu Matković, da među njima dvojima nešto nevidljiva govori, da opstoji još jedna dimensija, koja prenaša njihove misli i čuvstva, koja samo njih dvoje shvaća. Njezina i onako nježna kći pričinila joj se sada još sto puta nježnijom, uzvišenijom i ljepšom: ona se nije

mogla dosta načuditi onomu blaženomu miru i spokojstvu, koje je anđeoskom dobrotom otsijevalo sa Ankina čela. Taj mir mogao je samo one Božje stvorove opsijevati, koji su bili sami sobom sretni i zadovoljni, koji su znali, štogod čine, da to samo zato čine, jer im tako srce i duša šapće.

Kad je Lešić otišao, a Anka ostala sama za poslom, uđe gospođa Matković k njoj i sjede do nje.

— Anko! ja sam danas nešto opazila, — molim te, kaži mi cijelu istinu, ti vidiš i sama, koliko sam s tebe propatila, nemoj me dulje mučiti s tom neizvjesnošću.

— Zašto, čime sam ja vas mučila? Zar time, što vi ne htjedoste nešto vidjeti, što je tako očevidno bilo?

— Ti si radi njega odbila Urbanitzkoga?

— Nisam! Urbanitzky je u prvi mah spazio, što ste vi istom danas, pa je taj plemeniti čovjek jednostavno uvidio, da je došao prekasno... On me nije ni zaprosio, jer mene nije više ni bilo za njega —: a njemu je ženidba, što i meni udaja, mi svako tražimo jedno čitavo biće za sebe; mi ne pitamo za visoki čin,

za udoban život, nas mora nešto drugo ispunjati, jedno drugomu privlačiti...

— Ti uvijek nekako tamno, nerazumljivo govoriš o toj stvari, — ja još ne znam pravo, što ti misliš.

— Ja sam, majko, mogla vama doprinijeti tu žrtvu, ja sam mogla poći za gospodina Urbanitzkoga — da je on htio... Vi možda, dok ste živi, ne bi vidjeli, da sam ja nesretna, kao što ni sada nijeste mogli moju sreću opaziti, — ali gospodin Urbanitzky nije me ni zaprosio, jer on je štovao moju ljubav, jer on nije onoga mnijenja, da je za sretan brak dovoljna mjesečna plaća i osiguran opstanak. Gospodin Urbanitzky nije se dosada ženio, jer nije našao ono što traži, a nađe li, on neće pitati: ko je ta osoba, kao što ni ja ne pitam: ko je Lešić... Ja sam s njime govorila možda manje nego vi, ali ono, što govori iz njega, i ono, što govori u meni, to je govor jednoga bića, jedne duše... Sad sam vam, majko, rekla sve što znadem, a vi ako mislite, da ću vas unesrećiti, budem li njegovom ženom, onda ću vam ja žrtvovati svoju sreću, ja ću ga zaboraviti i tiho trpjeti, — neću se za njega, ali niti za nijednoga drugoga udati...

Pa kao što se njena ljubav nije ničim odavala, tako je i te teške riječi izgovorila s divnim mirom, neuzburkanim čuvstvom, koje je samo sebe vodilo i dobro znalo, kuda ide. Gospođa Matković proplakala je i zagrlila svoju kćer grčevito k sebi, te ne mogav ni riječce prozboriti, ode ganuta u svoju sobu. To je bio trenutak, u kojem je ono pravo, istinsko materinje čuvstvo nadvladalo konvencionalne navike i laži, kojima današnji vijek misli, živi i odgaja djecu... U njoj se je napokon razmekšala ljubav i milosrđe materinje, ono nešto dobroga i samilosnoga, što na dnu srca svakoga roditelja za svoje dijete ostane, ma to srce kojimgod hirima i strastima rastrovano bilo. Onaj ponos materin, koji svoju djecu smatra za najodabraniju, koji misli, da će ta djeca samo onda biti sretna, ako budu činila i mislila sve, kako taj materin ponos od njih zahtijeva; onaj ponos, koji diže svoju djecu u visine, okružuje ih svom velebnošću zemaljskom, — taj ponos, koji je u duši gospođe Matković bio neobično razvijen, morao je popustiti, morao se je naći prevarenim te ustupiti mjesto svoje — ljubavi materinjoj... Ponos taj tako je velik, da onu bol, koja se rađa, ako se on

ne ispuni, nije ništa kadro izliječiti; usred veselja, usred tuge tinja taj neispunjeni ponos, plače za nečim izgubljenim. I gospođa Matković nakon teške borbe izmirila se napokon sa udajom Ančinom za Lešića, ali to izmirenje nije moglo dugo vremena ni jedan sretan časak u njezinu dušu, ni jedan posmijeh na njezina usta nagnati...

Istom kad je Lešić isprosio za koji dan Anku, pa toplo i zahvalno poljubio gospođu Matković u ruku, kao što samo zbilja sretan čovjek poljubiti može, istom kada je ona vidjela blaženstvom obasjano lice svoje kćeri, kada je vidjela svoga muža krotka kao janje od prevelike sreće, kad je vidjela žurbu i veselo pjevuckanje Vinkovo, — onda je sve to kao kao blijedi tračak i nju obasjalo, — ali spomen na Urbanitzkoga, na Neumayera i Nelu utrnuo je i tu sitnu iskru, te se ona brzo pretvorila u tinjajući, uništeni ponos...

VII.

Listom punim pregaranja objavila je gospoda Matković svojoj sestri Ankine zaruke; ona je znala, kakav će odgovor na to pismo dobiti, pa se već unaprijed ogradila proti svakom sestrinom opiranju, jer »na tom gotovom činu ne da se više ništa mijenjati«, dovršila je svoj list i debelo potkrižala te riječi. Ako i ne riječima, a ono tim potezom htjela je ona svojoj sestri kazati, da će joj sav trud biti uzaludan, ako bi nakanila te zaruke razvrći. Pismo samo bilo je veoma čuvstveno napisano, te se je daleko razlikovalo od dosadanjih pisama gospođe Matković. Gospođa Vuković jedva je mogla vjerovati, da je to njena sestra pisala; u tom pismu nije bilo ni traga onomu visokomu poletu, onoj gradnji kula u zraku, onim smjelim kombinacijama bez temelja, — ali za to je to pismo govorilo svom silom materinjega čuvstva, te je gospođa Vuković kao umorna pala na stolac, kad je dočitala i mučeći predala list svomu mužu, da ga i on pročita.

Kad se gospođa Vuković razabrala, napisa svojoj sestri velik list pun vanrednih fraza,

gdje se je govorilo o ljubavi i novcu, o staležu i o činovnicima, o časti njihove obitelji i Urbanitzkomu, — i o svemu, što joj je taj čas u glavu došlo, — no iz svega toga nije gospođa Matković niti toga razabrati mogla, što joj sestra u cijeloj stvari misli. Njoj bi ipak puno lakše bilo, da joj je sestra makar otpisala: »Pa kada već nije drugačije — u ime Božje neka bude«, — no u listu nije ni izdaleka takova šta bilo. Ona je silnu duševnu borbu propatila u to vrijeme, ona je pače češće došla na misao, da razvrgne Ankine zaruke, — no zavezav se mislima u drugi protivni pravac, ona bi napokon klonula sva umorena, te s teškim uzdahom dovršila sve to duševno trzanje, sve te patnje, te tvrdo nakanila, da već neće o tom ni misliti...

Odmah iza zaruka javio je Lešić ravnatelju, da se ženi i da će sa svojom ženom stanovati na »Čardačinama«, jer da ne može podnijeti, da ženine roditelje tjera iz kuće, u kojoj su pol života stanovali. Otvorenost toga čovjeka svidjela se je ravnatelju natoliko, da mu je cijelu stvar ostavio na volju... Sad se je zgrada na »Čardačinama« morala čistiti i popravljati: peći, kuhinju, vrt, ogradu, sve je to

trebalo nanovo urediti. Lešić je sam određivao, kako treba ovo, kako ono napraviti, te su se zidari i stolari samo čudili, otkle tomu čovjeku sav taj ukus i pojimanje za najsitnije stvari i potreboće... Kad ga je gospođa Matković zapitala: što misli, kad bi moglo biti vjenčanje, odvrati on, da bi najvolio, kad bi već sutra bilo, on da je svaki čas spreman, ali nije rad Anci već u prvi kraj zadavati brige oko kuće, pa zato, čim se sobe zadnji puta okreče, onda da ga neće ništa više suzdržati. Nato ga ona opet iz prikrajka zapita za miraz, na što on odvrati, da o kakovu mirazu neće on ni da čuje, a i što se opreme tiče, to je molio samo najnužnije — čega dosada sam nije imao. S cjenikom u ruci birao je on sve najjednostavnije stvari, te kad su sve zbrojili, izašlo je jedva tri sto forinti. Gospođa Matković zastidjela se je, kad je čula za tako neznatnu svotu, ona nije htjela dopustiti, da »tako prosjački svoju kćer udade«, no Lešić joj odvrati, da ne uzimlje fino ili jednostavno pokućstvo nego ženu, — pa ako trošak prekorači tri sto forinti, da on onda neće primiti ni toga, nego da će sam nabaviti, što njegovoj ženi treba. No gospođa Matković nije te nje-

gove plemenite nesebičnosti mogla razumjeti; ona je htjela barem s krasnim pokućstvom da nadomjesti onaj sjaj, koji je po njenome mnijenju Ankinoj udaji za Lešića a priori manjkao, — a kad tamo, taj Lešić se i u tome pogledu ponizuje. Njoj se bolje sviđao Neumayer, koji osim svojih pedeset forinti mjesečnih nije ništa imao, a ipak je znao govoriti o luksusu i sjaju francuskoga rentiera. — Ona je u tom nazrijevala visinu položaja, kojemu Neumayer u susret ide, dočim je u Lešićevoj jednostavnosti gledala niskost staleža, jadnost njegova položaja...

Napokon se je utanačilo, da će i Nelino i Ankino vjenčanje biti u jedan dan, i to u prvoj polovici listopada, kako bi vjenčanju mogao prisustvovati i Lujo — koji je te godine zadnji put na sveučilište polazio. Dok su gospođa Matković sa sestrom si te Nelom i Neumayerom pojedinosti vjenčanja svaki čas mijenjali, dok su kumove, goste i tako dalje izbirali, — dotle se je Lešić s Matkovićem dogovorio, da će se on rano u zoru vjenčati, pa poslije vjenčanja ravno se odvesti na »Čardačine«... Kad je Lešić tu svoju nakanu Anki priopćio, pala mu je prvi put oko vrata i prvi put ga rosnih očiju

poljubila. To tiho vjenčanje bez slave i sjaja tako je odgovaralo njenoj duši, tako je bilo skladno s cijelim njezinim mišljenjem, da joj je pao kamen sa srca, te se ona nekako već smatrala vjenčanom. Onaj nevidljivi duševni vez, koji ih je dosada vezivao, činilo joj se, da je sada oživio, da nije više opsjena, nego nešto srasloga među njima dvoma, iz čega oni crpe sav svoj duševni i tjelesni život. Njihovo spoljašnje ponašanje nije se ni sada puno razlikovalo od dojakošnjega: isto spokojstvo, ista bezbrižna blaženost lebdjela nad njima, samo puno izrazitija i puno ljepša. Oni nijesu znali riječi progovoriti u društvu, oni nijesu smjeli ni započimati razgovora, jer su si imali toliko toga reći, da onaj jednosatni ili dvosatni boravak Lešićev kod Matkovićevih ne bi ni izdaleka dostajao, da se izgovore. Njihova čuvstva gomilala su se kao cvijeće na ogromnoj livadi, kao dozreli plod na velikoj voćki, koja se nije mogla u jedan čas obrati, jer što si više rukom sizao, sve ljepši plodovi u lišću se krili...

Nela je očekivala vjenčani dan s onom gorućom nestrpljivošću kao negda prvi polazak na ples; nju je najviše zanimao vanjski sjaj

vjenčanja, ona je uživala u svojoj opravi i vijencu, u Neumayerovu fraku i cilinderu; ona nije ni za čas pomislila na budući bračni život, ni za čas nije se mogla podati mislima, da si pretstavi i ispita Neumayerov značaj, njegove nazore i osjećaje; ona je samo gramzila za tetkinima pismima, da sazna, što se o njoj i Neumayeru govori, te je svuda vidjela suparnice i zavidnice, koje je ona srećom natkrilila. Ona je i sada uživala u Lešićevu (više puta veoma problematičnomu) udvaranju, te si je laskala, da je on u nju više zaljubljen nego u Anku, pa je Lešić u njezinima očima mogao pročitati: »Što ću ti ja? Ja ne mogu biti i tvoja, ja se ne mogu u tisuću Nela razdijeliti, ne mogu svega svijeta usrećiti!« Ančin pokoj držala je ona za potištenost i nesreću; ona je svojim nestašnim hirima izrabljivala do skrajnosti njenu dobrotu, držeći, da sva njena okolina ima samo njezinomu veselju i sreći ugađati. Osim Vinka svi su bili robovi njene taštine; Vinko nije trpio ni nje, ni Neumayera, te ju više puta svojom obijesnom porugom znao do suza naljutiti... On je oponašao sada nju, kako se vrti i ciriče, sad Neumayera, kako popravlja ogrlicu i navlači manšete, pa

njoj dao pridjev »Butterfassla« i »kudravi golub«, a njemu »Telegrafenstange« i »nalickani rodo«... Napokon je i te dvije ptice narisao, kako se komično grle i ljube, pa tu sliku ovio u okvir od kopriva i objesio ju ujutro, dok je Nela još spavala, vrh njene postelje...

Što se vjenčanje više približavalo, to je Matkovića sve to veća tjeskoba hvatala; on, koji je iskusio svu težinu života, koji je svaki dan jedan put uzdahnuo: »Dandanas je teško biti čovjekom!« nije mogao a da ne protrne, pomisliv, da će tašta i obijesna Nela za koji dan morati stati na vlastite noge, da će morati prije ili kasnije naučiti, što je briga i svagdanji život. On je dobro znao, da Neli upravo sve manjka, što treba da ima žena, koja polazi za činovnika s neznatnom plaćom, tim većma, jer se ni u Neumayera nije puno uzdao. Vidio mu se doduše pošten i miran, no slabe volje i malenoga iskustva u temeljnim uslovima života. Kad bi mu i obiteljski život bio pod paskom i brigom žene kao što je Anka, on bi bio izvrstan član ljudskoga društva, kao što je možda i dobar činovnik pod strogom upravom državnoga ureda. A ovamo devetnaesti vijek sa svojom olovnom težinom, sa svojom vrto-

glavicom u svim granama života, sa svojim divljim gramzenjem i bezobzirnošću, koja uništuje sve, što nije čvrstih nogu, da odoli svim pretjeranim zahtjevima, svima bolestima društvenih navika... Puno svjetlije i radosnije prikazivalo mu se obzorje Lešićevo i Ankino: ovamo onaj jednostavni i energični mladić s jakom voljom i bistrim okom, a onamo žena, koja se nije bojala nestašice ni u kojem pogledu, kojoj je posao i rad bio nuždan kao i svagdanji kruh. Njemu se je već po naravi njegova značaja daleko bolje sviđao tihi i zabitni život dvojice ljubećih se stvorova na »Čardačinama«, — negoli onaj u gradskom vrtlogu, usred borbe, gdje se tisuće i tisuće otimlju o jedan te isti cilj, o jednu te istu krajcaru...

Sa Nele i Anke preletjela mu misao na sinove, pa dok je pogledom na kćeri on tako rekući odigrao svoju ulogu, to mu je obzirom na sinove još daleko stajala meta, kod koje će moći napokon trudan sjesti i otrti znoj sa čela i mirno reći: Ja sam svoju zadaću dovršio!... Ali ta meta bila je još tako daleko, da je on pravo ni vidio nije; kad će njegovi sinovi vlastiti svoj kruh jesti, ko bi to makar od prilike samo pogoditi mogao! U zemlji, prenatrpanoj činov-

nicima, u zemlji nerazvijenoga gospodarstva, niske industrije, — u takovoj zemlji neće biti baš lako mladim ljudima stati na svoje noge, neće biti lako ugrabiti si mjesto, na kojemu ćeš moći stajati, a da ne budeš zbačen od hrlećega devetnaestoga vijeka ... I te ideje kao da su starca pomladile, te on s novim žarom duše ogrlio već oteščali mu život, s novom snagom pogledao životu i njegovim borbama u lice. On, koji si je i dosada već sve uskraćivao, u svemu se stiskavao, neprestano je kopao po glavi, gdje bi i na čemu bi još prišteđiti mogao, samo da što više položi pred svoju djecu. On skoro da sam sebi nije vjerovao, koliku je svotu na njih dva potrošio, svotu, koja je premašila već glavnicu od deset tisuća forinti, — a još se nije ni izdaleka moglo prosuditi, je li ta svota koristonosno uložena; zasada joj se je samo vidjelo, da opstoji, — ali da još ne može kamata bacati... On je sada tek pravo uvidio, kako je zaostalo naše društvo, kako je siromašna ta naša zemlja, koja mu se je pričinila ogromnim posjedom, u koji treba istom uložiti silan novac za gospodarske zgrade, strojeve, marhu itd., a da ga pokreneš, da postane rodnim i unosnim. A gdje smo mi još! Mi se požurili

podići lijepe zgrade, a zaboravili na strojeve i radne sile... On je uvidio, da naš duševni i ekonomski rad nije išao uporedo, da je onaj prvi ovoga zadnjega daleko prestigao, pa sada ostao osamljen, bez čvrstoga tla, na koje bi se osloniti mogao i morao, ako će da ne klone i ne pođe unatrag. Duševni napredak jest biljka, koja se hrani od materijalnoga, ekonomskoga boljka, iz njega crpi on svoju hranu i snagu, da se uzmogne razviti pravim, istinitim smjerom, da urodi zdravim i zrelim, a ne pušljivim i kržljavim plodom... K tomu se pridružio onaj luksus, kakova jedva najbogatije zemlje poznaju, došlo se do abnormalnosti, da dvije kuće na selu, stojeći jedna do druge, skrivaju u svojoj nutrinji početak i vršak ljudske kulture: u jednoj stol, postelja, košulja i sve — izrađeno od posjednika samog; u drugoj, kojoj se posjednik materijalno jedva razlikuje od onoga prvoga — jer između činovnika sa sedam sto forinta plaće i seljaka, koji iole dobro stoji, ne može biti velike razlike pogledom na materijalno stanje — u toj drugoj kući bani se pokućstvo nabavljeno iz Beča, pokućstvo, za koje njegov posjednik možda nije još prije godinu dana niti znao, da uopće postoji...

Matkoviću nije išlo u glavu, kako je to došlo, da njegova djeca, djeca jednoga gospodarskoga upravitelja, nose zlato i svilu na sebi, ukrašujući si sobe, ponašaju se, da ih on sam jedva spoznati može!... Ko je ulio taj duh u naš narod, ko je donio tu pošast luksusa k nama, tu laž i opsjenu, kojima sami sebe varamo, jedan drugoga trujemo!... Matković je vidio, da tomu nenaravnomu stanju mora kraj doći, da je nastala već neka stanka, za kojom će slijediti preokret, te istom nakon toga preokreta znaće se ocijeniti svaki posao i trud, svaka stvar i novac po pravoj mjeri i vrijednosti; a sadanji luksus da će istom onda nastupiti, kada bude čovječjemu duhu i ukusu zbilja pravom nuždom i potrepštinom, — a nesamo da se s njime rese prostorije, da se izlaže bez svrhe na vidik, da se s njime natječe jedan s drugim, sve dok i jedan i drugi ne zakrvare, te naposljetku samoubojstva i tamnice lažnomu življenju kraj učine... Kad se sporedi duševni i ekonomski razvitak naše zemlje s luksusom naših prostorija, onda se mora stranac zapitati: Ko je taj luksus zaslužio, gdje su ti veliki dusi, gdje su ta velika djela, taj veliki trud, koji nakon tolikoga duševnoga i tjelesnoga na-

pora mora da otpočine u tim zlatom i svilom urešenim sobama, da se okrijepi tim odabranim jelom?... Zar su to zaslužili oni, kojima polovina zemlje stoji neobrađena, gdje najplodnije tlo gnjije pod vodom, gdje se duševna snaga samo dotle napinje, dok ne dođe do korice kruha, a onda se sav rad i mišljenje objesi na klin!...

Sve te i slične misli vrzle se nesuvislo Matkoviću po glavi, kad je gledao one silne pripreme za pir, ono svagdanje donašanje raznih škrinjica i zamotaka sa pošte, od kojih ni jedan nije bio jeftiniji od deset forinti. On je vidio, da će morati segnuti i za ono par novčića, štono ih je prištedio za najskrajnju nezgodu, te kad naručivanje ne htjede prestati, reče on lijepo ženi, da bi sada već moglo dosta biti. Ona se u prvi kraj namrštila; vijest, da je valjalo i u prištedak segnuti, dirnula ju neugodno, — no naposljetku ipak reče, da »sada« mora biti, — makar iz oka — iz boka, — a kašnje, kada sve to prođe: kako bilo — da bilo!

— A da je još Lešić tražio miraza i toliku opremu, što bi onda počeli? — reče Matković.

— Što bi! moralo bi biti, makar uzajmio...

— Da, uzajmiti! — a vratiti? Ti ne znaš, da naš trošak godimice za sto do dvije stotine forinti raste, a dohodak da je uvijek isti kao pred deset godina; ja već ne znam ni sam otkuda smažem, — ako još koju godinu tako potraje, svi će konci popucati. Nela i Lujo zadaju mi najviše brige, oni su tvoja djeca, sustegni ih ti barem u tom nenaravnom trošenju, dok ne bude prekasno, jer kad jedanput ne bude onoliko, koliko bude trebalo, onda će mi biti teško, — ali onda neka ne krive mene, već sami sebe...

Matković je rijetko kada tako mirnim i toplim tonom sa svojom ženom govorio. Nju su njegove riječi kao iz sna trgle, ona dosada nije znala, što su financijalne neprilike, uvijek je bilo svega, štogod je trebalo, ni jedan račun nije ostao ni jedan dan nepodmiren, — pa baš sada, u vrijeme najveće radosti, mora ona čuti, da je izvor svemu dobru i udobnosti samo novac, kojega sada, kad ga najviše treba, počima ponestajati. Ona je sve to uvidjela, i to, da je sada već prekasno, da je sa odgojem svoje djece već daleko zašla u kolotečinu, s koje se je teško natrag povratiti. Zar sada da zabrani

Neli i Luji ono, što im je od prve njihove mladosti sama u dušu ulijevala? To joj se učini nelogično, preveć ponizujuće u očima vlastite djece.

— Ja mislim, oni će u pravi čas doći sami sebi, — reče ona mužu.

— A znadeš li ti, kada će taj pravi čas nastupiti, da li neće taj čas prekasno doći i hoću li ja moći do toga časa uzdržati? Neće li nam naša djeca možda spočitnuti, zašto smo poletjeli s njima onako visoko, kad nijesmo mogli do kraja doletjeti?... Zato ja mislim, da je bolje biti iskren i sâm sa sobom i sa svojom djecom, nego živjeti u lažnom svijetlu te varati i sebe i njih; ja znam, da sam na račun moje dobrote u tom pogledu i sâm mnogo skrivio, — oni su mogli vidjeti mene prosjaka među sobom bogatašima, ali oni žalibože toga sve do danas nijesu vidjeli, — a to je ono, čega je mene najviše strah, da oni neće ni ubuduće vidjeti...

Gospođa Matković nije mogla dulje slušati svoga muža, jer na takove razgovore nije bila navikla; ona je u zadnjim riječima svoga muža vidjela prijekor, koji se najviše nje ticao, pa

da si ne ojadi ugodne atmosfere, u kojoj je sada živjela, ostavi ona svoga muža, ne odgovoriv mu ni riječi...

VIII.

Napokon se približio i dan vjenčanja. Lešić je uredio »Čardačine«, da su se izdaleka bijelile kao crkvica; njegovi radnici, koji su mu od srca bili privrženi, natjecali se, kako će što ljepše ukrasiti dom budućoj gospodarici »Čardačina«. Oni su od malena poznavali Anku, štovali ju i ljubili i divili se njenoj miloj prikazi; oni su bili uvjereni, da ljepšega para od Lešića i Anke nema na svijetu, te da si ni jedno ni drugo ne bi moglo ljepše polovice naći. Akoprem je jesen bila, oni su reć bi stvorili po Lešićevu naputku vrt, po veličini i razdiobi veoma sličan onomu Ankinomu kod kuće. Ovi radnici pročitali su Lešićevu dušu, vidjeli su, čim on želi Anci ugoditi, pa su naposljetku i bez njegovih uputa radili, sve kako je on samo poželjeti mogao... I nesamo gospoštijski radnici, nego i žitelji obližnjih sela, koji su na trećinu obrađivali gospoštijsku zemlju, nemalo se uzrujali na glas, da se »njihov

gospodin« ženi; oni su dolazili dan na dan na »Čardačine« i obično ovako započimali:

— E, čuli smo, gospodine, ne znamo pravo, je li istina, al tako se govori — u ime Božje sretno vam bilo! ... Pa zato nemojte zamjeriti, što smo vas došli pohoditi, uvijek smo se pazili, pa ćemo valjda i otsada ... Udijelio vam Bog svaku sreću, a mi Božji — pa vaši ... — A sve to okolišanje značilo je: čuli smo, da se ženite, — pa jer vas ljubimo i štujemo, došli smo, da vas darujemo ...

I za nedjelju dana oživjele su »Čardačine« tolikom množinom živadi, tolikom množinom vedrica i vreća, da već nije bilo prostora, kamo da se sve to spremi. Lešić je samo gorio od želje, kako bi pogodio i najtanje misli i želje svoje zaručnice, jer on je znao, da joj ne bi toliko ugodio, da strese sve blago ovoga svijeta pred nju, koliko i najmanjom malenkošću, koju je njoj iz duše pročitao. On je uz njenu postelju objesio isto onakovu sličicu, kakova je i tamo kod kuće; on je otstranio svu šarenu perad, pa ostavio samo bijele kokoši i bijele guske i patke, kao što su i u njenom dvorištu; on je postavio isto onakove stupčiće s bjelkastom korom, na kojima su stajali lon-

čići sa dolje visećim zelenim cvijećem, — sve kao u njenom vrtu ... On nije mogao ni pomisliti na onaj čas, kad ona tamo uniđe, njemu se taj čas gotovo nevjerojatnim, neizmjerno dalekim pričinjao, akoprem on nije bio romantički maštalac; nu zato je bio čovjek čuvstven, pa kada bi ga koje čuvstvo obuzelo, on bi bio mekan kao vosak, nježan kao dijete. On se je gotovo bojao, da će ga ljubav naprama njoj raznježiti, pa da neće biti sposoban za ozbiljan posao, kao što je njegovo zvanje; on još nije mogao znati, da će njega baš ta ljubav još većma sokoliti i bodriti, da će ona njemu, čovjeku radinom i energičnom, ulijevati danomice nove snage, da će on sve, što bude radio, raditi kudikamo s većom svjesnošću, da će sav posao pod njegovim rukama biti proračunan, biti spekulacija, dočim mu je dosada bio prikratom vremena, idilom. On je i dosada ulagao sve svoje znanje i iskustvo u povjerenu mu upravu, on je i sada nastojao ugrabiti najbolje vrijeme ovomu i onomu radu, ali pri svem tom nije mario, da li će 1000 ili 2000 hektolitara pšenice uroditi, hoće li u vrijeme žetve pasti tuča, hoće li u vrijeme vršidbe biti vlažno ili suho ... A i čemu bi, — ta on nije mogao

prirodnim silama zapovijedati! Ali sad — kada čovjeku zasja nekakav životni cilj pred očima, kad se uz sve znanje i iskustvo probudi u čovjeku još neka gorljivost, neki polustrah, koji nad ovakim poslom dršće, koji na godine unaprijed računa, koji bi rada sve elemente sputati u svoje ruke, da mu po volji služe, — sada istom postane čovjek pravim čovjekom!... Koliko li se je osnova proveralo po njegovoj glavi za neprospanih noći pod zadnje dane uoči vjenčanja! Koliko li je načina smišljao, kako bi njoj ugodio i olakotio život; — on će kopati, orati, raditi kao crv, samo da ona nigda ne reče, da joj je uz njega teško, da joj ništa ne bude manjkalo; na sebe nije ni mislio; on će biti zadovoljan i sretan, kada vidi, da je ona sretna. Akoprem je on njoj čitao u dušu, ipak nije mogao znati, da je ona te isti misli mislila, — i ona je računala, kako će njemu olakšati život, i ona je kao i on — mislila, da je s njime dobila u bescijenu neizmjerno blago.

Dva dana prije vjenčanja dovezeno je pokućstvo i Ankine stvari na »Čardačine«. Lešić je sam otvarao škrinje, sam iznosio iz njih i slagao. Iz svake stvarce udarao mu je onaj slatki miris, koji je osjećao sjedeći do nje; on

je svaki rubac, svaku maramicu, na kojima je ona svoje početno slovo izvezla, s nekim počitanjem, nekim svetim čuvstvom poljubio; on nije nikada mislio, da se i te stvari mogu poljubiti... Navečer uoči vjenčanja otiđe on do Matkovićevih, nu nije ni sam pravo znao, zašto ide tamo. Kao što u svom srcu, tako je i ondje našao sve bezriječno i šutljivo, riječi su teško izlazile, govorilo se više očima nego jezikom; nabujala čuvstva straha, veselja i još drugih bezimenih osjećaja nijesu se još utaložila i pročistila, te akoprem su svi imali puno šta da si kažu, ipak nijesu znali, što da govore. I na samu Nelu djelovalo je to svečano iščekivanje nečega nevidljivoga i nepojmljivoga utoliko, da je poblijedjela, da su joj riječi i ponašanje i cijelo biće nekako mekanije postalo. Nu nju, od naravi prpošnu, nije ta svečanost čuvstava poljepšavala, njezina vanjština stvorena je tek za skakutanje i smijanje, a ne za ozbiljne i svete časove, ona je bila samo onda ljepušna, kad je bila vesela, njezina prikaza morala je tuđe živce na posmješak draškati, a ne ulijevati im počitanje.

Lešić, akoprem je već spadao u tu obitelj, nije ipak mogao da buni taj svečani, teški mir,

kojim je disala cijela kuća, nego se ogleda dva tri puta po okolini i izađe opet; kao što nije znao, zašto je došao, tako nije ni znao, zašto je otišao. On kao da nije radio samosvijesno, nešto jačega od njega kao da mu je zapovijedalo. On je vidio u Ančinim očima ono sijevajuće blaženstvo, vidio je, da svaki dijelak njezinoga tijela pozdravlja njegovo biće, osjeća njegovu blizinu, — i on još nigda nije kao sada osjetio, da on može onako silno ljubiti, kao što je taj čas ljubio. Kad je izašao iz kuće, on je osjećao, da je samo radi nje dosao, da u cijeloj kući nije nikoga vidio, samo nju, i on je osjećao, da ju je poveo sa sobom, da ona nevidljivo ide uz njegovo biće, — on se je i obazreo, ali ne za onom Ankom, koja je ostala kod kuće, nego za onom, koja ide uza nj — i njemu bi svaki put preletio blažen posmijeh preko lica, jer njemu se je činilo, da ju zbilja vidi iza se...

U Matkovićevoj kući tek se kasno leglo na počinak. Akoprem se je radilo i spremalo već mjesec dana, ipak je još uvijek nešto manjkalo. Neumayer i ostali svatovi doći će sutra zorom, Nelino vjenčanje biće prije podne, te će se poslije objeda ona s Neumayerom odvesti u svoj novi dom u varoš. Gospođa Matković že-

ljela je, da se obje sestre skupa vjenčaju, no Lešić ne htjede nikako na to pristati; on nije mogao podnijeti onih ispraznih ceremonija, nije mogao prolaziti kroz redove svjetine, koja upire oči u mladence, kao u čudovišta, nije mogao podnijeti onih pogleda i slatkih upita svatovskih gostiju...

Tjelesno i duševno umoran Lešić je tu noć slatko prosnio: probudiv se rano ujutro, bio je sam sebi izvanredno lagan, reć bi da nije osjećao da živi. Oblačeći se on je pjevuckao kao ptica, što bi mu samo na um palo; pomisao, da ide na vjenčanje, nije mu ni došla u glavu.

Još je bilo posve tamno i maglovito, kad je on sjeo u spremna kola i krenuo u selo; radnici već su bili na nogama i dovikivali mu: Sretno — sretno!... Listopadsko jutro bilo hladno i ponešto vlažno, u šumi čuo se zadnji krik noćnih ptica i prvi zov danjih, a tih vjetar šumorio po polužutom lišću. Lešić se stisnuo uz sjedalo i bezmisleno gledao u svijet, nu niti je šta vidio, niti šta čuo; to je bio onaj sretni čas, za kojim je on toliko čeznuo, to je bila ona slast, koju je on unaprijed ćutio i na koju se čovjek sjeća, kad prijeđe, — ali sada u času, kada se ona zbiva, posve je nepojmiva

i nezamjetljiva, jer ona je tako silna, da utamanjuje sve osjećaje, te čovjek ostaje bešćutan naprama svim vanjskim i nutarnjim utiscima.

Prispjev u selo nađe Lešić Anku već posve spremnu; bila je obučena u mrku, dosta tijesnu opravu, svježa, nu ponešto blijeda, jedva pozdraviv Lešića, kad je ušao; na njoj se vidjela sva ozbiljnost i dostojanstvo toga trenutka. Ni Lešić nije mogao govoriti, nego joj samo mučeći pomilova i poljubi ruku... I stari Matković i Vinko bili su spremni; starac je nemirno hodao amo tamo, nervozno se obazirući na svaki šuštaj, kao da ga neko zove.

— Ja sam gotova, hoćemo li? — upita pouzdanim glasom Anka, nastojeći svaku uzrujanost zatomiti. Nato ode u drugu sobu k majci, koja je još u postelji bila, te za kratak časak izađe s njezinim blagoslovom, koji se je zrcalio na dvjema suzama na njenim problijedjelim obrazima.

— A sad hajdemo! — reče ona i odlučnom majestetičnom kretnjom pruži ruku Lešiću. Kad ju je Matković u taj par pogledao, nije se mogao uzdržati, a da ne brizne u plač; ona pade ocu oko vrata te izljubi najprije njega, a

onda Vinka. Napokon sjedoše ona i Vinko u prednja, a Matković i Lešić u zadnja kola i odvezoše se u crkvu.

U crkvi bilo je već sve pripravno; vjenčani obred svršio se brzo i jednostavno; na svećenikove riječi odgovarala Anka tihim glasom, da se jedva čulo, dočim je Lešić, koji od ganuća nije cijeloga jutra mogao riječi prozboriti, odgovarao glasno, da je odjekivalo po tihoj tamnoj crkvici.

Poslije vjenčanja izljubiše se otac i Vinko sa mladencima te odoše kući, dočim je njih dvoje krenulo ravno na »Čardačine«.

Istom sada počelo svitati, a na istoku razgaljivalo se rumeno nebo... Konji vozili oštro; Lešić položio svoju ruku u Ankinu i htio joj govoriti slatko, nježno, anđeoski, onako, kako mu je sada u srcu strujalo, ali nije mogao, on nije znao jedne jedite riječi izustiti. Ona je to osjećala, okrenula se k njemu i pogledala ga takovim pogledom, da se on nije mogao suzdržati, a da je ne zagrli, da je ne stisne grčevito na svoje lice... I onda ju je cjelivao, i šaptao joj i gukao kao golub, te kad mu je ona nedjelju dana iza toga kazivala, što je tada sve go-

vorio, nije se on mogao ni na jednu riječcu sjetiti.

Kad su prispjeli na »Čardačine«, onda se sunce pokaza u svem svojem veličanstvu, rujno, okruglo i veliko, obarajući magluštine na sve strane.

— Sunce naše sreće... — To je bila prva njegova riječ, za koju je znao, da ju je izrekao...

Radnici se nijesu nadali, da bi oni mogli već doći, pa kad iznenada vidješe pred kućom prazna kola, jedva povjerovaše kočijašu, koji im reče, da je dovezao mladence.

Međuto njih dvoje, ušav u sobu, klekoše pred Bogorodičinu sliku i izmoliše molitvu čuvstva i zahvalnosti, molitvu bezriječnu, koja je poput tamjana suktala iz njihovih zanesenih duša. I kad su se opet digli, ogrli on nju jednom rukom i zapjeva onu divnu kršćansku melodiju:

Tvoje ime posvećeno budi,
Tebi nek je hvala i dika,
Nek te štuju svi u prahu ljudi
Od postanka svoga do vika...

A kad su veličanstveni zvuci te pjesme zadnji put odjeknuli, njih dvoje oćutješe, da su dali Bogu Božje, oćutješe neku neizmjernu dobrotu u svom srcu, ono živo osjećanje, da su svoji za sva vremena. Sada se pojavi prvi sretni posmijeh na njihovim licima, kakovim se samo svoj svomu nasmiješiti može. Taj posmijeh otvorio im je vrata novoga života, u koji su oni s ljubavlju i pouzdanjem jedno u drugoga stupili.

Uto uđoše radničke žene i djeca, te uzeše ljubiti ruke novoj gospodarici, čudom se čudeći, da je ona svako dijete po imenu poznavala. Najljepša djevojčica, svečano obučena, donese im zajutrak, kavu i mlijeko sa bijelim visokim kruhom. Oni malone u jedan glas rekoše, da nijesu gladni, no ipak sjedoše za stol. Oboje pazilo jedno na drugo, kako bi jedno drugomu unaprijed pogodili, što želi. Sjedeći tako i kao od dugoga časa srčući kavu, ispripovjediše si oni povijest svoje ljubavi, koja je bila tako jednostavna i naravna kao i oni sami; oni si nijesu zatajili ni jedne malenkosti za cijelog vremena, otkako su se prvi put vidjeli, pa sve do danas — i oni su sve većma iznenađivali jedno drugo, otkrivajući si najtanje svoje

misli. Sva ona ljubavna bojazan, sve ono ustegnuto ponašanje, kojim su mislili da će jedno drugo uvrijediti i ražalostiti, sve te sitne duševne patnje bile su im sada tako mile, tako slatke, — da su gotovo žalili, što su se tako brzo dokrajčile. Najviše su se radovali onoj zajedničkoj pomisli, gdjeno — kad se prvi put vidješe — i jedno i drugo u sebi reče: »To je moj muž, to je moja žena«.

— A da se to nije ispunilo? — reče ona.

— Ja sam, slatka dušo, u prvi čas vjerovao u to, kao u samoga Boga...

— A onu večer — —?

— Kad je Urbanitzky bio —? Ja sam morao doći u vrt, u tvoju blizinu; meni je bilo kao majci, koja se ni za čas ne može udaljiti od svog bolesnog djeteta. Zar ti ne bi imala pravo meni spočitnuti, da sam te ostavio samu u onoj muci i borbi?

— Hvala ti za to — — ali hvala i onomu čovjeku, koji je svojom plemenitošću mene mojih muka izbavio, a to je Urbanitzky; vjeruj mi, da poslije tebe i mojih roditelja njega najvećma ljubim.

I njima se orosiše oči suzama, a u tima suzama bilo je jedno drugomu sve to ljepše i božanstvenije.

— Za danas smo se već dosta napripovijedali, a sada valja poći na posao, — ustade Anka i pokaza na uru, koja je pokazivala na desetu. Na tim tvojim »Čardačinama« juri vrijeme na četiri konja.

— A meni se čini, da ih baš ti tako naglo goniš. Kakogod hoćeš, draga moja, ali ja ti moram istinu reći, da ja danas nijesam za posao; ti ćeš mi za danas dozvoliti, da proživim u slatkom neradu, da se naužijem slasti, gledajući, da si ti zbilja kod mene.

A ona je to »svomu lijenčini« za danas, ali samo za danas, dozvolila.

Pa kad ju je on čas zatim vidio preobučenu u poznatu mu kućnu opravu, tad mu je bilo, kao da ju prvi put vidi, kao da se sada istom počinje u nju zaljubljivati — — — — — — —

Međuto je u Matkovićevoj kući sve vrelo i vrvjelo; kićeni gosti, šušteće oprave, miomiris namirisanih gospođa, sretni poklici i posmijesi gospođica, udvaranje crno obučenih, pomno počešljanih i obrijanih gospodičića, — sve se to

vrzlo i miješalo u jednom kolu i vrtlogu, u kojem je svako od njih htjelo da bude viđeno i obožavano. Gospodin Vuković hodao je otmenim i važnim korakom po sobama; njegova žena, obučena u sjajnu opravu, žurkala je i redala na sve strane, da se je vidjelo, da bez nje ne može ništa biti; a onaj triumfatorski posmijeh pomlađivao je one gipke simpatične kretnje vitkoga joj tijela, onaj ponos današnjega dana nadahnjivao ju nekom ljepotom, kojom se samo zrela žena podičiti može, i kojoj si mogao prije žrtvom biti negoli najumilnijoj dražesti nevine djevojčice.

Staroga Matkovića nije ni bilo u toj vrevi; kad su ga radi čega trebali, morali su ga istom tražiti.

— Da te Bog sveti znade, kakav si čovjek! — govorio mu njegov oholi pašanac; ma kako si se to obukao, danas si bar mogao — — —

— Kako — kako? Što fali, a? Zar si ti bolje obučen; udaješ li ti dvije kćeri danas, a?

I Vuković bojeći se, da Matković ne bi planuo, kao i obično, kad se ovakav govor s njime započne, pobjegne od njega, nastojeći da se danas više ne susretne s njime.

Nela se obukla sva u bjelinu; no budući da je bila oniska i okrugla, to ju je prostrana bijela haljina još većma zaoblila, te se je vidjelo na njoj, kako se trsi da sama iz sebe izraste, kako bi bila stasitija i impozantnija. Bijela oprava nije ni malo pristajala poblijedjelom joj licu, jedino nemirne oči oživljavale tu ukočenost. Neumayer nije se mogao pravo snaći u svojoj ulozi; on nije bio načistu, bi li morao biti sentimentalan ili ohol; za današnji je dan podigao iz uredovne blagajne tromjesečni predujam, te si je sa tih 150 forinti pribavio, što mu je za današnji dan trebalo, obukav se kao grof. No ta mu je svota jedva dostajala, te premda je tek sredina mjeseca bila, on nije ni novčića u džepu imao, a vodio je mladu ženu u svoju kuću. Njemu je u jedan čas i samu bilo čudno, kako je on, neznatan činovničić, pao iznenada u tu punu kuću, s kojega li su mu razloga Matkovići bez svakoga prigovora dali svoju kćer? On je doduše držao do svoje osobe, ali nije mislio, da će jednim mahom osvojiti si takovu ženu! On nije znao, da je u ženskim očima bio ništa manje nego poželjena partija: upravan i visok, ukočena hoda, idući ravno iz ureda u svoj

stan, a odavde u ured, premalo još uveden u društvo, a da bi ga ono pobliže upoznalo, bio je dosta privlačiva osoba, jer osim vanjštine mu nije se ništa drugo o njem znalo. No nutrinja nije bila u skladu s vanjštinom, jer niti je bio osobito izobražen, nit je bio bogat, nit je inače posjedovao koje svojstvo, kojim bi kakvu takvu izvanrednost u svagdanjem životu opravdavao. On je bio prazan, hladan činovnik, koji je u dnu duše bio uvjeren, da mu je njegov ured, koji mu mjesečno pedeset forinti daje, i otac i mati, a od svega ostaloga svijeta da nema ništa očekivati, — nu taj svijet držao je tu njegovu šutnju i ukočenost bud posljedicom bogatstva, bud poletnijega duha. Takova nešta držala je do njega i Nela; njoj je osobito godio njegov način, kako razapinje svoj »zwicker« te kako briše i njega i oči. On nije dosada pravom ljubavlju niti ljubio, on je dosada samo izdaleka uzdisao, ne poznavajući još pravo ženskoga stvora, pa kada je prvi put razgovarao s Nelom, koja ga je posula kišom svoje koketerije, on je mislio, da su njih dvoje kao stvoreni jedno za drugo, — on se je njezinomu laskanju za volju u nju zaljubio. On je njezino djetinjsko prenavljanje i uzdi-

sanje držao za suštu, nepokvarenu ljubav, — dočim ona uistinu od same koketerije, od samoga nastojanja, da svima ugodi, nije ni mogla znati, što je ljubav, jer ljubiti se može samo jednoga, a ne sve... Tako su se oni na vrat na nos uzeli, te i nehotice jedno drugo opsjenili...

Gospođa Matković odlikovala se danas velikom ljubežljivošću; materinje čuvstvo nadjačalo isprazne društvene forme, te po cijelom joj ponašanju i svečanom izrazu lica mogao bi i onaj, koji ju nije poznavao, prosuditi, da je majka, koja danas dvije kćeri udaje. Njezina sestra nije bila s njome posve zadovoljna, jer se nije obukla onako sjajno, kako je ona to željela, već puno smjernije i jednostavnije.

Napokon oko dvanaeste ure izjaviše svi, da su spremni. Tri puta je već bilo rečeno, da se polazi u crkvu, no svaki put je negdje zapelo; sada napokon razreda gospođa Vuković parove, koji se izmotaše iz sobe jedan za drugim kao leptiri iz kukuljica.

Vjenčanje bilo kao i svako drugo; u crkvu išlo se mirnije i svečanije, dočim natrag bučnije i veselije. Nela gledala zaljubljenima

očima svoga muža, koji je bio za čitavu stopu viši od nje; ona je morala dizati poglede k njemu, dočim se on što moguće elegantnije k njoj prigibao. Ona je željela, da joj on i sada udvara, da joj pohvali vjenčanu opravu i vijenac, dočim je on opet od nje očekivao izlive ljubavi, sreće, što je postala njegovom ženom. I već u taj čas kao da nijesu bili jedno s drugim posve zadovoljni. Gospođa Vuković sjala je sva od radosti, te se je trudila da i svoju tronutu sestru razveseli.

Otraga iza sviju gosti koracali Matković i Vinko šuteći snuždeno, kao da su zadnji u toj svečanosti. Na Matkoviću vidjelo se, da je duboko ganut, te je njegovo tamno-crveno lice bilo još puno neugodnije nego obično; još nijesu takove misli trle njegovo srce: danas ide on po drugi put sa vjenčanja, dvoje djece otkida se s njegovih očiju. Zar se je on toliko s njima napatio, da ih kao zrele jabuke preda drugomu u ruke, a on nakon svih roditeljskih muka i patnja da se zadovolji praznim naslovom »otac!« One se više ni ne zovu njegovim imenom, njima je sada bliži posve strani čovjek, s kojim su se slučajno sastale, a on, koji im je dao život, koji je toliko dana i noći prodrhtao

nad tim životom, — sad on nije ništa, nego puka, prazna riječ »otac«... Pa onda, kad budu imale djece, onda će se morati on još za jednu liniju dalje od njih odmaknuti, — on će biti samo »djed«... I napokon će doći vrijeme, da zauvijek sklopi oči, i toga časa će se njegova djeca možda zadnji put sjetiti, da su imala oca!

— Strašni su tvoji putevi, Gospode! — ponovio je on dva tri put u sebi, on, koji na vjeru i crkvu nije imao kada da misli, komu se je sva vjera sastojala u riječima: Misli i radi pošteno!

Vrativ se sa vjenčanja, posjedoše gosti za objed, za objed sjajan i obilan, kakova mnogi Nijemac i Englez sa deset hiljada godišnjega dohotka u svome vijeku vidio nije. Jelo se i pilo, nazdravljalo mladencima i sretnim roditeljima, vrhovnoj glavi zemlje i prvacima naroda, i svima tima u slavu trebalo je iskapiti čašu. I tako je išlo neprestance. Krilata riječ, duboka istina, mudar razgovor, sve to nema mjesta na slavonskoj gozbi: — jelo i piće, to je najuzvišeniji kumir trbuha i duše slavonske.

Nekako pod konac gozbe ustade Vinko i izreče slijedeću zdravicu: — Ovu čašu ispijam

u zdravlje i sreću onih, koji su si danas bez sjaja i slave u tihom svetom miru naše crkvice rekli, da se ljube i da će se ljubiti dovijeka. Njima, koji su se kao dva goluba odbili od jata, pa poletjeli u tamni gaj, da u miru Božjem prožive najsretniji čas svoga života, njima, sto puta srećnima sužnjima Čardačinske pustare šaljem moj bratinski pozdrav!...

Na tu zdravicu nastalo tiho komešanje u cijelom društvu; niko se dosada nije sjetio Anke i Lešića, niko ih ni riječcom spomenuo. Nela i Neumayer, koji su iza prvih riječi zdravice mislili, da je njima namijenjena, ostadoše nemilo pogođeni; to isto čuvstvo obružilo i lijepo, duhovito lice gospođe Vuković, samo gospođa Matković nije mogla a da ne proplače na srdačne i zanosne riječi, koje je brat sestri namijenio. Nju je peklo u duši, ona je gledala svoju kćer, kako joj jutros dolazi k postelji i polaže glavu na njena prsa, moleći ju za majčin blagoslov, — ona joj ga je dala, ali nekako teško, hladno, da ju je sada s vlastite riječi u dno srce zazeblo. Bilo joj je, kao da je njena kći od nje pobjegla i da je već nigda neće zvati majkom...

Gotovo u isti čas dođe glasonoša i predade brzojav s adresom: »Mnogopoštovanoj gospođi Anci Lešić! Slavlje, koje Vi danas slavite, jeste najdivnije, koje čovjek doživjeti može; najljepši blagoslov Božji skidam s neba i polažem ga na Vaše čelo! Urbanitzky.«

Kao čas prije Vinkova zdravica, tako sad ovaj brzojav pade kao grom iz vedra neba u tu gozbu. Osim staroga Matkovića nije taj brzojav niko ni razumio.

— Zar nemaš ništa više? — dovikne ugrijani Neumayer glasonoši.

— Nemam! — odgovori ovaj, — a ta riječ žacnu Neumayera na dno srca, da je više pao, nego se sam spustio na sjedalo. On je zacijelo držao, da je njegov šef i njemu čestitao.

Kratak čas iza toga dovrši se gozba nekako naglo i iznenada, kao kad bura rastjera radnike u polju; najedanput su svi bili složni, da je vrijeme polasku... I nije potrajalo dugo, doletješe kićene kočije; gospođa Matković sjede suznih očiju do Nele, da ju isprati na pol puta; Neumayer, koji je Matkoviću na oprost samo ruku pružio, nađe se u neprilici, kada ga ovaj ogrli i poljubi. Nela zaboravila

oprostiti se s ocem, te kad je već u kolima bila, uze dovikivati: »S Bogom, papá, — s Bogom, papá«...

I kad čas prije vesela kuća najedanput opusti, diže se stari Matković, uze Urbanitzkov brzojav i otputi se s Vinkom na — »Čardačine«.

IX.

Mjesec dana iza svadbe, nekako sredinom studenoga, sjedio stari Matković sa suprugom si u toploj sobi. Zima je istom nastupila, te se je u sobi još osjećao onaj neobični, veoma zamamljivi miris prvoga loženja; zimski prozori bili natrpani grožđem; a po ormarima redale se žute dunje. Prije mjesec dana tijesne Matkovićeve sobe činile su se sada puno prostranijima, i cio dvor bio nekuda tužniji i mrtviji, premda je na oko ondje sve bilo kao pred godinu dana... Ta praznina crtala se i na licu gospođe Matković. Ona je sjedjela do prozora, pa joj se vidjelo, da joj srce nije na mjestu: sad se je bavila pletivom, sad gulila jabuku, sad krušku, sad je ustala i brisala znojne prozore, — riječju, nije imala pravog ozbiljnog posla,

pa nije znala što da radi. Bilo joj je kao đaku poslije ispita —: ona ne bi marila, da ima još dvije kćeri za udaju, da se opet ima za nešto brinuti, u nečemu živjeti i uživati. Ona još nije pala u onu ugodnu lasnu bezbrigu, koja obuzme mater, kad poudaje svoje kćeri; ona nije još mogla one brige, u kojoj je zadnjih pet godina živjela, iz krvi istjerati. Sada joj je bilo prazno i neobično bez te brige; ona je dobro počela opažati, da ju ponestajanjem te brige i elastičnost duha i srca pomalo ostavlja. Ona je počela gubiti volju za toaletu, za onaj minuciozni poredak u kući, bez kojega nije mogla prije biti; nije više marila ni za jelo kao dosada, kad se je svaki dan po 4—5 jela pravilo, jer se živjelo u vječnoj nadi, da će doći gosti, a među njima u prvomu redu mladi, neoženjeni ljudi... Sad se je ona zadovoljavala ma čim god, te se je u toj duševnoj i tjelesnoj osami počela sve to većma približavati svomu mužu, danomice uviđajući, da joj je on najvjernijim oslonom, što ga uopće žena može imati.

— Čuješ, meni se neće danas kuhati, ostalo je nešto od sinoć, — reče ona Matkoviću, koji je bio zabavljen oko službenih spisa.

— A! — odvrati on kroz nos i, ne obazrev se na nju, nastavi vući teškim perom po papiru; tek u neke nekavice digne glavu od stola, potisne naočale na čelo i obrati se svojoj supruzi:

— Što si rekla, a? Pa volja te, ti znadeš, da radi mene ne moraš nikada kuhati.

— Vinka nema, on će sigurno ostati na »Čardačinama«.

— Neka ostane! Bolje da tamo štogod pomaže, nego da ovdje ljenčari!

— Što ti misliš početi s njime? Vrijeme prolazi, a od njega nigdje ništa, gdje je — tu je.

— Ne boj se, nije još kasno! Glavno je, da se u mladom čovjeku pokaže neka volja, neka gorljivost za posao; bude li te volje, onda će se već pravi posao za njega naći. Znanje i zanimanje mora u čovjeka samoga niknuti, ne smije mu biti nametnuto. Ja se za Vinka ni najmanje ne bojim, on će svoje mjesto ispuniti, tuđega kruha sigurno neće jesti.

Gospođi Matković nije muževo mnijenje išlo u glavu; ona si nije mogla pretstaviti, da će od Vinka — pošto je napustio gimnaziju — ikada štogod biti. Vinko je bio zadnje dijete

u kući; od mladosti krupan i nezgrapan, nije nikako bio slika ljepušastomu Luji; u školi se je pokazivao veoma tvrdoglavim, bježao je iz nje, kadgod je samo mogao, te trkao po lovu za pticama i ribama; osim oca nije niko za njega puno mario, nigda nije dobio nove odjeće, nego uvijek iznošene Lujine, pa je već i u tomu odijelu izgledao kao pribjeglica, kao tuđe dijete u kući. Baš to, što je bio zanemaren, doprinijelo je, da je prije upoznao dobre i zle strane svijeta negoli stariji brat Lujo. Kao đak bio je pravi sluga u Vukovićevoj kući: on je tamo i drva cijepao, i živad hranio, i po dućanima hodao, — no njemu je sve to poćudno bilo, samo da ne mora sjedjeti uz knjigu, koju je iz dna duše mrzio. Mati je mislila, da će se ipak kakogod proturati do šestoga razreda, pa ga onda bud dati u popove, bud ga utisnuti u kojigod ured, iz kojega bi danas sutra izašao ma pod kojim naslovom, samo da ima svoj kruh. No kad je Vinko morao da po drugi put ponavlja peti razred, odreče se škole na sve vijeke, te otpade još većma majci od srca.

Usuprot bio Lujo u svakom razredu odlikašem; on je bio i materin i tetkin ljubimac, a

bio je već u prvoj mladosti izvanredno lijep momak. Visok i spravan s gustom po čelu raščešljanom kosom, s rumenkastima obrazima i lijepo nadignutom doljnjom usnom. Još u petnaestogodišnjega đaka zaljubljivale se djevojke za udaju, tako je on tjelesno nabujao. I kod sudrugova bio je veoma obljubljen, no on, u svome prijateljstvu veoma nestalan, danas držao s ovim, sutra s onim. Kao stariji morao je poučavati Vinka, te mu je ovaj morao ropski podložan biti, — on ga tako reći nije ni smatrao bratom. No kada bi nastupili praznici, te obojica došla kući na selo, onda bi mu Vinko okrenuo leđa i otkazao svaku poslušnost. Tad bi se Lujo priključio Neli, i njih dvoje bili bi odabrani par djece gospođe Matković; Vinko nešto iz osvete, nešto iz obijesti nastojao u svakoj zgodi da Luju i Nelu nasamari. Jedanput su se kupali u bližnjem potočiću, pa kad je Lujo odmakao od brijega, izađe Vinko, pokupi svu Lujinu odjeću osim gaća, pa pobjegne kući, tako da je Lujo morao gol i bos pol sata po najvećoj žegi do kuće klipsati... Stari Matković nije trpio dugačke kose ni na sebi ni na djeci, te je u vrijeme praznika sam šišao Vinka, no Lujo se nije dao,

jer je uvijek nosio dugačku kosu, koju mu je Nela uvijek po najnovijoj modi namještala. Jedno popodne, kad je Lujo na mekoslonu najslađe hrkao, uze Vinko škare i prereza mu što moguće nakaznije svu kosu sa čela, — tako da se je Lujo morao do kože ošišati, te je takav bio upravo smiješan.

— Da vidimo barem, kakovo mu je čelo; dosada još niko nije vidio, što ima pod kosom, — rugao se Vinko zdvojnomu Luji.

Nu pod kosom nije bilo ništa; bilo posve bijelo, glatko i visoko čelo, na kojem nije bilo ni jednoga muževnoga izraza, niti jednoga nabora, koji bi mu podavao koju značajniju crtu. Iz čela pružio se ravan, dug, lijepo zaobljen nos, koji kao i čelo nije ni najmanje energije podavao Lujinomu licu. Cijelo obličje bilo je samo onda lijepo, kad je posve mirno i zadovoljno bilo; jači posmijeh ili ljutav nakazili su razne glatke crte, te nijesu ni izdaleka imali efekta, koji se srdžbom ili smijehom izrazuje. Inače je Lujo bio izabranoga ponašanja, te vanjštinom svojom veoma simpatičan, tako da je bio rado gledan i u muškom i u ženskom društvu. Znanci proricali mu sjajnu budućnost, u koju je on i sam vjerovao; mati nje-

gova uvijek je sanjala o toj sjajnoj budućnosti, te nije mogla dočekati, da već jednom nastupi.

Sad je Lujo bio pravnik četvrte godine; prvi ispit, koji je pol godine poslije pravoga vremena položio, nije bio baš tako sjajan: darovitost, o kojoj se je u gimnaziji puno držalo, bila je srednje ruke, te se je činilo, da je Lujo svoje svjedodžbe izvojštio više svojom vanjskom prikazom i ponašanjem negoli znanjem. Od sve djece on je Matkovića najviše novca stajao; na sveučilištu dapače htio igrati maloga aristokratića, plijeneći pri tom nemilo očevu kesu. Kad je stari Matković napokon uvidio, da Lujo ne zna ocijeniti napor, da mu svakoga mjeseca stvori 50 do 60 forinti, da su novci u njegovim rukama što i pljeva na vjetru, ne htjede mu više od 30 forinti mjesečno slati, te se uslijed toga ljepušasti pravnik sve većma nazad povlačio i izjednačivao se s onim sveučilišnim građanima, koji su više gladovali nego siti bili.

U prostranoj sobi, u kojoj je Lujo sa još jednim pravnikom stanovao, bili su obično sastanci njih nekolicine sveučilišnih drugova.

Dvojica od njih bili su zemaljski stipendiste sa tri sto forinti; jednoga je uzdržavala mati udovica, koja je imala u Slavoniji trideset rali zemlje, te sirota od usta otkidala, samo da smogne mjesečnih dvadeset forinti sastaviti; treći je bio sin vijećnika sudbenog stola, te je morao ocu mjesečno račun slati preko svakog novčića, jer je kod kuće još troje djece bilo. Mladi ti ljudi bili su svaki dan skupa, po tri sata bi se razgovarali, ali iz svega razgovora nije se moglo razaznati: jesu li pravnici, filozofi ili medicinari. Svagdašnje novosti, politika, pikantne pričice, — to je bio dnevni tema njihovu razgovoru. Po njihovu pripovijedanju mislilo se, da će pokrenuti svijetom, kada danas-sutra stupe na poprište; njima nije ništa valjalo, sve je trebalo iz temelja preinačiti; sav svijet je slijep, samo su oni vidjeli, što je manjkavo i ubitačno. Pravna znanost nije im udovoljavala, oni su o svačem drugom znali više govoriti negoli o njoj, te su se svi kajali, što su se dali na pravničku nauku, jer kako su sami sebe ocjenjivali, jedan je bio kao stvoren za filozofa, drugi za liječnika, treći za literata, sve su im znanosti bile interesantnije i ljepše od pravničke ... Na koncu takovoga razgovora

svi bi uzdahnuli, kao da svaki žali svoj sputani genij, koji se nije mogao po svojoj želji razviti...

— Ja sam se morao onoga primiti, za što su mi stipendij dali...

— Ja sam se upisao u pravnike, jer je i moj otac jurista...

— Mene su prevarili, kazali su mi, da je pravo najlaglje, — izgovarao se udovičin sin.

Lujo nije ni u toj stvari svoga mnijenja rekao, nego se je u sebi smijao i pri tom mislio na veliko županstvo i septemvirat.

I dok roditelji tih nezadovoljnika nijesu prospali jednu noć bez brige, hoće li do prvoga moći skucati potrebitu svotu, dotle ti mladi ljudi nijesu znali ni za što ni u što žive; oni su samo prva dva dana svakoga mjeseca, dok novci nijesu prispjeli, živjeli u nekoj zabrinutoj uzrujanosti, njima su samo tih dana pali roditelji na um, — nu čim se je pred njima stvorila poštanska naputnica, oni su iznovice operjatili, upravo su oćutjeli, kako pada s njih prah umrli. Za tih dana bili su oni u sebi neizvjesni, bi li željeli, da što prije dovrše nauke, ili bi žalili, što će taj lijepi život

ipak jedanput kraju doći. Oni, premda još nijesu imali ni pojma o službi, ipak su u svom duhu gledali, kako će prigodom svakoga imenovanja preskočiti po trideset svojih kolega, oni su već izračunali, koju će čast obnašati u tridesetoj, koju u tridesetpetoj godini, — u četrdesetoj godini postići će svaki najviši stepen činovnički... Ispit? To je nešto nuzgredno, puka formalnost; isto tako i svjedodžba, po kojoj se nikada ne može prosuditi, što ovaj ili onaj znade i razumije. Po njihovom sudu skoro uvijek je onaj više razumio, koji je imao lošiju svjedodžbu... Pri tomu su se najviše ljutili na roditelje i rođake, koji su uvijek tražili nekakvih svjedočaba, kao da je sveučilište normalka, kao da su sada škole kao za mladih vremena njihovih roditelja...

I dok su oni tako sjedjeli i pušili, čitali i raspravljali uvodne članke bečkih i peštanskih novina, nijesu kraj svega tumačenja političkih novosti imali očiju, da vide, što se piše u onome drugom i trećem dijelu novina; oni nijesu imali smisla za naslove: »Der Oekonomist«, »Wöchentlicher Börsenbericht« itd., nijesu razumjeli, što znači stotina i stotina inserata, gdje se razni proizvodi jedan s drugim

o prednost natječu, gdje se služba traži i nudi, gdje svaki onaj oglas prikriveno veli: dajte mi da živim! ... Za njih je sve to nervozno otimanje, ta borba za život imala šaljivu, komičnu stranu, da si čovjek za objedne probave koji čas ugodno prikrati.

Osim jedinoga Luje nijesu baš ni tjelesno bili Golijati. Na sveučilište došli su mladi i jedri, a sada poslije treće godine već su se počeli zgrbljivati, blijedjeti i sušiti. U naponu života nijesu ti mladi ljudi imali toliko, da se mogu na dan tri puta dobro najesti, jer su morali kojekakvim nehranivim jelom naglo razvijajuće se mišiće zadovoljavati. Na stipendistima i na licu udovičina sina čitala se jasno materijalna bijeda, kraj svega toga, da je na njih potrošeno najmanje tri sto forinti na godinu. Po onome suhom otegnutom zakašljivanju nije se moglo očekivati, da će to tijelo odoljeti navalama, s kojima je životni opstanak skopčan. To kuburenje nije moglo unapređivati ni tjelesnoga ni duševnoga razvoja. Oni su bili što i gorski potočić, koji je poletio k moru, nu zamuljio se i izgubio se još na pol puta, ne imajući toliko vodene sile, da si prokrči put kroz močvare i kamenje.

Bistroumi Lešić brzo je uvidio, da mladi ljudi, koji jatomice hrle na sveučilište, izgube za ono tri do četiri godine kuburnog sveučilišnoga života pravu volju za rad, poletnost duha, jasan pogled u budućnost, — jer za njih se sada brinu roditelji i stipendiji, a nakon toga kojigod državni ured. A to je najveći ubojica duševnih sila: znanje naime, da ćeš — učio bolje ili lošije — nakon dovršenih nauka doći u ured sa kakom takom plaćom; a u uredu postanu mašine, mrtva tjelesa, kojima se turi u ruke pero, da pišu njime od jutra do mraka, a ni jedan redak možda nije ih ushitio, nije im ulio ljubavi za sutrašnji dan života.

A što bi se moglo s onolikim novcem, koji nije bio dovoljan, da od tih mladića napravi neodvisne i prema veličini izdane glavnice opskrbljene ljude, postignuti, da je uložen u koju drugu svrhu! Koliko li je kapitala već na taj način propalo! I akoprem je očevidno, da se kapital u tu svrhu uložen slabo plaća, ipak ga toliki reć bi s nekom strašću ututanj gube. Najbolji ekonomi — Izraelićani — ne troše puno u takova poduzeća, oni u tu svrhu troše samo onda, kad su unaprijed sigurni, da će im se uložena glavnica rentirati; samo *najdarovitiji*

njihovi sinovi posvećuju se znanosti i to najunosnijoj: liječništvu i odvjetništvu. Sva ostala njihova djeca hrle obrtu i trgovini, tomu vječnomu vrelu stjecanja bogatstva...

Mladi Vinko gutao je upravo svaku Lešićevu riječ, kad bi se o takovim stvarima govor poveo; on se nije nigda mogao skučiti pod jaram ukočenih gimnazijskih nauka, ali za to je pokazivao puno smisla za ostali vanjski svijet i život. On bi se za ona dva mjeseca praznikovanja uputio u sav gospodarski posao, te se je otac mirne duše mogao u njega pouzdati; on je znao baratati i sa volovima i svinjama, i s pšenicom i otavom, jer mu je sav taj posao išao od srca. Znajući, da neće više u školu, umalo da se nije pogoropadio od veselja, radio je i po žegi i po vjetru, trkao po lovu, noćivao na gumnu, jeo — gdje je šta ugrabio, te krenuo rasti u visinu i širinu kao bik... Lešićev samosvojni značaj, otvoreno mišljenje, krepčina volje djelovali na njega kao što nijedan učitelj i ni jedna knjiga dosada; on se je sav podao Lešiću, koji mu je odgaljivao koprenu sa svih njemu tamnih pojmova, otvarao mu pogled u svijet i njegove stupove, u svjetske laži i prividno poštenje. Vinku se je

dosadanji život prikazao pustim ništavilom, jer od svih gimnazijalnih godina ostala su mu jedina četiri početna računa, koje je sada mogao upotrebiti, i ništa više. Bar da su mu pribavili pravi pojam o svijetu, kakav uistinu jest; mjesto da su ga učili potrepštine i zahtjeve devetnaestoga vijeka, utuvljivali su mu grčke i rimske obrede i običaje; mjesto da su ga upoznali temeljito s odličnima muževima i značajevima, hranili su mu duh nezgrapnim pripovijetkama za djecu; Darwinovu nauku, koja pokreće svijetom, istom mu je Lešić prikazao u pravom svijetlu, dočim Vinko nije o njoj dosele ništa ni čuo... Stari Matković opazio je dobro blagotvorni upliv Lešićev na svoga sina, opazio je, da se Vinku sad tek otvorila volja za râd i život; trebalo je naručivati sad ovu, sad onu knjigu, koju je Vinko pod Lešićevim vodstvom do temelja proučavao.

Gospođa Matković nije toga preokreta u Vinkovoj duši razumjela; ona bi više puta znala reći: No, pa šta si se sada dao na učenje, kad si izišao iz škole . . . . . .

. . . . . .

Dok su otac i mati raspravljali o ručku, dođe Vinko sa Čardačina, akoprem mu se nijesu nadali. Kao uvijek, kad bi došao odanle, predade on majci punu maramicu i savijen papirić; to je bilo od Anke. — Otkako se je udala, ne bi prošao dan, a da ne bi sa dvije tri riječi pozdravila majku svoju i poslala joj ma najmanju miloštu. Gospođa Matković bila je na to već tako obiknula, da joj je nešto manjkalo, kad ne bi do stanovitoga vremena dobila ceduljicu sa Čardačina, na kojoj je jednostavno glasilo: »Kod nas sve zdravo! Pozdrav i rukoljub.«

Te jednostavne riječi uvjeravale su gospođu Matković sve većma o izvanrednoj nježnosti i ljubavi, koju njena starija kći naprama njoj goji; ona je bila svakim danom sve to spokojnija, pomisliv na nju i na Lešića, svakim danom je dublje uviđala, da je učinila dobro djelo, dopustiv da materinja ljubav nadjača konvencijonalne tlapnje i želje.

Nela, otkako se je udala, samo je jedanput pisala; pismo još posve zaudaralo na djevojačku njenu dobu, tako da gospođa Matković nije mogla pravo razaznati, kako je Neli u novom joj životu; ona je željela, da bi to pismo

drugačije glasilo, — no uistinu nije ni sama znala, kakovo bi moralo biti, da ju zadovolji. Iščekujući svaki dan novih vijesti od Nele, nu ne dočekav ih, postala je nemirna, te ju je jedino teški blatni put suzdržao, a da se ne odveze k njoj...

X.

Nela i Neumayer stanovali su u jednoj od glavnih ulica, jer ona je — kako reče — bila dosta na selu, pa sada hoće da bude u živahnom dijelu grada, a ne u kakvojgod zabitnoj ulici, kojom ni živa duša ne prolazi. Imali su tri lijepo uređene sobice sa četiri prozora na ulicu, te su plaćali godišnje stanarine dvjesta pedeset forinti, dočim je Neumayer dobivao u ime stanarine sto pedeset forinti. On se je zadovoljno smiješio, gledajući ukusno uređene prostorije, pa sjetiv se na onu tijesnu sobicu na hodniku, sa posteljom, ormarom i dva drvena stolca, u kojoj je kao neženja stanovao, pričinilo mu se, da je postao nečim višim, da ga je ženidba uzdigla nad svagdašnjost. On je uvidio, da je sada tek postao potpunim čovjekom, pa ako je već i dosada držao

prilično mnogo do svoje osobe, otsada se je tek probudilo u njem ono čuvstvo, što se je kolebalo između samosvijesti i oholosti, te je on u prvi kraj na svaki način nastojao, da se po njemu i njegovu ponašanju uzmogne prosuditi, da je on oženjen čovjek... Što se tiče bračnoga mu života, to se ono njegovo veliko i puno nade pitanje: kako će to biti, kad ja budem oženjen? nije ispunilo onako, kako je on to mislio i želio. On si je to puno interesantnije i ljepše utvarao, nego što je uistinu bilo. On je mislio, da je njegova ženidba u svakom pogledu nešto osobita, pa će sve s tim stanjem skopčano kod njega biti drugačije i izvanrednije nego kod drugih mladih parova. On se čudio, da niko te izvanrednosti ne vidi, no jedini gospodin Vuković, koji mu je dnevice njegov brak ružičastim bojama opisivao. Ni u mnogom drugom pogledu nije Neumayer bio zadovoljan, kako je očekivao; on si je utvarao, da će on i Nela živjeti kao leptiri u zraku, kao dvije ruže, lelijane tihim povjetarcem, — da nema te stvari na svijetu, o koju bi se mogli oni spotaći, koja bi im neugodnosti donijela. To je isto i Nela mislila, jer oni su jedno drugoga držali za savršene

stvorove; ona si je njega uvijek po onomu prvomu razgovoru pretstavljala, naime kao puku nježnost i dobrotu. Ona je stalno držala, da će on njoj jutrom donijeti kavu u postelju, poslije koje će ona još jedan sat slađe prospavati; dočim je on opet računao, da će ona prije njega ustati, njega sa draganjem probuditi, te dok se on digne i spremi, dotle će mu ona — obučena u svijetlu jutarnju haljinu sa ružičastim vrpcama — sama natočiti mirisnu kavu, koju će onda njih dvoje dragajući se skupa posrkati... I jedno i drugo se prevarilo; ona je još ležala u postelji, a on se je morao žuriti u ured; kavu mu je napravila služavka na vrat na nos, da ju je jedva popiti mogao, — niti je bila slatka, niti gorka, već čudnoga, njemu dosele nepoznatoga ukusa. Kad je u osam sati polazio u ured, Nela je još ležala, te joj je bilo žao, što ju tako rano budi. On se je nadao, da će mu ona svaki drugi treći dan prirediti čistu košulju, rubac i ostale sitnarije, da će se pobrinuti, da mu se cipele i odijelo svaki dan očisti, — nu svega toga nije bilo, te si je on kao i dosada morao sâm izvaditi i prirediti košulju, samo s tom razlikom, da je kao neženja u onoj jedinoj škrinji mo-

gao i u pol noći naći, što mu je trebalo, dočim sad kod ona tri ormara i u onoj smjesi raznih njezinih stvari nije znao, kamo da se maši, te bi najprije sva tri ormara prevrndao, dok bi našao, što mu treba... Ona je opet mislila, da će joj on svaki dan kazati, kako joj stoji ova i ona frizura, ova i ona oprava, — dočim je on sve to pregledao, ne imajući interesa ni za jedno, ni za drugo. I tako se sve pomalo i na njenoj i na njegovoj strani punio tobolac malog nezadovoljstva, te je mogao svaki dan odapeti i udariti jedno drugoga po licu. Ona je posve drugačije shvatila zadaću žene, nego što je on pomišljao; ona si je utvarala, da je sada gospođom, pa da ima samo zapovijedati, da se ne mora za ništa brinuti, to da je posao služinčadi, a ne njezin. Ona je mislila, da sada ne ovisi o očevoj i materinjoj volji, pa da sada može po želji ugađati svojim navikama i hirima. Bilo joj je upravo nepojmivo, kad joj on jednom reče, da je ovo i ono preskupo, pa da on nema za to novaca; i to je on i nehotice rekao nekako tvrdo i otresito, da je ona pala na stolac i briznula u plač... A u tom plaču bila je tako snuždena i nesretna lica, da ga je potsjećala na onaj njihov prvi sastanak, kad mu se je onako djetinjski nevinom prikazala, — te ju je sklopljenim rukama molio za oproštenje. Nato ga je ona vatreno zagrlila i poljubila, a on joj morao svečano obećati, da je neće nigda više uvrijediti i ucviliti kao čas prije. On je bio uvjeren, da je ona premekoga srca, preveć čuvstvena i da ga silno ljubi, jer samo ta svojstva mogla su joj radi onakove malenkosti tolike suze izmamiti. On nije ni u snu pomislio, da bi se ona mogla pretvarati, da je sva njena nježnost više lažna, naučena, nego istinita. On si doduše nije zatajivao, da nije onako zadovoljan i sretan, kako se je nadao, nu on je svakim danom sve to većma gubio svoju samostalnost, svoje dosadanje nazore, te ga sve većma nestajalo u njezinoj volji i njenomu biću. Podao se stvarima, kakove jesu da jesu, — te ga danomice sve manje ljutilo, što ga je u prvi kraj bračnoga im života znalo do muke rasrditi. Isprvice ga je boljelo, da ne može svoga mnijenja reći, kadgod se nije s njom slagao, nu s vremenom mu je to čuvstvo otupjelo, te si je kašnje i sam predbacivao, da se je mogao radi onakovih tričarija ljutiti. Nu uz te malenkosti poče on malo po malo i na

važnije stvari zaboravljati i omalovaživati ih, samo da izbjegne njenom »djetinjem« plaču... I tako je napokon među njima zavladao neki mrtvi mir, nekakvo bolesno suglasje, koje nije proizilazilo iz međusobnoga poznavanja, nego iz izmicavoga okolišanja jednoga pred drugim, iz zatomljivanja i zabašurivanja vlastitoga uvjerenja i istine. Oni su se bojali da upoznadu jedno drugo, pa se nigda ne usudiše jedno drugomu dublje zaviriti u čuvstva i misli, bojeći se da se ne spotaknu o onaj kamen, ne imajući snage, da ga odvale i dalje od sebe otisnu, nego su ga bud oprezno obilazili, bud samo do njega došli i brzo se nato natrag vraćali. Zato su oni i bili jedno drugomu onakovi, kakovi su se sami željeli, nikada nije jedno drugoga u pravoj, istinitoj slici vidjelo. On je doduše više puta odlučio da primi uzde u svoje ruke, nu ta namjera potrajala je samo časak, dok bi mu se ugrijana mašta smirila i onda bi opet utrnula, te je na koncu ostalo sve pri starom... Ona nije bila zlobna, ona nije ni izdaleka imala namjeru trovati mu život, nu ona je bila stvorenje bez prave zadaće, bez prave volje, bez ikojega znanja i iskustva. Ona je nastavila svoj djetinjski, mla-

denački život i sada, gdje su ozbiljnije dužnosti na njena leđa pale; nu ona niti je mogla, niti je htjela tih dužnosti razumjeti, kamoli im pako zadovoljiti. Od kućanstva i gospodarstva nijesu ni jedno ništa razumjeli, nu što još gore bilo, oni nijesu znali, što je novac. Oboje su dosada živjeli pod nadzorom drugih, a da bi mogli tako brzo ocijeniti vrijednost stvarima, relativnost potreboća. On joj je s nekom nasladom donio prvi put mjesečnu plaću, nu nekako mu se smiješnim i nedokučivim pričini, kad već sutradan ni novčića ne preostade, gdjeno je on mislio, da se neće ni polovica potrošiti; nu nije imao snage upitati ju, na što se je sve to tako brzo potrošilo, te se je napokon utješio, da je to samo sada, a dojdućega mjeseca da sigurno neće tako biti... Nu dojdućega mjeseca bilo je tako isto, dapače još gore, jer nesamo da nije ni novčića preostalo, nego nije bilo ni dosta. To ga stade uznemirivati, te prvi put u životu uze računati sa faktorima: brašno, mlijeko, mast itd., i on zbilja izračuna veći izdatak nego je bio primitak. Taj ga račun nemilo uzruja, nu gospodin Vuković utješi ga, da to nije ništa, da je tomu svagdje tako, te on sve polako otupi i nasu-

prot toj činjenici, koja je dobila svoj oblik u oznaci: što se ne plati ovoga mjeseca, prenaša se na drugi.

Što kašnje, to je on sve brže te bračne brige i nesuglasice zaboravljao, prvo već po naravi svojoj, jer nije bio vičan da ga briga tare, a drugo po silnomu uredovnomu poslu, koji ga je po deset sati na dan sapinjao, ne dajući mu da se kojom drugom mišlju dulje vremena bavi. Kad bi takav umoran došao kući, onda bi mu ona pripovijedala tisuć raznih zgoda sa ulice i iz poznatih obitelji, kojih on isprvice nije mogao slušati, jer su bile preveć djetinjske i ženske, — no kašnje se on navikao tomu, dok naposljetku takove sitne vijesti i ogovaranja nijesu postala cijelom duševnom hranom i njoj i njemu. On si je više puta obnoć, kad ne bi mogao spavati, spočitavao to njeno nisko i plitko duševno stanje, koje je već i njega okaljužilo, — ali kadgod je pokušao da uspiri u njoj kojugod plemenitiju iskru, bud za umjetnost, bud za domovinu, bud za dnevne događaje i zanimivosti, svaki put je ona ostala mlaka, ne imajući smisla ni za što uzvišenijega. A kao djevojka znala je tako pomno slušati njegovu riječ, tako milo njegovim nazo-

rima povlađivati, da je on mislio, njoj je ta stvar kudikamo poznatija nego njemu! A sada! Sad je morao uvidjeti, da je ono sve bila laž s njene strane, pretvaranje, politika djevojke za udaju.

Ona je još djevojkom bila obla i puna, a sada poče danomice debljati, — pa kad ju je jednom napol svučenu vidio, on je jedva povjerovao, da je to ona, njegova dražesna Nela... Jedna te ista debljina od ramena do koljena, bez ikojeg gracijoznog oblika, bez čara, bez idealnog poleta. On malo da nije taj čas zdvojio, — te istom sutradan, kad ju je vidio opet stegnutu, lijepo opravljenu, sa vječnim smijanjem na licu, okruglom poput jabuke, nekako mu odlanulo, te kao da nije vjerovao jučerašnjim svojim očima.

Došavši jednoga dana iz ureda, nađe ju bolesnu u postelji; na sva njegova pitanja, što joj je? ona je samo uzdisala i stenjala, tako da je on napokon sve to držao za ludoriju, govoreći više porugljivo nego sažalno o njenoj boljetici. Tek nekako sjeti se on, da bi u taj čas morao s njome nježniji biti, da bi joj podragaj njegove ruke možda utješljiviji bio nego

svi lijekovi, — te napokon sjede k njojzi na postelju i uhvati ju za ruku. On i sada nije mogao vjerovati, da je njoj zbilja zlo, njeni uzdisaji nijesu ga ni najmanje dirali, niti je ćutio s njom istu bol. Posjediv jedan časak, bilo mu je kao da sjedi na iglama, — te napokon upita služavku, da li je gotov objed? Ova mu odgovori, da danas nijesu ništa kuhali, jer da nijesu imali kada; na što on kao bijesan skoči i sav ljut ostavi ženu i ode u kuhinju, da se najede, čega je bilo. Istom kada je utažio glad, i kada mu je služavka ispripovjedila, da je milostivoj već oko desete ure jako pozlilo, da ju je htjela po njega poslati, al da onda ne bi nikoga kod nje bilo, — istom tada pođe mu polako u glavu, da je to njegova žena, da on mora jedan ručak za nju žrtvovati, da bi ona zbilja mogla ozbiljno, pače opasno bolesna biti... Možda bi mogla i naglo umrijeti! ... I na tu pomisao rasvijetlio se najskromniji kutić njegovog srca, da bi on mogao opet postati mlad, slobodan čovjek, da ga ne bi ništa vezalo, da ne bi imao nikakove brige, da bi opet mogao uživati sve slasti života.

On joj napokon reče, da joj ne može pomoći; ako hoće, on će zovnuti liječnika, a on

da mora u ured, jer je uredovno vrijeme već tu. Nato ga ona samo pogleda prezirnim pogledom, kakvomu se od nje nije nikada nadao; taj pogled uzdrmao ga svega, pričinilo mu se, da je ona pogodila njegovu najtajniju pomisao, pa se zastidio samoga sebe, i u taj čas ju zbilja od srca požali. Htio se vratiti k njoj, podragati ju, moliti ju za oproštenje, no ona se okrenula od njega, te sve njegove riječi ne mogoše je umekšati, da se okrene k njemu . . . . . .

Kada se je navečer vratio iz ureda, ona je već bila zdrava. Jedva su se usudili jedno drugomu u oči pogledati; ona je njega korila s nemara i s neljubavi, a on njoj govorio, da se je pretvarala i da ga je varala. Oni su oboje mislili, da jedno drugomu previše popušta, da samo jedno od njih pregara i žrtvuje, a drugo ne. On se nije žacao reći joj, da se je njoj za volju morao odreći mnogih svojih ugodnih navika, da se još nije čestito najeo i napio, otkako se je oženio, da je morao napustiti sve svoje dosadašnje udobnosti i ugodnosti... I ona se je tužila, i ona nije bila zadovoljna, no radi čega — toga nije sama znala, samo je to znala, da je bračni život drugačijim, ljepšim

pomišljala. Ono, što je njima manjkalo, bila je ljubav; kad su se prvi put vidjeli, mislili su, da se ljube; nu to nije bila ljubav: to je bila trenutačna pohota jednoga bića za drugim, bilo je slatko iznenađenje njihovih prikaza, opsjena čuvstava, kojoj su svi ljudi izvrženi, kad se prvi put vide... Ona je uistinu posve ovladala s njime, a on, što je većma osjećao svoju nemoć, to većma je padao u nemar i apatiju, u duševno mrtvilo, koje ga je umaralo, gasilo u njemu svaku strast i polet srca. Dok je ona istom pregnula da živi, da uživa slasti života, dotle je on mekanično, pod silu stupao uz nju; pod silu se smijao i jedva čekao, da može otići u ured. Nastao čas, da je jedno drugomu počelo dosadno bivati; sve većma ih hvatala neka sumorna mučaljivost, te bi prošao cio dan, a da bi jedva najnužniju riječ progovorili; oni nijesu sami znali, što im je. Polazeći u ured on bi više puta promišljao, što je to s njima? Sama sebe je pitao: je li mu mrska, odurna, je li mu što skrivila, ne ljubi li ga ili ga možda mrzi? Nu na sva ta pitanja nije si znao dati pozitivnoga odgovora. On se je sjetio prvoga sastanka s njom, a na tu pomisao prostrujala mu dušom neizreciva slabost; on je u onaj

čas mislio, da će letjeti s njom pod oblake, a sada eto pritište ga kao olovo, da jedva diše. Podav se dalje tima mislima, on se je dobro sjećao, kako je u prvi kraj bračnoga života samo za nju znao i živio; kašnje, kad je udovoljio strastima, kad je počeo opažati, da nije na njoj sve tako lijepo i čarobno, kako se je njemu isprvice činilo, nije joj više toliko pažnje posvećivao, nego uze obraćati pozornost njihovomu materijalnomu stanju, — nu kada se je napokon uvjerio, da mu je nemoguće sastaviti kraj s krajem, otvrdnu i naprama toj neugodnosti, ne mareći više, da li ima mjesečno deset ili pedeset forinti manjka. I tako mu baš ništa ne preosta, za što bi se zanimao, o što bi si duh i srce osvježio. On je napokon došao do toga, da ne nalazi u njoj onoga neprolaznoga njetila svojim čuvstvima u svomu životu; nu nije nikako mogao doći na to, ima li načina, kojim bi se to njetilo moglo od nje napraviti. On nije mogao da uvidi, da njegovo mrtvilo naprema njoj rađa isto takovim naprema njemu; on nije mogao doći na to, da i on mora njezinim njetilom biti, da bi i on trebao da zna, što nju veže za taj život i za njega samoga. Oni nijesu znali, da između njegovog

i njezinog svijeta teče rijeka, a ta dva svijeta da bi trebalo mostom sastaviti, pa da prelazom misli i nazora s jedne strane na drugu oba ta svijeta ožive. Taj most morali su oni još kao mladenci, ako ne udariti, a ono barem pripraviti i pronaći, gdje će biti najshodnije podići ga, da dovede i spoji puteve različitih njihovih misli i ćućenja. Prvih dana borili su se još u duši, očekujući jedno od drugoga, da popusti, da se objasne, — no što kašnje, to su sve jače osjećali, da im nestaje i snage i potrebe, da se jedno u drugo upute. Više puta im je došla krasna zgoda, da se jedno drugomu ispovjedi i objasni, oni bi taj čas nijemo pogledali jedno u drugo, nu ta namjera za duševnim upoznanjem i izmirenjem potrajala bi samo jedan časak, oni bi ga propustili, kao da ih je nevidiva ruka rastavila, te bi se nakon toga s nekim stidom sjećali na taj trenutak istinskih svojih čuvstava.

Nekom prilikom porječkaše se radi nečega i u isti mah planuše oboje kao dva plamena; u tom probuktaju nijesu ni sami znali, što su jedno drugomu predbacili; primirivši se ponešto, dovršiše ovima riječima:

— Ti za svakoga više mariš nego za mene; ti tvomu uredu više brige posvećuješ nego meni.

— Ja moram mariti za ured, jer živim od njega.

— To mi je život, to mi je ured, kad ne dobiješ ni polovicu toliko, koliko trebaš; za takav ured ti više mariš nego za mene!

— Ne imaju ni drugi više, pa živu, — ali njihove žene znaju, što je krajcara, razumiju, što je gospodarstvo.

— Ti si vidio, kakova sam, pa zašto si me uzeo? Ja nijesam pošla za te, da budem tvoja služavka.

— Žena, koja ništa nema, ne smije se udavati, jer takova je udaja prevara.

— Ako sam ja tebe, onda si i ti isto tako mene prevario.

To je bila prva istina, koju su jedno drugomu u oči rekli; nu ni jedno ne htjede da tu istinu prizna i uvidi, jer je svako držalo svoje nezadovoljstvo opravdanim...

Takove ih zatekla gospođa Matković. Oni ju dočekaše radosnim usklicima, a ona u onoj

materinjoj sreći, koja u takovom času ne ima riječi, grlila ih sad jedno, sad drugo, dočim su joj suze radosnice voljko tekle, kao krupna kiša, kada sunce sjaje. Istom kad ih se je dosta nagledala, po deset puta ih jedno te isto upitala, kad je opet došla sebi, onda tek opazi, da u toj kući manjka ono nešto, što nevidljivo napunjuje obiteljske prostorije tihom srećom i zadovoljstvom, nekim mirisom ljubećih i štujućih se duša.

Čim je Neumayer otišao u ured, upita mati svoju kćer:

— Što je to s vama, vi ne živite kako treba, vi nijeste zadovoljni...?

Nela se zabezeknu na to pitanje, te ga htjede svojim koketnim glasom smijehom uništiti, ali zabrinuta mati ne dade se zavarati. Ona je sve polako ispipavala kćerino srce, pa ubrzo raspozna magloviti jaz, koji je rastavljao mladence, koji ih je samima sebi u krivoj slici prikazivao. Gospođa Matković razabra iz cijeloga kućanstva, da je gospodarstvo te kuće, a s njime i bračna sreća njene djece krenula naglo nizbrdice, pa odluči ostati desetak dana kod kćeri, da svede opet sve u pravi red i

kolotečinu, dok još nije prekasno. Ona se za tih dana osvjedočila, da su Nela i Neumayer »velika djeca«, koja si ne znaju ni kruha odrezati, koja ne imaju ni najmanjega pojma o životu. Ona je sada tek počela uviđati, da ima puno stvari na svijetu, koje se ne mogu za nikoji novac nabaviti; uvidjela je i svoju bludnju i Matkovićeve proročanske riječi. Ona je sad počela uviđati ništetnost novca, a vrijednost vlastitoga rada i produkta; ono, što joj se kod kuće činilo skroz nevrijednim, pretstavljalo je u Nelinoj tržnoj knjižici lijepu svotu novca. Uvidjevši napokon, da četrdeset forinti mjesečno pretstavlja minimalnu svotu za iole uredan život, opredijeli ona Neli i Neumayeru točno granice, u kojima će im se potrošak kretati; ona je sama znala, da s tim troškom nije ni živjeti ni umrijeti, te je i uvidjela, da će jedino sa omraženim joj »seoskim produktima« opstanak toga mladoga para u ravnovjesju uzdržati...

Na te riječi Neumayeru odlanulo; odlanulo i Neli, kad je dočula, da će mati sutra otputovati; njoj se nije svidjelo materino poučavanje, ona bi voljela, da mati pokorno sluša njezine pretjerane priče sa plesa, da se divi ljepoti

njezinih oprava, laskanju mlade gospode. Sva nestrpljiva, što zabrinuta mati nije više imala smisla za njezinu lažnu fantaziju, reče napokon ijetko materi:

— Ma ti si se, mamá, posve poseljačila na toj pustari; otkako je mene nestalo, ti ne znaš više ni šešira na glavu postaviti...

I dok je Nela tako govorila, dotle ju je mati promatrala s čuvstvom, s kojim gledamo odbijenu molbenicu, koju smo tako sjajno sastavili i od koje smo se tolikomu dobru nadali...

XI.

Nekako u drugoj polovici veljače, kad se u Slavoniji snijeg topi, a sva nizina zaglibi u nepreglednoj vodi i blatu, vozili se Lešić i Vinko sa još nekoliko lovaca po jednom od mnogih slavonskih ritova, loveći divlje patke i labudove. Pučina vode bila nepregledna; kud si samo pogledao, odasvud letjela silna jata dugovratih pataka, sad crnih i krupnih, sad šarenih i sitnih, štono su se kao strijela dizale i padale. Sav napor lovaca, koji su se otiskivali na tri čamca, opletena vrbljem i šašem,

osta bezuspješan, plahe ptice jedva su ih na dvjesta koraka puštale; samo jedanput, kad je na jato pataka nasrnuo orao, sad lebdeći nad vodom, sad se naglo spuštajući na roneće patke, — potiskaše lovci svom silom čamce onamo, pa dovukavši se prilično, opališe svi skupa i ustrijeliše tako pet do šest komada... Kad je sunce nagnulo k zapadu, krenuše i lovci kući; rit je bio mnogo bliže Matkovićevomu domu nego Čardačinama; zato Vinko pozove Lešića, da pođe s njime, pa da prenoći kod njih, — jer kako je umoran, teško da će moći prije deset sati u noći kući prispjeti.

— A uz to još toliki glib i blato! — dovrši Vinko.

— Svejedno, — odgovori Lešić, — obećao sam Anci, da ću doći, pa neću da je ostavim u brizi.

— Možemo poslati koga od ljudi, da joj javi.

— To još manje! Ti toga još ne pojmiš, što znači zadati svojoj ženi riječ: onaj, koji je ne drži, to nije čovjek.

Vinko, znajući svaku Lešićevu riječ cijeniti, pruži mu ruku, te se Lešić oko osam sati na-

večer oprosti s njim i s lovcima i ubrzo se izgubi u hladnom, vlažnom mraku; još jedanput začuje Vinko »hop-hop« i onda se sve utiša... Da se preveć ne oznoji, koracao Lešić polako ali sigurno dobro poznatim puteljcima svojemu domu. Udubljen u misli, on nije ni osjećao umora, njega nešto nosilo, nešto naprijed pomicalo i sveđ mu nove snage ulijevalo. On je i u prijašnje vrijeme zakašnjivao, nu onda mu se činilo, da je njegovo noćište svuda i svagdje: ili u kakvomgod štaglju, ili pod krošnjatim grabom, ili ukraj gustoga grma, — ali sada je u njemu nešto šaptalo, da je za njega samo jedan dom, da je njegova najtoplija želja, što prije pod krov tomu domu prispjeti! I kad je izašao iz šume, to je kraj svega mraka njegovo jasno oko ipak raspoznalo u daljini dvije sitne bijele točke, dva rasvijetljena prozora; i na taj pogled uzburkala se sva njegova nutarnjost, veličanstveno neko osjećanje prohujalo mu dušom, a svaki njegov živac kucao: Hosana!...

Veseo lavež pasa najavi njegov dolazak; vrata se taj čas otvoriše, a bujica svijetla pade na nj. Na ulazu stajaše njegova žena, pa iz zahvalnosti, što je došao, a on iz zahvalnosti,

što ga je tako dugo čekala, ne mogoše riječi prozboriti; samo grčeviti topli stiskaj ruku odavaše, što su ćutjeli. Njemu je uvijek osobito voljko i milo bilo, kad bi se kasno kući povratio, uvijek mu se tada pričinjalo, kao da je bio cijele godine otsutan, te mu bilo, kao da je sve oko njega novo i nepoznato.

Stol je bio prostrt, te se vidjelo, da Anka nije ni okusila večere.

— Večerati si barem mogla, Ančice; s otim nijesi morala na mene čekati.

— Koja slast meni samoj jesti, kada znam, da ćeš ti zacijelo doći.

I nato sjedoše večerati; a večerali su, da se nije moglo razabrati, zasladuju li oni svoj razgovor jelom ili jelo razgovorom.

— Ja vidim na tebi, ti si preveć umoran, hajde pa lezi.

— Ne mogu; eto traži ravnateljstvo iskaze dugova, moraću još večeras nešto započeti.

— Hoće li biti ovako dobro? — pade mu ona na lijevo rame i pokaza dražesnim polusmijehom na tiskanice pred njime.

On pogleda i vidje, da je ona polovinu toga već dogotovila, te ju i zahvalnim i prijekor-

nim, i pogledom punim štovanja i udivljenja pogleda, a njihova usta padoše kao sama od sebe na poljubac vruć i jedar kao zrela voćka.

— Kad ti smiješ meni raditi ono, što nije tvoj posao, — zašto ja ne bih smjela tebi pomoći? — prozbori ona sva srètna, da ga je time iznenadila.

— Ja ne znam, što je moj, a što tvoj posao, ja samo znam, da uživam, kada radim, jer bez posla ne mogu živjeti.

— A ja sam danas cio dan laćala se sad ovoga, sad onoga posla, pa mi nekako ništa nije išlo od ruke, dok nijesam poslije ručka sjela za tvoj stol i sve tiskanice pretražila i sve ih dobro proučavala, dok se nijesam odlučila za ovu, — jer sve su nekud slične. Samu sam sebe korila, da te dosada nigda nijesam pitala, čemu je ova, čemu ona.

I poput prve učenice na ispitu motrila ona polu pobjedonosnim i polu zabrinutim licem sad na spis, sad na njega.

— Jesam li dobro pisala? — zapita ga od sreće drhtavim glasom.

I sada on opet spazi, da je ona nastojala iz svoga rukopisa izbrisati onu mekoću, po ko-

joj se ženski potezi u prvi mah spoznaju, nastojeći da što sličnije oponaša njegovu ruku.

On se je od silne radosti, od prevelike ljubavi samo grčevito potsmjehivao, ne mogav ni riječi izreći.

Nakon toga otvoriše najnoviji broj ilustrovanih novina i promatrahu slike. Lešić je i najteži tjelesni umor znao sa jednim jedinim listkom novina rastjerati, njegovo tijelo bilo je posve podložno njegovomu duhu. Akoprem danju sušti prozajik, radnik poput najprostijega sluge, imao je on u sebi više poezije i idealizma od mnogog te mnogog pjesnika.

Jedna slika prikazivala divnu porensku obalu sa vrlo romantičnima sredovječnima »šlosovima« i »burgima«; njemu, sinu ravne Slavonije, stezalo se je srce, promatrajući ubavo gorje, na kojemu su se, kao da su ih vile posadile, dizali tornjevi, balkoni, čudni prozori, tajni putevi i izlazi, — a dolje okomito pod klisurastim brijegom šumori Rajna, obasjana zapadajućim jesenskim suncem.

U najdubljima dubinama svoga srca želio si je Lešić takav dvorac, gdje bi daleko od svijeta s visoka vidika, preziruć ništavilo da-

našnjega vijeka, poput orla pozirao na dolinu. I sada se je sanljivo udubio u tu sliku, kao da ne vjeruje, da takova šta na svijetu zbilja biti može. Ona je poznavala tu njegovu maštovitu želju, pa mu usred promatranja prevrnu list dalje.

— Ja se nikako ne mogu raskrstiti s idejom, da ću danas sutra stanovati u takovom dvorcu.

— A ako ja ne bih htjela tamo ići, kad bih ja voljela ostati na Čardačinama, uz koje me veže moja mladost, moja ljubav, moje — —?

Ona ne izgovori cijele izreke.

— I što još? — upita ju on, jer nije bio navikao slušati od nje prekinutih riječi.

— Moje — moje sve! — šapnu ona i stisnu svoje lice svom silom uz njegovo.

On je večeras opazio na njoj neobičnu dragost, izvanrednu uzbuđenost, koja je i na njega prelazila, ne mogav si nikako tu njezinu djetinju nježnost razjasniti.

Ona se još tjesnije stisla uz njega, obujmila mu objeručke vrat, sakrila usta u njegovo lice i šaptala mu nešto, čega on nije čuo ni razumio; ali kada je on nato polako pridigao

joj glavu i zirnuo joj u zastiđene, anđeoske oči, koje su sjale dosele neviđenim sjajem, onda poput munje šiknu nešto njegovom dušom, te on kao mamen uze joj ljubiti oči, kosu, usta — i gdjegod ju je mogao samo ustima dirnuti.

Vidjevši ona, da ju je razumio, reče napokon u polušaptu:

— Ja ti već dva mjeseca tajim, oprosti, ja nijesam mogla te riječi od silnoga srama izustiti, nu danas mi je dogorjelo do jezika, ja nijesam mogla dalje podnijeti...

— Oh! pa da bude slatka, dražesna curica — —

— Sin... sin!... — i ona opet sakri lice u njegova prsa.

Poput dvaju luđaka, poput dvoje razigrane djece ljubili se oni, svijali se jedno oko drugoga, ne imajući dosta vanjskih općila, kojima bi mogli svu svoju nutarnjost na vidik iznijeti...

Kraj svega umora nije Lešić te noći zaklopio oka; on je čudno čuvstvo u sebi osjećao; poziv na novu borbu, poziv sviran anđeoskom trubljom; kraj svih dosadanjih zadaća života narav mu je sada još jednu nădâla; slast i

bol, radost i brigu narav jednim dahom rađa... I u tima mislima, u kojima se je preplitala sva njegova dosadanja i buduća sreća i tegoba, izbijali na površinu razni momenti njegova života, sad sjajni, sad tužni, — i u tomu poludrijemu gledao on sada svoje djetinjstvo, sad svoje školske napore, sad poetičnu si ljubav napram divnoj svojoj ženi. I današnji lov, i ona ogromna pučina namitala mu se očima, — i u taj čas — kad mu je došlo, kako je čamac nasjeo na pličinu, sinu Lešiću jedna misao u glavu, koja je sve dosadanje potamnila i istisnula... Jedva je dočekao zoru; tek da se je razdanilo, on je već sjedio za svojim pisaćim stolom i tresućom se rukom računao, zbrajao i odbijao, uzrujano iščekujući rezultat računu.

Kad se je Anka digla, bio je on gotov s računom. Ona se stidjela pogledati mu u oči, na što on uzevši papir, na kojemu je pisao, sjede do nje i zagrlivši ju htjede joj nešto kazati, ali uzrujan ne uzmognu započeti, nego joj samo pokazivaše na redove brojaka.

— Onaj rit, gdje smo jučer lovili... Na, evo vidi, najmanje tri tisuće čistoga dobitka na godinu...

Ona ga još nije razumjela; istom kada se je posve sabrao, rastumači joj, da kani odmah kupiti tri stotine jutara onoga rita, gdje je jučer lovio, da će ga odvodnjiti i osušiti te najmanje deset forinti po jutru čistog dobitka imati...

Svršiv na vrat na nos najpreči posao, sjede Lešić na konja i odjaši k Matkoviću. Starac se nemalo začudio, kad je vidio razigrano i rumeno lice svoga zeta, — ozbiljni Lešić rijetko je kada tako izgledao. Lešić je za cijelog puta smišljao, kako će svoj naum Matkoviću objasniti i utuviti, jer je znao, da će se konservativni starac teško dati na to na oko nesigurno poduzeće. Nu kako je još od noćas sav se ugrizao u tu ideju, gorjela mu je svaka riječ, kada je uzeo Matkoviću razlagati i dokazivati, kako misli svoj naum ostvariti.

Ti razlozi i dokazi tako sputaše i zavezaše starog Matkovića, da nije znao ni riječi prigovoriti, nego smjesta pristade uz Lešića.

— Dakle, kako rekoh — pet hiljada forinti biće nam dosta: — tri tisuće za kupovinu, jednu za odvodnju, a jednu za obrađivanje tla.

Stari Matković, ne prozboriv ni riječi, diže se energično te obojica odoše u općinski ured.

— Tamo ih nekako poprijeko pogledaše, kada čuše, da Lešić kani kupiti trista jutara rita i da bez daljnjega pogađanja nudi deset forinti po jutru, ukupno tri hiljade forinti.

— Da li se vi, gospodine, šalite ili ozbiljno govorite? — odvratiše smučena općinska gospoda. Jedan od njih mislio je na ribu, drugi na patke, treći na šaš i trstiku, — ne mogav nikako pojmiti, što bi Lešić inače počeo sa ritom, sa vodom... Nu kada im Lešić svom ozbiljnošću predloži svoju namjeru, onda istom ne znadoše, na čemu su i što da mu odogvore. Načelnik mu uze svjetovati, da se okani ćoravoga posla, da bi se mogao danassutra kajati, pa općinu u proces baciti, a proces je gori nego vrag... Istom malo po malo pođe Lešiću za rukom uvjeriti općinske upravitelje, da on ne misli na nikakove vratolomije i prevare, nego jednostavno da kani od općine kupiti trista jutara rita, a općini da će još uvijek ostati hiljadu i dvjesta jutara za pašnjak; još doda, da bi najvolio, da mu općina proda lijevi dio od jarka Beljana, kako bi taj jarak barem s jedne strane bio naravnim međašem između njegovoga i općinskoga dijela.

— A kako sa kupovinom, za koliko godina mislite — —?

— Čim ugovor potpišemo, polažem smjesta cijelu svotu.

Kad su općinari uvidjeli, da se Lešić ne šali, ubrzo se složiše i pristaše na prodaju. Uz Matkovićev zagovor i molbu došla je oblasna dozvola za prodaju već koncem travnja. Međuto je Lešić već od prvoga početka pozabijao mjeraće štapove po ritu, te svaki treći dan bud on bud Vinko išli mjeriti visinu i kretanje vode, tako da je pod konac travnja imao potpunu sliku, kako i kojim pravcem voda otječe, gdje se zaustavlja i natrag vraća. Bacivši cijelu sliku na papir, bilo je jasno, da je jarak Beljan najdublja točka, nu budući da je bio sav zamuljen, nije mogao silne vodurine propuštati, nego je voda po njemu sve od nekog stupnja otjecala u obližnji oveći potok; nu kada je pala do stanovite nizine, nije mogla dalje, nego se zaustavila i ležala sve dotle, dok nije pod pripekom srpanjsko-kolovoškog sunca ishlapila. Lešićeva izmjera dokazivala je, da će biti dostatno jarak Beljan pročistiti i preko svojih trista jutara još tri kanala u Beljan po-

vući, da sa tih trista jutara voda za dva do tri mjeseca oteče prije negoli dosada.

Na prvoga svibnja bio je ugovor s općinom potpisan, a već drugoga udarilo je pedeset Ličana motikom u mulj jarka Beljana. Petnaestoga svibnja nije na Lešićevom dijelu ni kapi vode bilo, a deset dana kašnje počeo se crni humus — talog od vajkada — sušiti. Sad je Lešiću odlanulo, on je pobijedio, on je vidio suhu zemlju, koja se je kao sol sipala u njegovim rukama.

— Sada neka nam se rugaju, da ćemo prodavati vodu iz rita litru po pol novčića! — reče Lešić slavodobitno Vinku, — a ja im velim, da će meni svaka litra, koju sam s moje zemlje odveo, dati pet, a ne pol novčića!

Koncem svibnja počeo Lešić sa oranjem i orao je sve dotle, dokle je vlaga dopuštala; ono što je bilo preveć vlažno za oranje — a toga je bilo sto jutara — ostavi on za livadu, a na ostalih dvjesta jutara posije proso. Oranje bilo je svakojako, na mjestima kao da su svinje izrovale, pa se narod rugao Lešiću, da ne treba orati, nego upustiti sto glava krmaka, pa za njima sijati... Lešić je šutio pa radio.

Kad je nastalo ljeto, pa navalio silni posao na gospoštijskom dobru, morade Lešić svoje Beljanske njive (kako ih je nazvao) posve napustiti, te ih ostaviti na Vinku. Na tim Beljanskim njivama nije posao prestajao; već sredinom lipnja trebalo je prvu lošu travu pokositi, da iza nje udari čistija i plemenitija; na taj dio mogla se je napustiti iz Beljana voda, te za mjesec dana narasla druga trava do pojasa.

— A što je s prosom? — zapita jednom Lešić Vinka.

— Ja Boga mi ne znam, što će to biti, je li to proso ili što drugog; stabljike su već preko jedan metar visoke, list širok skoro kao u kukuruze, al klasa se još ne vidi. Možda će se izjaloviti? — glasio je Vinkov odgovor.

U službi izvanredno svijesni i točni Lešić nije dospio, da po danu otiđe na svoje njive, jer su bile poldrug sata vožnje daleko, nego bi obnoć zajašio konja i po mjesečini išao pregledati, je li trava zrela za košnju, je li se sijeno dobro osušilo; po noći bi on optrkivao sela, da skupi nužne radnike, da se posao što brže dovrši, jer kod Lešića je vrijeme od vajkada značilo novac. I da je imao stotinu ruku

i nogu, taj se čovjek ne bi mogao naraditi; sav prašan, sav znojan i spaljen od žege on je sad olovkom bilježio, sad kosom kosio, sad vilama grabio. Nije vikao, nego radio, — radio, da su mu se radnici porugljivo smijali, da valjda dolaze gladne godine, te se toliko upinje... Anka, poznavajući njegovu gorljivu narav, nije ga zaustavljala u poslu, nego je samo molila Boga, da ga uzdrži zdrava. Svlačeći navečer s njega mokre košulje, kao da se je kupao u njima, ona je sa strahom očekivala zoru nad njegovom posteljom: hoće li se probuditi zdrav ili u vrućici... Nu ni jednom riječcom nije mu odavala toga straha, u njoj je živjela vjera, da on ne smije oboljeti...

Tako došao i kolovoz, a proso na Beljanskim njivama diglo se visoko kao kukuruza, a zrna bila dvaput krupnija od običnoga. Ko nije iz bližega promotrio to žito, rugao se Lešiću, da je posijao trstiku i rogoz, jer takovim se je visoko proso izdaleka činilo.

Istom kada je Lešić ovršio sav usjev, pa dobio dvije hiljade metričkih centi prosa, kada je po treći put otkosio travu sa livade, kad već nije imao prostora, kamo da sve to strpa, onda

ga prosti narod razvika, da je vilovnjak, da je noću na metli jašio i uvračao svoje njive...

Za pol godine isplatio Beljanov mulj svu kupovinu, sav trošak i još ostalo suviška od nekoliko tisuća forinti. Kada je Lešić odbrojio Matkoviću pet hiljada forinti, da ih povrati štedionici, kad je položio pred Vinka pet sto forinti s nalogom, da se 1. listopada spremi u Beč na kulturno-tehnički tečaj, ali u lipnju da se opet stvori na Beljanskim njivama, onda stari Matković ogrli obojicu i proplaka od sladosti i radosti kao nikada još...

Toga istoga dana stiglo Lujino pismo, u kojem traži putni trošak; ujedno javlja, da drugi državni ispit neće sada praviti, nego pod jesen, a naposljetku još dodaje, da će dovesti sa sobom svoja dva tri prijatelja, da sprovedu neko vrijeme kod njih na selu...

Lujina vijest o ispitu dirnula Matkovića, kao da mu je grumen leda na srce pao; i tu je vijest morao baš u isti čas dobiti, kad mu se je razmekšano srce do suza raznježilo!...

Za koji dan došao Lujo sa sveučilišta i poveo još dva prijatelja pravnika, valjda da se nakon napornoga rada i učenja odmore na la-

danju. Jedan je bio udovičin sin, a drugi sin sudbenoga vijećnika; jedino onaj prvi položio je ispit i već podnio molbu, da bude namješten vježbenikom. Lujo je dobro znao, što ga čeka kod kuće, kada dođe bez ispita, pa je zato i poveo sudrugove sa sobom, samo da time otupi očev ukor; nu stari Matković nije ga poštedio ni pred sudruzima. Međutim to mladu gospodu nije ni najmanje smetalo, — ta oni su davno znali, kakovi su im roditelji u tom pogledu, ne zamjerajući im doduše, ali žaleći ih, da ne mogu pojmiti sveučilišne slobode, koja stavlja na volju praviti ispit pol godine prije ili kašnje...

Na Čardačinama se je upravo vršilo žito; novi ravnatelj već je nabavio iz Beča parni stroj za vršenje, te je za prvu godinu doveo i jednoga mašinistu iz dotične tvornice, da ravna strojem kod vršidbe. Lešić je mislio, da će gospodu pravnike taj stroj i uopće cijelo gospodarstvo zanimati i obradovati, kad vide, da se i na plodovitim slavonskim nizinama počimlje evropska kultura udomljivati. Nu ushićeni Lešić prevario se, — jer mlada gospoda ne htjedoše ni blizu vršidbenomu stroju pristupiti, — s jedne strane zaudarao im dim i

para, a s druge strane padao im u oči prah i pljeva. Oni nijesu nikako mogli shvatiti Lešićeva oduševljenja, koji im je potanko razlagao, koliko se tim strojem prištedi naprama vršidbi sa konjima. Bečkoga mašinistu, koji je zasukanih ruku, sav crn od dima i praha, sav zamazan od ulja, neprestance oko stroja radio, ne htjedoše pravnici ni pogledati, te se nađoše uvriježeni, što se je usudio pružiti im ruku...

Ni za ostalo gospodarstvo nijesu imali ni najmanje smisla. Kada im je Lešić pokazivao svinjce, sagrađene po najnovijim zahtjevima krmadarstva, kada im je pripovijedao o svojstvima turopoljske i srijemske pasmine, pa im dao istjerati gojne šarene i crne prasce, onda gospoda pravnici uzeše jedan drugoga poglédati prezirnim pogledom.

— Strašan smrad...

— Kolosalan smrad...

To je sve što rekoše, naglašujući svaku slovku, kako bi Lešiću dosta jasno rekli, da oni do svega toga ništa ne drže.

— Jest, gospodo moja! dim, gnoj, — to je geslo devetnaestoga vijeka; tamo gdje se že-

ljeznička para bez prestanka vije po zraku, gdje dim tvornicâ napunjuje svu okolišnu atmosferu svojim smradom, gdje se od svake koštice, od svake ljuske pripravlja gnoj, gdje se ti smradni otpaci zlatom plaćaju — samo ondje može se govoriti o blagostanju i napretku čovječanstva... Gospodi se, kako vidim, ne rače moje riječi, vi ste većma ushićeni Vergilijevim stihom: Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi... Ta su zlatna vremena prošla, gospodo moja, nimfe devetnaestoga stoljeća ne imaju više mjesta u hladu krošnjatih bukava...

Gospodi pravnicima uvelike je imponirao rimski stih, te im u dnu duše nije bilo pravo, da je Lešiću Ciceronov jezik možda poznatiji nego njima. Turopoljski prasci i Vergilijevi divni stihovi, ta dva pojma bila su im nespojiva.

— Kako ste se vi s maturom mogli dati na taj posao, kada su vam s njome bila sva vrata otvorena? — upitao jedan pravnik sažaljujućim glasom Lešića.

— O tim »otvorenim vratima« moglo bi se štošta raspravljati, dragi prijatelji; ja ću vam

samo reći, da nijeste na pravom putu; — ako bude vremena i ako vas bude volja, možemo još o tome govoriti, — a sad izvolite, gospodo moja, objed je gotov.

Kod objeda bio je i mašinista; gospoda pravnici gledali su s visoka na bezazlenoga Bečliju, koji je rijetko koju riječ prozborio, nego većim dijelom mučao; u razgovoru izašlo je na vidik, da je taj mašinista svršio bečku tehničku školu i da je u naucima ravan mladoj gospodi.

Kako već kod južnih Slavena i nije drugačije, raspleo se najprije govor o politici; gospoda pravnici napinjali svu svoju političku umijeću, kako bi mirnoga Bečliju izazvali, da izrekne svoje mnijenje o općem političkom položaju. Siromah mašinista nemalo se čudio »znanju« tih mladih ljudi u političkim stvarima; njemu je nemalo imponiralo, kada su oni doslovce citirali Bismarckove pojedine stavke iz zadnje njegove saborske besjede, tumačeći ih, kako ih niko na svijetu nije tumačio; oni su znali za najtanje misli ruskoga cara, koji da je jedini premac Bismarcku. Oni su razvili potanki program, kako bi se evropske velesile mogle složiti, a da ni jedna ništa ne

bi gubila, a sve dobile, taj program da je tako jednostavan i lahak, da već ne može naravniji biti.

Mirni Bečlija nije razumio mnoge od tih fantastičnih kombinacija, te se ispriča, da on već dvije godine ne čita političkih novina, jer da nema vremena, pošto se je posve dao na proučavanje jednog ventila na nekoj mašini, kako bi naime taj ventil automatično radio, a dotična para ne bi bila izgubljena, nego bi se nadalje upotrebljavala. Gospodi pravnicima činilo se ludim i smiješnim radi takove tričarije ne čitati dvije godine novina, — pa šapnuše jedan drugomu:

— Budala bečka!

U daljem razgovoru spomenula su se i imena Unger i Stein, govorilo o briljantnosti pravničke karijere, od svakoga ministra da se traži, da je više manje pravnik, te da se može s punim pravom reći, ko dandanas nije pravničke škole prošao, da nije naobražen čovjek... Nato se mašinista usudi reći, da trgovačka, industrijalna i kulturno-tehnička znanost sve većega maha otimlju, te da je broj tih slušatelja već nadmašio broj pravnika. Go-

spoda pravnici prosvjedovaše svom žestinom proti tomu, tvrdeći, da je to skroz nemoguće, pa da se ta nemogućnost može i indirektnim putem dokazati.

— To vam je laka stvar, — recite, koliko godina imate i koliko plaće berete, pa ćemo vas usporediti sa pravnikom vaših godina.

— Sad sam u trideset i osmoj godini, te berem od tvornice, kod koje već deset godina služim, godišnjih stalnih tri hiljade forinti i dvadeset po sto od svih strojeva, koje sam ma u kojem pogledu popravio i usavršio, — a to iznaša na godinu tri do četiri hiljade forinti. — Tako je glasio odgovor skromnoga Bečlije.

Gospoda pravnici zabezeknuše se na tu svotu; njima je bilo nepojmivo, da čovjek sa šest hiljada forinti godišnjega dohotka može na suncu, u prahu i dimu raditi kao najprostiji sluga.

Poslije objeda zaredaše zdravice; siromah Bečlija našao se u nemaloj neprilici, kada mu rekoše, da običaj zahtijeva, da se nakon svake zdravice ima puna čaša vina ispiti. On se je čudio, koliko je živ, u što i kako ti mladi ljudi lijevaju toliko vino, a da se na njima

ništa i ne opaža. Njemu se je već poslije šeste čaše zamutilo, te plačućim glasom zamoli Lešića, da mu oprosti, što je pijan... I Lešić ga zbilja morade odnijeti u postelju, jer vinu nenavikli čovjek nije mogao ni na nogama stajati.

— Njemačka svinja! . . . Budućnost je naša!... — kliknuše pobjedonosno sva tri pravnika i istrusiše iznovice čaše...

Dok su oni i nadalje pili i nazdravljali, donese Matkovićev sluga prešno pismo za udovičinog sina; u pismu mu javlja mati, da je imenovan *besplatnim* vježbenikom kod suda u gornjoj krajini.

Sad se izli kiša pogrda na vladu, na sistem, na odlučujuće krugove, koji bi morali sretni biti, da imadu takovih ljudi, koje bi morali objeručke imenovati za pristave, a ne za besplatne vježbenike, kao da pravniku nije cio svijet otvoren...

— Eno ti poreznih nadzorništva, eno financijalnih ravnateljstva, eno ti Bosne — kudgod hoćeš! Ali što ćemo: nemo propheta in patria! — usklikne Lujo.

— Najbolje je otpraviti najedanput deset molbenica, pa gdje te bolje plate, tamo hajde! a oni drugi —...

— Pravo, živio, tako je! Da vidimo, što će bez nas početi! — zahalabučiše vinom ugrijani mladići.

— A kako bi bilo, gospodo moja, da se posvetite našim općinama? Tu bi vas trebalo kao žednomu kap vode, tu bi bila doduše jedna vrata, ali široko polje za vas. — Tako reče iskreni Lešić, koji je sa sve većim sažaljenjem promatrao tu neiskusnu i pomamnu mladež.

— Čuješ, ako si već poljodjelac, ne budi takav prostak, pa mi ne vrijeđaj prijatelja u svojoj kući; možeš biti sretan, da su ti došli ovakovi ljudi pod krov! — Tako se izderao pijani Lujo na Lešića.

— Dosta, dosta! od svinjara i ne tražimo šta finijega... — usplamtjela ostala dvojica, pa zgrabiv šešir oteturaše iz Lešićeva doma.

* * *

Godinu dana iza toga ležao Lujo izvaljen na mekoslonu, a pred njim ležala treća molbenica, odbijena od bosansko-hercegovačke vlade. On

nije imao snage, da pokaže tu odluku ocu, jer je istom poštom došao i Nelin list, u kojem zaklinje majku i oca, da smjesta pošalju 200 forinti, jer joj je danas poradi duga zaplijenjen sav namještaj, koji će se dražbeno prodati.

Gospođa Matković bila je izvan sebe, a starac je i opet s resignacijom u sebi zbrajao krajcar po krajcar, da skucka što veću svotu.

U isti taj čas — tamo na Čardačinama — igrao se na tratini jednogodišnji sin Lešićev, junačić od pete do glave; a mati njegova kao ruža rascvatena u svojoj ljepoti smiješila se i drhtala od radosti nad svakim njegovim kretom; njena duša nije mogla dočekati časa, kad će taj mali junak potrčati k njoj u krilo i protepati joj: Mama, eno ide tata, tata, tata!

A on je išao sa Vinkom sav umoran i znojan preko polja; mašina je vršila, a njih dvojica su sračunavali, kada će od prilike posao na Čardačinama biti gotov, pa da se onda obojica late Beljanskih njiva, jer i tamo je već trebalo mašine.

— A kada će, moj dragi Vinko, na naše duševno polje doći ta mašina? Kada će prestati ono površno i plitko oranje naših mladih ljudi po njivi znanosti? Zasada oru još tako plitko,

da tlo jedva onoliko roda baca, da prehrani nekako nemarnog orača... Kada će oni zaorati dublje, da biljka nikne triput veća negoli dosada; kad će oni zadubiti se u znanost toliko, da im ubrani plod ne bude jedva dostatan za svagdanji kruh, nego da bude suviška, od kojega će i drugi koristi imati! Onomu mjerniku ne da jedan ventil dvije godine mirno spavati, a ovdje se još i ne zna, da stroj takve vrsti uopće opstoji! Čovjek skoro ne bi vjerovao, kad pomisli na našu darovitost, na plodnost naše zemlje! A ta će tobožnja nemogućnost potrajati sve dotle, dok one dvije glavnice: čovjek i zemlja, darovitost i plodnost, ne upoznaju svoju vrijednost, dok ih iz nerada i pospanosti ne krene ona naprijed leteća sila devetnaestoga stoljeća, koja traži živih, a ne mrtvih kapitala...

NAKLADA KNJIŽARE ST. KUGLI, ZAGREB, ILICA 30

JOSIP KOZARAC: „SABRANA DJELA“

U 8 SVEZAKA (u štampi)

Ilustrovano na finom papiru štampano, u cijelo platno vezano

SVEZAK I.
Život i djela Josipa Kozarca sa slikom piščevom — Autobiografija piščeva — Pjesme — Dramski radovi — Priče djede Nike (br. 2466) D —.—

SVEZAK II.
Biser-Kata — Proletarci — Naš Pilip — Kapetan Gašo — Slavonska šuma — Krčelići neće ljepote (br. 2468) D —.—

SVEZAK III.
Mrtvi kapitali (br. 2470) D —.—

SVEZAK IV.
Među svijetlom i tminom (br. 2418) D 50.—

SVEZAK V.
Tena — Dona Ines — Ljudi, koji svašta trebaju — Moj djed — Tri ljubavi (br. 2472) D 50.—

SVEZAK VI.
Mira Kodolićeva — Moje susjedice — Tri dana kod sina — Emilijan Lazarević — Rodu u pohodu — Oprava (br. 2473) D —.—

SVEZAK VII.
Živi kapitali — San savjetnika Orlića — Zagonetka — Dvije sestre (br. 2475) D —.—

SVEZAK VIII.
Moj stric — Agica — Bartolov zločin — Braća — Svaka ptica — Udovica Kata — Odlomci (br. 2477) D —.—

Kartonirano, jeftino pučko izdanje, sa naslovnim slikama u bojama

Biser-Kata — Proletarci — Naš Pilip — Kapetan Gašo — Slavonska šuma — Krčelići neće ljepote (br. 2469) D —.—

Među svijetlom i tminom (br. 2422) D 38.—

Moj stric — Agica — Bartolov zločin — Braća — Svaka ptica — Udovica Kata — Odlomci (br. 2478) D —.—

Mira Kodolićeva — Moje susjedice — Tri dana kod sina — Emilijan Lazarević — Rodu u pohodu — Oprava (br. 2474) D —.—

Mrtvi kapitali (br. 2471) D —.—

Tena — Dona Ines — Ljudi, koji svašta trebaju — Moj djed — Tri ljubavi (br. 2450) D 38.—

Život i djela Josipa Kozarca sa slikom piščevom — Autobiografija piščeva — Pjesme — Dramski radovi — Priče djede Nike (br. 2467) D —.—

Živi kapitali — San savjetnika Orlića — Zagonetka — Dvije sestre (br. 2476) D —.—

NAKLADA KNJIŽARE ST. KUGLI, ZAGREB, ILICA 30

EUGEN KUMIČIĆ: „SABRANA DJELA“

U 13 SVEZAKA

Ilustrovano na finom papiru štampano, u cijelo platno vezano

ROMANI:

SVEZAK I.
Slučaj (Slučaj. — Broj 84 i 85. — Crn Božić (br. 2399) D 36.—

SVEZAK II.
Olga i Lina (br. 2431) D 50.—

SVEZAK III.
Jelkin bosiljak (br. 2432) D 48.—

SVEZAK IV.
Tri mučenice (Saveznice. — Ubilo ga vino. — Neobični ljudi (br. 2433) D 40.—

SVEZAK V.
Primorci. — Pod puškom (br. 2434) D 54.—

SVEZAK VI.
Začuđeni svatovi (br. 2405) D 75.—

SVEZAK VII.
Gospođa Sabina (br. 2407) D 75.—

SVEZAK VIII.
Sirota I. knj. (br. 2409) D 60.—
Sirota II. knj. (br. 2490) D 56.—

SVEZAK IX.
Preko mora. — Mladost-ludost (br. 2411) D 60.—

SVEZAK X.
Teodora (br 2415) D —.—

SVEZAK XI.
Otrovana srca. — Pobijeljeni grobovi (br. 2417) D —.—

SVEZAK XII.
Urota Zrinsko - Frankopanska (br. 2008) D 75.—

SVEZAK XIII.
Kraljica Lepa (br. 2192a) D 95.—

Kartonirano, jeftino pučko izdanje, sa naslovnim slikama u bojama

ROMANI:

Broj 84 i 85. — Crn Božić (br. 2402) D 8.—
Gospođa Sabina (br. 2408) D 45.—
Jelkin bosiljak (br. 2383) D 32.—
Kraljica Lepa (br. 2192) D 80.—
Mladost-ludost (br. 2414) D 20.—
Neobični ljudi (br. 2381) D 10.—
Olga i Lina (br. 1269) D 40.—
Otrovana srca (br. 2419) D —.—
Pobijeljeni grobovi (br. 2420) D —.—
Preko mora (br. 2413) D 24.—
Primorci (br. 1213) D 22.—
Pod puškom (br. 2404) D —.—
Saveznice (br. 2380) D 16.—
Sirota I. knj. (br. 2410) D 48.—
Sirota II. knj. (br. 2491) D 46.—
Slučaj (br. 2401) D 16.—
Teodora (br. 2416) D —.—
Ubilo ga vino (br. 2382) D 8.—
Urota Zrinsko-Frankopanska (br. 114) D 54.—
Začuđeni svatovi (br. 2406) D 54.—

DRAME:

Obiteljska tajna (br. 2423) D —.—
Petar Zrinski (br. 2427) D —.—
Petar Zrinski, F. Krsto Frankopan i njihovi klevetnici, hist. rasprava (br. 2428) D —.—
Sestre (Poslovi) (br. 2424) D —.—

POSEBNO:

ŠEGVIĆ:
Eugen Kumičić, pisac i političar (br. 2429) D —.—